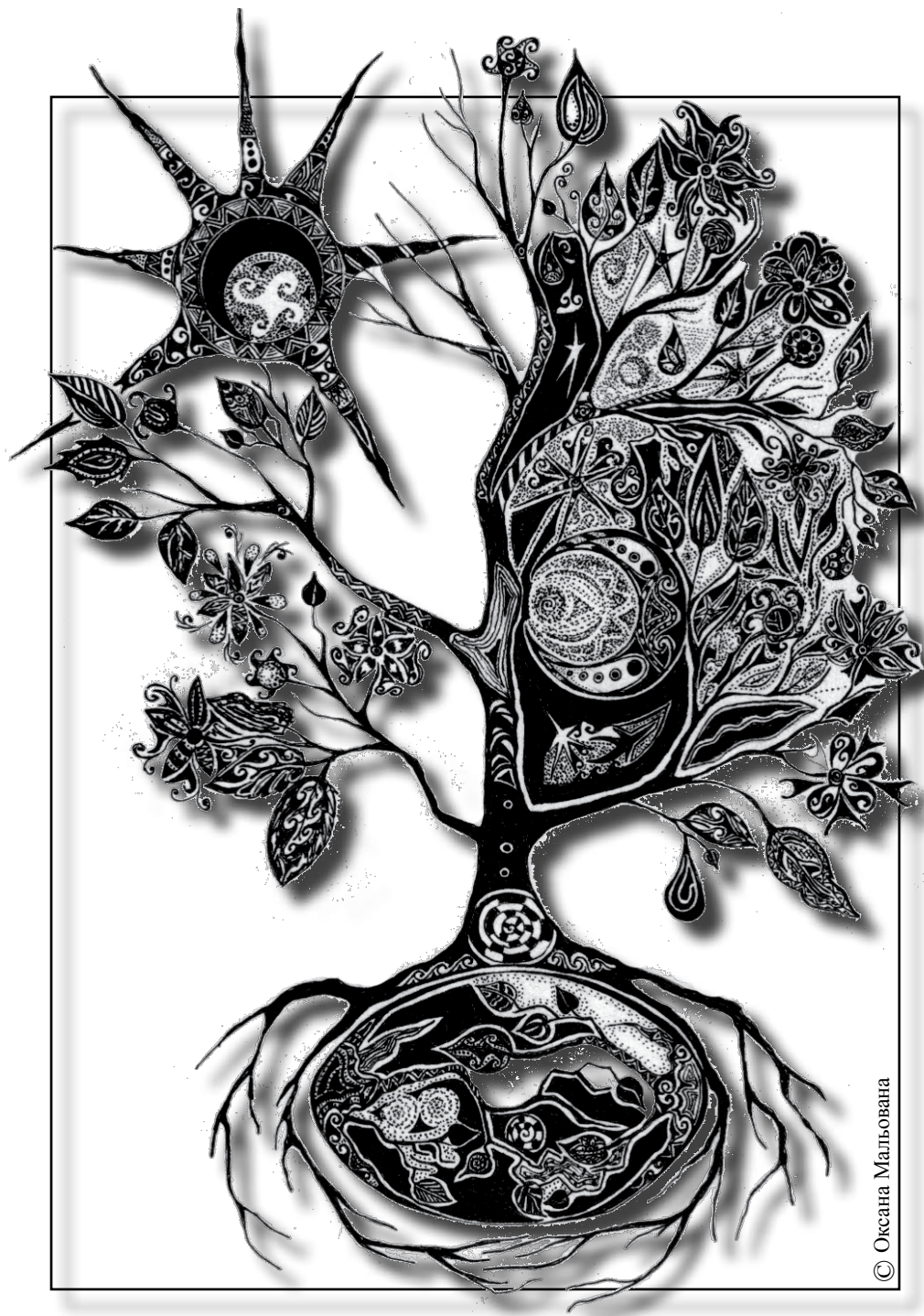

Валерій Жванко

МІЙ БЕРЕГ

Матеріали до історії села Попельнасте

Олександрія 2011

Бібліотека газети
«Городской курьер»
Том III

ББК 63.3 (4УКР-4КІР-2ОЛЕКС)
УДК 94 (477.65)
Ж-41

В.І. Жванко. ***Мій берег. Матеріали до історії села Попельнасте.*** Кіровоград: Центр.-Укр.вид-во, 2011. -136 с.

Ця книга є своєрідною енциклопедією, яка в доступній та цікавій формі розповідає про історію Попельнастого від найдавніших часів до сучасності. Автор книги, Валерій Жванко, у своїх матеріалах розповідає про численні знахідки та польові дослідження в Попельнастому.

Книга розрахована на широке коло читачів.

ISBN 978 966-1588-66-9

© Валерій Жванко, 2011

© Центральне українське видавництво, 2011

© ПП «Третяк», 2011

Любов до рідної землі. Пам'ять про минуле. Повага до традицій свого народу... Саме ці риси притаманні цивілізованій людині. Цьому мене вчили батьки. Цьому вчу своїх дітей я.

Моя сім'я з радістю буває серед природи. У вільні хвилини, яких так чекаю, люблю побути на самоті з книгою. Найчастіше віддаю перевагу історичній літературі.

Тому з приємністю представляю громадськості району книгу "Мій берег". Мене вона зацікавила. Жанр цієї роботи досить оригінальний, бо під однією обкладинкою гармонійно поєднані дві книги - краєзнавчі статті і ліричні вірші. Створила цю збірку творча родина Жванків, що ось уже двадцять років вчителює у славному своєю історією Попельнастому.

Герб Попельнастого, наслідуючи герб Олександрійського району, відображує легендарне козацьке минуле наших степів, в яких нам пощастило жити. Подих і голос українського степу, який відтворений в цій книзі, безумовно, хвилює і бентежить. Але душа без хвилювань – вмирає...

Два береги однієї річки, ім'я якій - Батьківщина. Береги різні, як і авторські погляди, але нероздільні. В книзі вірші Зінаїди неначе пом'якшують документальні матеріали Валерія. І важко сказати, яка з частин важливіша.

Бо вірші, так само як і краєзнавчі розвідки, свідчать про нескорену душу українського народу, яка, попри всі негаразди історії, зберегла світле і натхненне ставлення до цього чарівного світу. Вірю, все у нас буде добре!

Бажаю читачам приємного спілкування з «Моїм берегом», а авторам - нових творчих здобутків.

Сергій Кузьменко,
Голова Олександрійської районної державної адміністрації.

ЗМІСТ

Передмова	5
Історія, яку пам'ятає земля	7
Яворницький і наш край	11
Ікона Божої Матері - "Праворучниця"	14
Діжка чи книжка?	16
Українська хата – інформаційна складова	22
Магічне Коло – Коло Хати	25
Великий світ української хати	30
Ями, де поховані надії	37
Скарби зі смітника	40
Іконостас з горища	42
Обереги під сволоком	43
Теплі стіни земської лікарні	45
Недоспівана пісня Івана Кольчиби	47
Опис гербу Олександрійського району	50
Жовтоводська битва 1648 року	63
Кургани - могили та «кам'яні баби»	65
Згорточок старого полотна	69
Курган «Могила Бекетна»	73
Козацькі стандарти освіти	77
Давні цвинтарі Попельнастого	81
Гоп, і кінці у воду...	83
Опломбована Україна	85
Млини, млинки, млинці	87
Врятовані ікони	91
«Козацькому роду...»	98
Військове спорядження	100
Якісь там "бамажки"	103
Російсько-німецько-англійський суржик	106
Унікальна книга з історії села та його герб	110
Післяслово	113
Оксана Жванко. "Відображення історії України в пам'ятках і пам'ятниках села Попельнастого"(Мала академія наук України, секція історичного краєзнавства, 2004 рік.)	116

СТЕП, ВОЛЯ ТА СПРАВЖНЯ МАГІЯ

Ця книжка може стати початком нового етапу життя для багатьох жителів не тільки Попельнастого, але й будь-якого регіону України. Вона запрошує у великий світ народної історії, народної пам'яті.

Не можу не згадати, як я, працюючи редактором тижневика “Тородской курьер”, відкривав для себе світ нашого народу, готуючи до друку газетні версії більшості з статей Валерія.

Підкреслюю - майже всі “Матеріали...”, як називає їх автор, пройшли випробування газетною публікацією. Тому з впевненістю можна сказати - у ваших руках підсумок багаторічної краєзнавчої праці. Праці високого гатунку.

В книзі мало дидактики, але є певна філософія. Філософія, що закликає шукати і бачити кращі сторони людини, відчувати себе частиною великого минулого.

Деякі сторінки цієї книги сповнені такого архаїзму, що, здається, наступною може стати поживка архівна справа. Але через рядок натрапляємо на тезу з найсучаснішого дослідження, що немов виринуло з мегаполісу і ще пахне фарбою університетського видання. І все це нарівно існує у тексті, органічно поєднує минуле і сучасність.

“Воля – то найвище благо”, - стверджує автор книжки. І це дійсно так. Бо тільки вільна людина може щиро зізнатись у невичерпності народної сили. Сили, яка перемагає голод і терор, війни і економічний занепад.

Тільки вільна людина може здійснити свою історичну та загальнолюдську місію - продовження роду. Не тільки фізично, але й духовно. А це, погодьтесь — складніше.

Автор мандрує через століття. Мандрує впевнено, адже результати власних польових досліджень підкріплює висновками авторитетних наукових видань.

Однак тексти не є скупченням наукових термінів, не є звичайним орнаментом над науковоподібною банальністю.

Переповідати рядки книжки не варто. Хіба ви самі не захочете прочитати розділ із назвою “Магічне коло — Коло хати”? Або дізнатись, чому “Опломбована Україна”? Інтригуючі назви поєднуються з не менш інтригуючими відкриттями та пошуками автора.

В цьому у є магія книжки, магія творчої дослідницької роботи. Вона вас обов'язково захопить під час читання, адже “у кожної сім'ї, серед інших, є неznані предки-герої”. І тому “кожна згадка про них, або зустріч з предметом, що пов'язаний з ними – видатна подія. Такі хвилини виховують, якщо хочете, гордість і власну гідність. Та й гонор... Бо ми - не “свинопаси”.

От такий простий і логічний висновок. Висновок, який запрошує кожного з нас пройти дідівськими стежками і побачити своє майбутнє. Так, так, саме майбутнє. Бо хто не знає свого минулого, не заслуговує щастя в майбутньому. Перший крок до нього — ця книга. Починайте з будь якої сторінки. І кожна сторінка допоможе вам в пізнанні безмежного українського Всесвіту.

Щиро бажаю успіху книжці, а ще маю надію, що Валерій Жванко, автор цих

унікальних краєзнавчих досліджень, і надалі буде ділитись своїми відкриттями з читачами нашої газети.

Це потрібно нам усім, щоб зберегти історичну пам'ять і спробувати змінити власне життя. Для чого? Хоча б для того, щоб жити вільно, заможного і щасливо. Так, як живуть люди, чий образ, власне, і створюють книгу із скромною назвою “Матеріали до історії села Попельнасте”.

Віктор Голобородько,
*редактор тижневика “Городской Курьер”,
член правління Олександрійської регіональної організації
Національної Спілки журналістів України,
член Олександрійського осередку Кіровоградської обласної організації
Національної Спілки краєзнавців України.*

ІСТОРІЯ, ЯКУ ПАМ'ЯТАЄ ЗЕМЛЯ

Осінь – час збору врожаю. Як і раніше, земля Попельнастого кожен рік дає не тільки щедрий врожай городини, але й цікаві археологічні знахідки. Трапляються вони випадково, коли люди працюють на городах, тому, зрозуміло, про професійні розкопки не йдеться. Це, так би мовити, народна археологія (не плутати з чорною археологією). Наша перша розповідь про найбільш цікаві предмети, що повернула земля людям у 2009 році.

Ножоподібна пластина

Знахідки окремих кремневих відщепів та уламків траплялись на нашому городі і раніше, впродовж останніх 18 років. В домашніх розмовах припускалося їх дуже давнє походження.... Та належної уваги ми цьому не приділяли, хоча фрагменти кремневих уламків і складалися в коробку.

Тим би все і скінчилось. Та на початку червня 2009 року, на тому ж городі, була знайдена ножоподібна пластина.

Тепер вона, покладена поруч з кремневими відщепами, дозволяє більш серйозно поставити питання про її належність до певного часу та культури.

Подібний до нашого попелнастівського екземпляр кремневого знаряддя праці ми зустріли в музеї трипільської культури Переяслава-Хмельницького. Обидві пластини схожі своїми розмірами, формою та кутом нахилу ріжучої поверхні...

У Попельнастому є антиерозійні насипи, вали. Під час їх зведення, поблизу колгоспного саду, в 70-х роках XX століття, Задорожній Сергій Борисович, 1966 р.н., ще хлопчиком, знайшов уламок чорного кам'яного молота, з ретельно відшліфованим, майже ідеально круглої форми отвором. Молот, чи сокира-молот? Знайдена половинка залишає це питання відкритим.

Сад на Забарівці - одна з найвищих точок села, яку прикрашає група давніх курганів. Цілком ймовірно, що тут міг існувати цілий поховальний комплекс, частину якого і згребли бульдозерами у вали разом з артефактами, не проводячи попередньо ніяких археологічних досліджень.

В дитинстві та Сергієва знахідка була забута, потім потрапила до купи вугілля, де й пролежала 30 років. Коли в селі з'явилося газове опалення, вугілля вирішили продати. Ось тоді молот і знайшли повторно та принесли до школи.

Нічого не стверджуючи остаточно, привертаємо увагу фахівців до цих знахідок в Попельнастому. Тільки спеціаліст, після відповідного вивчення, може приблизно датувати крем'яну ножоподібну пластину і уламок кам'яного молота.

Кому вони належали? Трипільцям, чи представникам культури шнурової кераміки? Софіївській групі, чи представникам культури лійчастого посуду?

Відповідь на ці питання з'явиться лише тоді, коли буде знайдено неушкодженим давнє поховання.

Але вже зараз зрозуміло, що ці предмети засвідчують наявність на попелі-настівських землях поселень давніх людей, за II –III тисячоліття до християнської доби.

Монета

Якось серед літа Леонід Васильович Яремчук, 1951 р.н., показав нові знахідки на своєму городі. Серед відомих вже монет російської імперії привернув увагу дрібненький, розміром з сучасну копійку, екземпляр з написом латинськими літерами та зображенням одноголового орла.

Інтернет-каталог допоміг ідентифікувати монету. Виявляється, що це *прусский солид* Георга Вільгельма, 1626 року. Поки що це - найдавніша з відомих нам попелінастівських нумізматичних знахідок.

Як німецька монета опинилася в наших краях? Існує декілька версій. На Україні, до Петра I, в грошовому обігу знаходилися монети більшості європейських країн. Вільна і інтенсивна торгівля з сусідами створила зручну для українців ситуацію "с кем имели дело, того имели и гроши." (9)

"...были в обращении следующие, кроме червонцев, монеты: левы, орлянки, четвертки, полталярки, орты, тимфы, шостаки, шаги, чехи, осмаки, галаганы. Все эти деньги, после Полтавской битвы, по распоряжению русского царя Петра Алексеевича, были "выведены и выгубленны", а вместо этих Малороссия была наполнена "русскою медною да серебряною дробною и твердою монетою..." (9)

Цілком можливо, що знайдений солід – це слід перебування в наших краях німецьких військових найманців у XVII столітті. У Яворницького про це теж є згадка.

" Балка Княжі Байраки починається від річки Жовтої і впадає у Великий Омельник. Ця балка разом із Жовтими Водами має в історії українських і запорозьких козаків особливо велике значення: 8 травня 1648 року відбулася перша битва гетьмана Богдана Хмельницького з польськими військами і так званими **німецькими рейтарами...**" (8)

Монети в Попелінастому знаходять регулярно, по всій території села. Переважна більшість - монети російської імперії. Найдавніша серед них — *деньга* 1737 року. Загалом же, частка монет з періоду до знищення Росією Запорозької Січі (тобто до 1775 року), досить значна.

Крім монет, назвемо також знахідки, що можуть належати до козацької доби. Насамперед це глиняна люлька-носогрійка. Вона має геометричний орнамент, нанесений методом вишкрябування. Подібні до неї екземпляри люльок можна бачити в багатьох музеях, на численних фотографіях та малюнках, що стосуються козацьких часів.

На городах, розташованих по берегах Сухого Омельника, в попередні роки також були знайдені: наконечник від стріли, натільні хрести та емалевий медальон

з зображенням євангеліста Луки. Найбільш ймовірно, що це фрагмент прикраси книжкового окладу. Знайдено також ложечки для причастя, мідні фігурки, фрагменти кераміки, підкови від взуття, стремено і прикраси кінської збруї... Видно, що, незважаючи на постійні ворожі набіги, життя тут вирувало.

Ядро від гармати

Житель села Андрій Кіяшко, 1974 р.н., під час весняної оранки 2009 року, поблизу Макортета*, натрапив на гарматне ядро. Вага його — майже півпуда, 7 кілограмів. Діаметр — 110 мм. Цілком природно виникло питання. Власна, козацька армія, чи якась іноземна, занесла ядро в наші степи? Знахідка підштовхнула до пошуків і дозволила взнати багато нового.

“Летописные и актовые данные указывают, что арматы у запорожских козаков, по матерьялу, разделялись на спежовые, т.е. медные, и железняки, т.е. железные; по величине на потужные, т.е. большие и малые или непотужные; еще иначе арматы назывались муrolомными, т.е. стенобитными, полевыми и крепостными...” (1)

Далі академік Яворницький в “Історії запорозьких козаків” наводить, як приклад, калібр козацьких гармат *власного, січового виробництва* у 60 та 55 мм.. (1) Отже, виходячи з великого розміру знайденого ядра (110 мм), можна стверджувати, що, скоріш за все, ядро не запорозьке.

Тоді можливо, що це ядро від турецької або польської трофейної гармати. І дійсно, “... запорожцы в первые годы своего исторического существования одоьчивались арматами именно у турок...” (1)

Яворницький також зазначає, що: “С наступлением войн между козаками и поляками запорожцы стали одоьчиваться арматами и у поляков.”(1)

Що ж стосується можливої належності ядра кримським татарам, то вони “... рідко брали з собою у походи артилерію.”(1) Сильна сторона їхньої кінноти, велика швидкість та маневровість, стримувалися б артилерійським обозом.

Залишаються ще шведи та росіяни. “...все промелькнули перед нами, все побывали тут.” Перефразовуючи відомі рядки стверджуємо це, бо через наше село йшов знаменитий Поштовий шлях на Запорізьку Січ. На ньому були засновані поштові станції: Крюків, Онуфріївка, Княжі Байраки, та в селі Жовтому, що на сході від Княжих Байраків.

«Відомо, що в 1709 році сам гетьман Мазепа, а також шведський король Карл XII вимушені були скористатися цим шляхом після поразки під Полтавою від російських військ Петра І.» (2) Зазначає це у “Примітках” Анатолій Пивовар.

Сусідня імперія, привласнивши Україну, перетворила її на транзитну територію. У 1737 році поблизу Попельнастого, під час походу на Очаків, рухалась російська армія під командуванням фельдмаршала Мініха.

«На неприятельской стороне сделан двойной редут, с ретраншементом и с двумя малыми редутами, для закрытия от неприятеля пристани по нагорной стороне Днепра против Мишурина-Рога...

26-го мая был марш от урочища Раздарок и Княжих буерак, по реке Малой

Каменке, до переправи – 8 верст, где наведено было 2 понтонные моста и сделаны были 4 фашинные гати.

28-го был марш от вершины Малой Каменки до речки Малый Ингулец – 5 верст, где переправлялась армия через 2 понтонные переправы и 4 фашинные гати...»

Маршрут, який обрали російські війська під проводом Мініха, відомий з кінця XVII ст., як «путь от Мишуринога Рога из Переволочной к реке Богу и Пешаному броду». Детальний опис цього шляху було складено у 1697 році...» (2)

І кожне з цих чужинських військ могло лишити гарматне ядро після себе. Чи був це бій, чи одинокий постріл? А може ядро вкрали, чи просто загубили...

Як бачимо, точно визначити належність і швидко датувати знахідку навряд чи вдасться. З цим ядром можуть бути пов'язані як героїчні, так і трагічні сторінки української історії. Безумовно, потрібна допомога спеціалістів з історії зброї.

Але вже зараз наші знахідки приводять до розуміння важливої істини. Дуже мало часу ми були хазяйнами на власній землі. Зайд тут, як бачимо, було неуборимо...

Пам'ятаймо про це.

Література

1. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: У 3 т. К.: Наук. Думка, 1990-1991. т. I, с. 213
2. Там само. с. 214
3. Там само. с. 211
4. Там само. с. 212
5. Там само. с. 211
6. Пивовар А.В. Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії: в документах середини XVIII століття. - К.: Академперіодика, 2003, с. 248-249
7. Яворницький Д.І. Вольності запорозьких козаків – Дніпропетровськ: Січ, 2002. с.123-124
8. Там само. с.200
9. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: У 3 т. К.: Наук. Думка, 1990-1991. т. I, с. 448

Д.І. ЯВОРНИЦЬКИЙ І НАШ КРАЙ

Будь - який край насправді і повноцінно існує тільки тоді, коли пам'ять про нього збережено. А колективну пам'ять фіксують, створюють і бережуть дослідники. Нашому краю пощастило. Ним мандрував всесвітньо відомий історик, археолог, краєзнавець і письменник – академік Дмитро Іванович Яворницький (1855-1940). Він сховався “вздовж і впоперек” степи Придніпров'я. В пошуках слідів минулого, Яворницький не оминув увагою і село Попельнасте, яке колись перебувало у складі Катеринославської губернії.

Яворницький щорічно мандрував рідним краєм, ретельно досліджуючи кожне село, кожний клаптик землі, і невпинно поповнював колекції Катеринославського історичного музею.

Маршрути тих експедицій відображують його щоденники. Серед багатьох населених пунктів України зустрічаємо й ті, що межують, або знаходяться поруч з Попельнастом: Єрастівка (землі належали Єрасту Бродському), Мишурин Ріг, Деревка...

Яворницький розкопував тут давні кургани з встановленими на них “кам'яними бабами”, як їх називали в народі. Ці кургани здавна були невід'ємною часткою оточуючого пейзажу, ландшафту, більш того, - часткою світосприйняття і свідомості українців.

Ще й сьогодні, через століття після Яворницького, трапляються в селі вражаючі знахідки. Вони дозволяють стверджувати, що насичене подіями, бурхливе життя на попелівських землях вирувало задовго до імперських указів.

Таким незаперечним доказом, перш за все, є наявність на нашій території курганів – могил. Їх зареєстровано 14.

Побував Дмитро Іванович і в Олександрії. І не просто побував. Він в захваті від подорожі! «Ну и наездился же, хлопче, я за это лето! Вслась, в полную волю наездился! Перечислю тебе где я был: в Новомосковске был, в Екатеринославе был, в Александровске был, в Никополе был, на Сичах был, в Бериславе был, в Херсоне был, в Ольвии был, в Николаеве был, в Ольвиополе был (Орлик), в (Горпии) был, в Богополе был, в Елисаветграде был, **в Александрии был**, в Черном лесе был, в Кривом Роге был... Просто диво. Материалу набрал громадное количество, топографию юго-западного Запорожья вижу, как на ладони. Много везу с собой и запорожских вещей. Сам жалею, что ты всего не мог видеть...» 3 листа до Я.П. Новицького. 9.08.1886 року.

Яворницький невтомно збирав фольклор, старовинні господарські та побутові речі, запорозьську зброю. В наших краях ним та його співробітниками були знайдені шаблі, пістолі, кинджали, порохівниці, люльки-носогрійки, козацькі церковні дзвони, скрині, жупани, чоботи, монети...

Залишки того, що не забрали в Петербург, а потім в Ленінград, що не вкрали фашисти і не розтринькали “строїтелі нового міра” – можна й зараз побачити в Дніпропетровському історичному музеї. Але й залишки колекції Яворницького свідчать - багатюща і славна історія нашого краю.

А зібрана Дмитром Івановичем колекція давніх кам'яних скульптур - просто вражає. І не тільки своєю кількістю, їх більше 80, а й своїм хронологічним і культурним розмаїттям. Антропоморфні стели доби неоліту (III тис. до н.е.), скіфські статуї (VI – IV ст. до н. е.), половецькі статуї (XI – XIII ст.). Останніх в музеї найбільше, і значна їх частина потрапила до музею (про це є документальні свідчення) саме з курганів Катеринославської губернії, і з наших, олександрійських степів.

І добре що потрапила. Бо було б з ними те ж, що сталося з красунею – церквою Іоана Богослова в Попельнастому, величними соборами Олександрії... Та хіба тільки з ними? Як зауважив Тарас Шевченко у своїх “Гайдамаках”:

*“Все йде, все минає – і краю немає,
Куди ж воно ділось? відкіля взялось?
І дурень і мудрий нічого не знає.
Живе... умирає...”*

Куди все те поділося? Чому знищена Січ і поневолена Україна? На це питання у Яворницького відповідь є. Документ, що оприлюднив Дмитро Іванович у книзі “Вольності запорозьких козаків”, розповідає саме про **попельнастівські землі**:

“За Указом Імператриці Катерини II у липні 1777 року при річці Омельнику Єлизаветградському пікінерному полку в “окрузі” (роті) дванадцятій дано було під слободу ротмістрові цього полку Івану Григоровичу **Байдаку** на 58 дворів 1740 десятин* землі, взявши за початковий пункт від **річки Омельника** і до гирла балки Високої на північ від дороги **із слободи Попельнастої** через слободу Байдака до слободи Омельницької, від дороги до середини балки – до дачі поручика Григорія Андрійовича Андруського, до дороги із слободи Крутенької у слободу Комісарівку до балки Дігтяревої, потім степом до шляху із фортеці св. Єлизавети в Кодак, звідти, звернувши на захід, до межі округи (роти) тринадцятої Комісарівку; потім на північ суміжно з дачею підпоручика Іллі Івановича Іванова до шляху із фортеці св. Єлизавети в Кодак і з Крутенької в Комісарівку до **Макортету** і середини балки Високої, а звідти до середини балки Криничуватої, тоді на схід до шляху **із слободи Попельнастої** в Крутеньку і далі вниз до початкового пункту.”

Зверніть увагу, що таку “любов” до української землі імператриця виявила вже через два роки після ліквідації нею Запорозької Січі. (А ще раніше “полюбив” нашу землю Петро – І). Бачите, як все просто? Не стало запорозького війська, не стало кому й захищати козацькі землі. І пішло чергове “розпаювання”. Землі почали роздавати вже іншим військовим. Імператорським... Воістину, той, хто “не годує своє військо, буде годувати чуже”.

Ось які думки з’являються, коли читаєш “Вольності запорозьких козаків” Д.І. Яворницького. Слід зауважити, що за часів СРСР ця книга** жодного разу не перевидавалася. А в царській Росії Яворницькому не дозволили видати її на українській мові.

Ми маємо в Україні багатющі архіви, де зберігаються документи не тільки про кількість гектарів, тракторів та комуністів. Адже колгоспи - це ще не все, що було на нашій славній землі.

Герб нашої області і району, так само як і міста Олександрії, справедливо повертає нас в минуле нашого краю, саме як козацького краю. І ми цього - вже не забудемо.

Р. С. *“Прибыл из Капуливки Васька Кривоший-Шевченко. Оказался дряннь мальчишка. Сколько времени прожил на месте преславной Запорожской Сечи, ни одного черепка на ней, ни одного гвоздя, ни одной люльки не нашел, ни одной песни не записал, ни одного хатнього малюнка не привез. Полное ничтожество!”*

Из письма к жене. 4.06.1937

** Десятина = 2400 кв. сажнів = 1,09 га.*

*** Эварницкий Д.И. Вольности Запорожских козаков.- СПб., 1898.*

ІКОНА БОЖОЇ МАТЕРІ - “ПРАВОРУЧНИЦЯ”

В старих, покинутих хатах села іноді трапляються унікальні знахідки. Такою знахідкою стала у 2010 році сильно пошкоджена ікона Матері Божої. Ікона (200 x 300 мм) писана на дерев'яній дошці, олійними фарбами. Частина обличчя Дитини Христа, Його плечі та груди – знищені шашелем, але лик Матері, схилений у замилюванні і тихій скорботі, очі, та руки, що тримають і оберігають Малюка - час помилував.

Червоний зовні, зелений зі споду колір Омофору (Покриття) божої Матері є домінуючим на іконі, і гармонійно співвідноситься з темно-зеленим тлом. Випромінюється білесенька дитяча сорочка, що осяює Материнське обличчя.

Напис “Праворучниця”, що ледве читався, зустрівся авторові вперше, тож розпочався пошук.

За колоритом та технікою малювання, схоже, що це зразок народної хатньої ікони. Особливе, не знане в ортодоксальному православ'ї явище української народної культури. *

Лики, подібні до “Праворучниці”, скоріше сповіщали мешканцям хати (а особливо дітям) про богоподібність рідної матусі, ніж про Біблійні події, ставали еталоном людяності та взаємоповаги в сім'ї, створювали особливу атмосферу піднесеності в повсякденному побуті.

Народна хатня ікона – потужний націотворчий елемент інтер'єру, і саме тому ці ікони нищили атеїсти в радянську добу, а з часів Петра – І “барци с ересью”.

Тому знахідка подібної ікони в нашому селі – це промовиста і важлива подія. Вона дозволяє краще уявити собі, яку Україну ми можемо втратити, або збудувати...

Про цей тип ікон відомо, що “... у Греції, святому місці Пелопоннеса, є монастир Мега Спілеон (в перекладі - Велика Печера). Туди прямують паломники, щоб уклонитися чудодійному образу Матері Божої, створеному, за давніми переказами, апостолом і євангелістом Лукою й названому «Праворучниця».

Назва ця пояснюється тим, що на образі Пречиста тримає Христа Богодитину на Своїй десниці (правій руці).

Вважають, що ця рельєфна ікона була першою іконою Божої Матері, яку створив святий апостол Лука. Саме до цієї ікони були звернені слова Пречистої: «Благодать Народженого від Мене і Моя буде з образом цим».

Образ дуже потемнів від часу та пожеж, та все так само швидко чує Панагія (Пресвята - так називають греки Богородицю) молитви людей, що з вірою просять про сцілення.

Свідомством тому є величний храм на честь “Праворучниці”, збудований у Афінах. Там і зберігається оригінал цієї рідкісної ікони.” (http://www.vidania.ru/icony/icon_pravoruchniza.html)

Розповідаючи учням школи про знахідку та її історію, автор й не сподівався,

що буде знайдено і оприлюднено ще одну “Праворучницю”, меншу за розміром (100 x 200), але тотожну за назвою і стилем виконання. Знайшла і оприлюднила її Софія Рубан, дівчинка з чарівним голосом та душею.

Оскільки виявлені образи походять з протилежних куточків села (четверта і шоста бригади), то дуже обережно можна припустити, що образ Праворучниці не був поодиноким, а значить її зображення було у Попельнастому поширене серед інших хатніх ікон і шановане багатьма селянами. Це свідчить про високий рівень суспільної моралі в минулі століття, який зараз, на жаль, занепав. В тому числі і в нашому селі.

Однак виявлене художнє зображення, (хай навіть дещо ідеалізоване) - вражаючий об'єкт для споглядання і роздумів, тож сподіваймося на кращі часи.

* На інтернетфорумах цей тип ікон “сором`язливо” називають “южнорусским”.

ДІЖКА ЧИ КНИЖКА?

Таємна бібліотека

Було це у 1874 році... Приїхало до нашого Попельнастого три дядька, та й відкрили *бондарню*. Бондарня – це майстерня, де виготовляють діжки, бодні тощо. А бодня – невисока дерев'яна діжка конічної форми з кришкою для зберігання сала або м'яса.

Погодьтеся, така майстерня - потрібна для села. Ось з червня місяця й почала вона працювати. Селяни раділи.

Потім почалися жнива, “работ – невоворот...” Не до майстерні було. Хтось щось замовив, а більшість відклало це на осінь. Та й гроші, по врожаю будуть, пізніше...

От люди жинували і міркували, що і накувати, і насолити буде в чому. “І все на місці, не треба буде хтозна звідки діжки везти... Огірки, капуста, буряк... А там, під морози, і свиней колоти почнемо, то й солонину буде куди покласти. А далі Різдво...”

Яке ж здивування було у селян, коли в жовтні місяці майстрів заарештували, а майстерню закрили.

Селянам тоді нічого не пояснювали, Та й матеріали слідчої справи навряд чи привозили почитати... А там є багато цікавого. “На початку жовтня 1874 року в селі Попельнастому жандарми і поліція розшукали й заарештували М.Ланганса, М.Макаєєва і Л.Дическула. “(1, 97)

Виявляється, вони не діжки селянам приїхали робити, а створили таємну бібліотеку, та під прикриттям бондарної майстерні займались просвітницькою діяльністю та пропагандою революційних ідей.

Важливим є те, що у нас, в Попельнастому, діяла не самотня група романтиків, а лише одна з багатьох похідних груп революціонерів, що пішли до людей.

Керував нею Мартін Рудольфович Ланганс (1852-1883), відомий революціонер-народник. Учасник гуртка “чайковців” і “ходіння в народ”. В 1882 засуджений до вічної каторги. Помер в ув'язненні у Петропавлівській фортеці.

Як відомо, у другій половині XIX століття в Російській імперії розгорнувся так званий рух народників, його ще називали «ходіння у народ». Для підняття освітнього рівня і свідомості населення було прийняте рішення вести пропаганду прямо в селах.

Допустити це царський уряд не міг.

Тоді, сто тридцять шість років тому, майже одночасно, були схоплені і ув'язнені тисячі освічених людей. Як по всій Російській імперії, так і в Україні, яка нас більше цікавить.

Наприклад, у Проскурівському повіті був заарештований писар Юринецького волосного правління В.М. Бондарчук. “При обшуку в нього було знайдено “Поезії Тараса Шевченка” (львівське видання 1876 р.), поеми “Гайдамаки ” і “Тарасова

ніч”, видані окремими книжками в Петербурзі, а також зошит з забороненими царською цензурою творами Кобзаря (“Холодний Яр”, “Кавказ”, “І мертвим, і живим...”, “Я не нездужаю, нівроку” та ін.” (1, 92)

Подібні до цього списку книжки були вилучені і в Попельнастому, бо продовжувалось багаторічне переслідування і нищення всього українського.

“...серйозного удару було завдано по українському національно-визвольному рухові. Останній був оголошений “польскою інтригою” і за розпорядженням міністра внутрішніх справ П.Валуєва від 18 липня будь-які видання літератури українською мовою, за виключенням лише творів “красного письма” були заборонені. Особлива увага при цьому зверталась на те, щоб не допустити видання українських книг, **“призначених для навчання простолюду”**. (1, 19)

А саме такі книги для місцевого простолюду в Попельнастому у заарештованих і були конфісковані. Заради їх поширення Лангас з друзями і прибули до нашого села.

Результати обшуку були вражаючими - “...у них було знайдено велику кількість революційних і пропагандистських видань, зокрема “Капітал” К.Маркса, “Основания политической экономии”, “Об общинном владении землею” М.Г.Чернішевского, “Поезії Тараса Шевченка”, видані у Львові в 1867 році; брошури “Дедушка Егор” (20 прим.), “Юровая”, “У перевоза”, “Мирской учет (по 2 прим.)”, “Запорожці” та ін.. Як було встановлено на слідстві, бондарська майстерня була влаштована з пропагандистською метою, а знайдена література призначалася для поширення в народі. “ (1, 97)

Парадокс! Заборонено відкрити для українців безкоштовну бібліотеку, бо це злочин, а майстерню – можна. Тільки ж не читайте зайвого. Вирощуйте та заготовляйте нам зерно, сало та м’ясо... “Та й всьо.”

(Таку саму маніпуляцію опрошення народу проведуть з українцями в 20-30 роках комуністи, потім німецькі фашисти... Сало, зерно, “ яйкі, млеко...”)

Чому саме Попельнасте?

Села для революційної діяльності обиралися за певними ознаками. Враховувалась ментальність людей, яка попередньо вивчалася. Ось свідчення керівників народницького руху. “Таким місцем ми визначили південно-східну частину Київської губернії, або навіть ще точніше – містечко Корсунь з околицями, оскільки розповіді селян про корсунське повстання, що відбулося років з двадцять тому, давали підстави передбачати, згідно з нашими теоріями, що там збереглося більше як в інших місцевостях, революційних традицій. ” (1, 123)

Досліджуючи і аналізуючи результати “ходіння у народ”, про різну ментальність селян писала також і закордонна революційна преса.

“В газеті “Вперед!” у 1875 році було вміщено чотири кореспонденції про селянські заворушення в Чигиринському повіті. При цьому особлива увага зверталась на те, що вони відбуваються в місцевості, яка **протягом багатьох віків** відзначалася “революційною тенденцією.”(1, 129)

Так, обиралися села з традиціями повстань. Де жили не затуркані, а вольнолюбиві люди, де ще пам'ятали і пишалися козацьким, лицарським минулим і чинили спротив намаганням перетворити себе на “мирних гречкосіїв”. (До речі, в Україні - навіть маленький жук зветься козачком, а не “солдатіком”).

Приємно відзначити, що Попельнасте було обране для поширення революційної літератури не випадково. Народники шукали села з бунтарськими традиціями, села, де народна пам'ять зберегла мрію про волю, де в місцевих легендах та переказах з повагою згадують козацькі часи, як золотий вік України. Тут не платили податків і традиційно нікому не корилися.

Безумовно, в Попельнастому дещо інша свідомість в людей, інші традиції та мрії. Бо тут ніколи не було кріпацтва. Та й здавна Попельнасте було не село, (як це сталося пізніше) а слобода. А між ними є велика різниця. “Слобода – названиця различных поселений в русском государстве XI – XVII вв, население которых временно освобождалось от княжеских повинностей. Известны слободы стрелецкие, монастырские, ямские, иноземные, в городах слободы ремесленников. (3, 1218)

А Попельнасте було військовою слободою, а ще раніше це була територія Вольностей запорожських козаків, тож і населення століттями прагнуло волі.

Читаємо у Феодосія Макаревського: “...Около 1765 года (...) в *Балке Глиняной* основана и открыта была *государственная воинская слобода Попельнастая* и первоначально под именем 13-й роты поступила в ведение Елисаветградского пикинерного полка”. (2, 2)

Та повернемося до революційного гуртка.

Пристосуватися до місцевих умов – це була цілком раціональна думка народників. Показовим є те, що народники ще в XIX столітті добре розуміли принципові відмінності між українськими і російськими селянами, і поважаючи кожен з цих окремих народів, працювали для їх блага.

“Народники, що діяли на Україні, все гостріше відчували необхідність пристосуватися до місцевих національно-культурних і соціально-історичних умов. При використанні російської пропагандистської літератури серед українського селянства виявилися її недоліки. Вона була розрахована на російських селян, пристосована до їх понять і уявлень. Тому окремі народники почали перекладати і переробляти російські пропагандистські брошури на українську мову.” (1, 76-77) Ось цього Валуєв, мабуть, не чекав...

Поразка чи перемога?

Отже бомб в Попельнастому не робили. Просто читали людям книжки.

Шлях народників до людей Попельнастого був цілеспрямованим і довгим. Спочатку “...два члени одеського гуртка поїхали працювати в села народними вчителями: О. Скрипницький – в Олександрійський повіт Херсонської губернії, а М.Ланганс – у с. Каїри Таврійської губернії, де уже півроку вчителював П.Макавєєв.

... Обидва вони проводили пропаганду вечорами після шкільних занять, коли

до них в школу приходили селяни. Там обговорювались сільські справи, рішення волосного суду, вчинки писаря, старшини, станового пристава, панів, різки, говорилось про брак землі в селян, про релігію, податки та їх стягування.” (1, 94)

Звичайна просвітницька діяльність, як сказали б зараз. “...незабаром М.Ланганс і П.Макавєєв зробили висновок, що набагато доцільніше пропагувати в народі в ролі ремісника, оскільки вчитель відразу ж привертав до себе увагу “всієї місцевої сволочі починаючи з попа і кінчаючи куркулем”. У лютому 1874 р. Макавєєв виїхав до м. Берислава для навчання бондарному ремеслу. А через місяць і Ланганс змушений був залишити Каїри. Передавши наявні книги в надійні руки, він виїхав до Борислава, звідки разом з Макавєєвим відправився в Одесу. На його пропозицію Макавєєва прийняли до гуртка. Через два тижні М.Ланганс і П.Макавєєв вирушили в подорож по Херсонській губернії, щоб ближче познайомитися з життям населення та працею сільського бондаря.

На початку червня 1874 р. з пропагандистською метою вони відкрили бондарну майстерню в с.Попельнастому Верхньодніпровського повіту на Катеринославщині. У липні сюди ж прибули Макавєєв і Л.Дическул ...” (1, 94- 95)

Така робота проводилась і в інших селах.

“В Катеринославській губернії, крім бондарної майстерні, влаштованої М.Лангансом і його товаришами в Попельнастому, були й інші пункти пропаганди. Зокрема в селах Успенському (Верхньодніпровського повіту) і Маріїнському (на межі Павлоградського і Бахмутовського повітів) пропаганду намагалися вести члени гуртка “жебуністів” К.Іванов і Л.Жебуньов. Сюди ж прибуло також кілька учасників харківського революційного гуртка, організованого С.Коваликом.” (1, 98)

Стерпті системну діяльність, яка призводила до того, що слухняні і роботящі “малороси” розумово підросали, “великороська” влада не могла. “Почалися масові арешти, що охопили за офіційними даними 37 губерній Російської імперії. ...Жандармсько-поліцейська судова машина, заведена різними таємними циркулярами і розпорядженнями, запрацювала на повну потужність. Були схоплені і ув’язнені тисячі людей. ... в справі революційної пропаганди в імперії було заарештовано понад 4 тис. чоловік, після перевірки кількість яких скоротилася до 770, з них 158 жінок.” (1, 104)

Просвітницька діяльність народників серед селян Попельнастого не була марною. Вольнолюбивий дух попелястівців можна було стримувати, але викоренити його не вдалось. Заклик народовольців: “Земля – селянам” залишається привабливим вже не одне століття.

Як тільки ослабла імперія, мрія про «запануєм і ми браття у рідній сторонці» реалізувалася в фермерському, або одноосібному русі.

На 2010 рік в Попельнастому працюють на власній землі більш ніж 200 одноосібників.

Така кількість є однією з найбільших серед усіх сел Олександрійського району. Це промовистий факт.

“Солдатушки, браво, ребятушки”

Тривалий час важливою ланкою роботи революціонерів була робота у військах. Наведемо лише один приклад.

“Почалася пропаганда у військах. Її проводив, зокрема, підполковник А.О. Красовський, який у 1861 р. прибув до Києва з Петербурга, де він брав участь у справах петербурзької української “громади”, зустрічався з Т.Г.Шевченком, палким прихильником якого залишався до кінця свого життя. Опинившись на Україні, Красовський зблизився з окремими учасниками місцевої “громади”, підтримував тісні зв’язки з студентською молоддю. На сторінках демократичного студентського журналу “Самостайне слово”, що розповсюджувався в університеті, він вмістив кілька своїх поетичних творів. В паперах Красовського збереглися окремі номери цього журналу, переписані ним самим. У червні 1862 р., довідавшись, що на придушення селянських заворушень у Канівському повіті буде відправлено 4-й резервний батальйон Житомирського піхотного полку, розташований під Києвом, він написав відозву до солдатів із закликом відмовитися від участі в езекуціях і розповсюдив її у розташуванні батальйону.

Наступного дня його заарештували. При обшуку в Красовського, крім творів нелегальної поезії російською, українською та польською мовами, знайшли вірш, в якому говорилося:

*Закипіла на Вкраїні
Страшенна тривога,
Як на Київ піднялася
Сірома убога.
...Розлетілось по Вкраїні
Безхатнєє птаство,
Затрусилось в Петербурзі
Московськеє царство.*

Військовий суд засудив революціонера до розстрілу, який пізніше був замінений 12-річною каторгою в рудниках, де він і загинув в 1868 р. під час невдалої втечі.” (1, 17)

Свідомо віддане **життя** – ось справжня **ціна чесної книжки**. Такою лишається справжня ціна творів Тараса Шевченка. Творця з народу, який звертався до свого народу. До мертвих і живих і ненароджених... Тепер наша черга бути народженими і живими, а Тарасове слово так само спрямоване майбутнім, ще ненародженим поколінням.

Ось чому і по сей день не припиняється “війна” з шевченковим словом, з усім, що є рідним, національним, українським. І про що нас настирливо вмовляють забути.

А ми пам’ятаємо.

Р. С. Висловлюю щиру подяку олександрійському краєзнавцю Анатолію Кохану за поради та надану для роботи літературу.

Література

1. Рудько М.П. Революційні народники на Україні (70-ті роки XIX ст.). Видавництво київського університету, 1977.
2. Макаревский Феодосий. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия./ Долгополий В.Г.-Д.; ВАТ “Дніпрокнига”, 2000. – с.381 – 386 (Видано за виданням 1880 р.)
3. Советский энциклопедический словарь, М., 1984.

УКРАЇНСЬКА ХАТА ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА

По українських селах дорозбирають і дорозбивають останні хати минулого, XX століття. Хати, збудовані з того лісу, що ріс в позаминулому, XIX столітті. Відбувається це і у нашому Попельнастому.

Частину отриманого матеріалу використовують для нового будівництва, щось йде на дрова, інше - на смітник. Звільняється місце, по новому впорядковується дворище, будується нове житло або господарські приміщення. Це добре діло, та ви й самі це знаєте. Та під час цієї роботи трапляються знахідки, цінність яких не всі розуміють.

Ще декілька років і старі українські хати зникнуть з Землі назавжди. Разом з ними назавжди щезне величезна кількість унікальних предметів.

Звісно, можна (і обов'язково треба!) мріяти про прапрабабину скарби під долівкою, про глечики з золотими дукатами, що вивалюються з печі, про козацьку зброю під зотлілою стріхою. Мрійте, - це запорака здоров'я!

Але, найчастіше, більшість знахідок викликають розчарування у простих людей.

Що виявляється найчастіше? Напівзотлілі листи та поштові листівки, газети, рамочки з фотокартками невідомих людей, старий одяг, лахміття... Глечики, посуд, ткацькі верстати, прядки, рогачі, кошики...

А також згорточки, ганчірочки, вузлики з насінням, “чемайдани”, торби, мотлох, клунки та пакунки...

Начебто непотріб, та він містить, іноді, унікальну інформацію. Ось, як приклад, декілька знахідок в старих хатах нашого Попельнастого.

Дві медалі

Одна — за участь у кримській війні 1853-1856 рр., яку Росія програла. Друга — за перемогу у Великій Вітчизняній війні 1941-1945, яку СРСР виграв.

На одній напис: ”На тебя Господи уповаем, да не постыдимся вовеки.” Ні портретів, ні прізвищ імператорів немає – тільки перші літери від їх імен.

На іншій напис: ”Наше дело правое”, потім погруддя Сталіна і підпис під ним: “мы победили”. Це щоб ми не забували, хто в СРСР замість Господа Бога, і на кого треба “надеяця”?

Яка з двох медалей людяніша? Який їх виховний вплив? На якій історичній відстані він діє? Про вічне, чи про минуле закликає пам'ятати напис і зображення?

Дві сімейні фотокартки

Жінки з дітьми. З доколгоспних і колгоспних часів. В своєму найкращому вбранні вони вийшли до фотографа. Вираз обличчя, дорослий та дитячий одяг, наявність чи відсутність прикрас, фон, на якому зроблено знімок, предмети, які тримають у руках – все це правдиво і документально точно свідчить про реальне становище людей та їх світогляд. Порівняйте зображення.

Уламок церковного дзвону

Того ж таки Попельнастівського дзвону, під мелодію якого вінчалися, святкували Різдво, Пасху, хрестили дітей, проводжали померлих наші земляки.

Ну для чого дзвони треба було прикрашати візерунками? Їх же ніхто з землі не бачить, вони високо, на дзвіниці? Можна ж було і в рейку дзвонить, як потім, у колгоспі. Яка різниця? “Всьоровно залізняка.”

Виявляється дзвони прикрашали. І за візерунки платили добрі гроші. А колоди для дзвіниці селяни купували літом 1788 року, і везли в Попельнасте аж з Києва. Потім всією громадою зводили дзвіницю, піднімали ті дзвони... У 1840 – селяни пофарбували церкву зовні, наступного року збудували дерев'яну огорожу. В 1842 році фарбують й огорожу. Того ж таки року церкву всередині прикрашають розписами. Все своїм коштом, своїми руками... Про це є записи у формулярному списку нашої Іоано-Богословської церкви за 1848 рік.

Та не пройде й століття, як у 30-х роках ті дзвони покидають. Докладно розповів про це Павло Михайлович Бичок, 1921 р.н., колишній вчитель попельнастівської школи і старожил села.

Зверніть увагу, що скидають дзвони не американці, не німці – а свої, “местні”. Трощать ікони, розбирають стіни храму теж свої...

”На тебе Господи уповаем, да не постыдимся вовеки...”

А нині, в 2010 році – ми дзвонимо в газовий балон з обрізаним днищем...

І ніяка мобілка, супутникова антена та інтернет не замінять спів тих дзвонів. Ось які думки приходять, коли розглядаєш і осмислюєш речі, знайдені в старих хатах...

Подібні інформаційні послання з минулого не повинні висковзнути з ваших рук і опинитися у вогнищі, на базарі чи стати забавкою дітей. Знахідки мають бути “прочитані”. Насамперед у вашій родині. Ніякий підручник історії так емоційно на ваших дітей не вплине!

Якщо ж ні, то не прибирання території йде, а історична кастрація навколишнього середовища.

Отримання, засвоєння і використання такої інформації - важливе насамперед для Вас, господарів-першовідкривачів, Ваших дітей та й всієї родини. Не випадково ж в українській мові слово “господарь” має спільний корінь з Господом. Нести чи не нести знайдене до школи, сільради, музею чи газети, тобто оприлюднювати чи ні - то вже Ваша справа...

Але можливість доторкнутись до історії з'являється **насамперед для Вас**. Можливість відчуття себе її часткою і учасником, замислитись над сенсом життя.

Такі моменти пов'яжуть Вас з минулим свого народу та сім'ї (хоча б років на 150-200 назад!), допоможуть наповнити генеалогічне дерево Вашого роду життєвими подробицями. Адже у кожної сім'ї, серед інших, є незнані предки-герої. Сама згадка про них, або зустріч з предметом, що пов'язаний з ними – видатна подія. Такі хвилини виховують, якщо хочете, гордість і власну гідність. Та й гонор... Бо ми - не "свинопаси".

Тож не варто вимірювати знахідку тільки грошовим еквівалентом.

Важливість оприлюднення і вивчення подібних предметів добре розуміють історики та краєзнавці. Та першими мають усвідомити важливість тих знахідок самі господарі, бо саме від них залежить їх подальша доля.

І знахідок. І господарів...

Р.С. Щира подяка за знайдені і надані для фотографування речі: вчителю історії Войцеховській Л.П., бібліотекарю Клоковій Г.М., пенсіонеру Попову І.М.

МАГІЧНЕ КОЛО - КОЛО ХАТИ

*Поставлю хату і кімнату,
Садок-райочок насажу.
Посижу я і похожу
В своїй маленькій благодаті.*

Тарас Шевченко

Хата

Так само як й інші народи, українці оберігали себе від злих сил, які, на їх думку, могли потрапити до хати через вікна, двері і димохід.

Над дверима і вікнами малювали крейдою хрестики, підвішували часник, полин і інші трави, під затуляли заслінкою. Оберегами вважали і рушники, які оберігали і прикрашали вікна.

Часник і пучечок полину українці підвішували, хоча терміни “антивірусний препарат” та “синдром імунodefіциту” навряд чи тоді вживали.

На відміну від “квартири”, хата - це маленький Всесвіт з власною міфологією, символікою, персоналіями. Історія хати налічує тисячоліття, як і досвід проживання в ній нашого народу. Навіщо ж його втрачати?

“Українці уявляли хату як оберіг від нещастя, хвороб, злих сил, тому для її будівництва вибирали “чисте” місце.

Традиційно хата мала чотиригранну будову, всі її боки відповідали сторонам світу. З півночі, як правило, не робили вікон.

Дах, на думку наших предків, символізував небо. Тут, за давнім повір'ям, жив домашній дух – “домовик”. Під і комин обожнювали як захисток вогню.

Вважали, що вікна – це очі хати, тому вони завжди виходили на вулицю. Вночі їх закривали ставнями або занавісками. На дверях і вікнах вирізьблювали знаки-обереги.

*“Хата” в українській культурі – це символ космічного зв'язку зі Всесвітом, домівки, сімейного затишку, родинного вогнища, рідної землі, батьківщини.” (с. 295) **

Тож не тільки англійці вважали свій дім своєю фортецею. В українців, поки їм не ампутували пам'ять, були такі само фортеці.

Тож всі, хто володіє хатою в старовинному селі подібному, за віком, до Попельнастого, мають усвідомити - Вашому дворищу 250 - 300 років. Там таке можна знайти!...

Але головне, що Ваше дворище - це **чисте** і захищене місце з особливою енергетикою, яке донині береже Вас. Береже вас - Магічне Коло Коло Хати.

Магічне Коло, на думку давніх українців, дозволяло спокійно працювати та відпочивати у себе в дворі.

Це Магічне Коло утворювала ціла система захисних бар'єрів навкруги хати.

Тобто весь двір. (Синоніми: **дворище, подвір'я, обійстя, садиба, надвір'я, подвір.**)

До традиційного двору завжди належала не лише хата і простір коло неї, а й господарські будівлі, криниця, садок, пасіка, огорожа. Та насамперед це садок та огорожа. *“За народними віруваннями, огорожа оберігає від “нечистої сили” як магічне коло.”* (с. 280)

Генетично незмінні сади

Покинуті сади на покинутих дворищах... Покинуті сади на залишках дворища... Покинуті сади на згадку про дворища. (До речі, покинуте дворище час від часу провідували...)

Такі садки збереглися і в нашому селі. Після війн, революцій, розкуркулення, Голодоморів, укрупнення колгоспів... Чи досліджував хто уважно, які давні породи дерев ще існують по таких садках? Можливо, деякі, в єдиному примірнику?

А вони ще й досі сумлінно й вірно дарують плоди тих сортів, якими ласували наші предки. Є такі дерева на Забарівці, в центрі, та й в кожній з шести “бригад”.

“Коло кожної хати, неначе коло палацу, росте великий сад...” (2, с.178) Про таку Україну свідчить у своєму подорожньому щоденнику арабський мандрівник Павло Халебський, що мандрував нашими землями у 1656 році.

Враховуючи, що вік яблунь, груш може сягати 300 і більше років, сміливо стверджуємо наступне. Покинуті сади - ботанічні плодородсадники ще з козацьких часів. Безцінна, але не оцінена сучасниками, генетично незмінна скарбниця для нащадків.

Чому ж коло української хати традиційним був садок? Не беручи до уваги економічні та естетичні чинники, тому є пояснення – знов у прадавніх віруваннях українців.

*“Наші предки вірили, що сад оберігає оселю від злих духів. Уважали: якщо біля хати немає дерев, то **там бавляться чорти**. На думку більшості людей, суха груша тримала в собі “нечисту силу” і не пускала її до оселі, тому це фруктове дерево ніколи не зрубували.”* (с. 287)

Ви й самі помічали, що найчастіше зустрічаються старезні груші та яблуні, хоча в Шевченка “Садок вишневий...”

Прикро, але страх перед чортами був сильнішим, ніж любов до вітамінів.

Переважна більшість сімей в Україні була багатодітна. Переважна більшість людей шанувала все, що було пов'язане з безпекою дітей. А народна уява міцно пов'язала дерева з дітьми. Українці, як і інші народи, на честь народження дитини садили дерево відповідної породи.

На честь хлопчика – дуб, явір, клен, на честь дівчинки – вишню, яблуню, тополь, вербу.

До цього додавалося вірування, яке пов'язувало купання новонародженої дитини з певним деревом у садку. *“Коли вперше купують дитину, то (якщо це дівчинка) **воду виливають** під вишню чи яблуню, а якщо хлопчик – під грушу”* (с.288)

Відповідно, коли дитина підростала, її знайомили з її деревом-оберігом. Таке дерево було не паливом, не продуктовою скарбницею. Насамперед - другом на духовно-енергетичному рівні. Приручене дерево, притілене, одушевленне... Тому і діти, і батьки берегли таке іменне дерево. А якщо змінювалося два-три покоління – берегли тим більше. Поруч з хатою жило дерево, що пило ту воду, в якій вперше купали прапрадіда...

Безумовно, що таке дерево перетворювалося на дворовий храм, каплицю... І хоча в Україні офіційно існувало християнство, воно досить гармонійно перепліталось з дохристиянськими культами.

Хто з батьків насмілиться зрубати дерево-оберіг своєї дитини? Дерево – пам'ять про батька чи діда?

Це тільки одна з причин, чому ці дерева збереглись...

Є у Попельнастому унікальний куточок фруктового саду. Господарь садиби, Юрій Іванович Щербінський, 1950 р.н., розповів про ці груші-дички таку історію. “У 1947 році, коли мої батьки купили цю хату, вони запитали сусіда, 90-літнього діда, про вік дерев. Той відповів так: ”Коли я був ще скверним парубком, то вони вже такі й були. Їм років з триста...”

Яких же велетнів викохала розкішна українська природа! Ці дерева просто вражають увагу.

А скільком істотам тут, в цих кронах - хата чи притулок: птахи, комашки, метелики та павуки, соні, ласки, білочки... В листі, зморшках кори, дуплах і на розвилках гілок...

В цих деревах і для їхніх діток “колиски”: різноманітні гнізда, кокони, сувої з листя, хатки з павутиння, підстилки з пуху, з метеликових крил та квіткових пелюсток. Тут таки і залишки пташиних бенкетів: шкаралупки з горіхів, мишачі голівки, розщеплені абрикосові кісточки, та кісточки з риб...

Споглядаючи воздвигнуте землею та сонцем диво-створіння (навіть одне!), осягаєш всю його велич. Такі дерева – цілий Всесвіт, в якому існує рівновага.

Тут всі живуть і співіснують, полюють одне за одним, але хоч не руйнують власний світ!

У СРСР були часи, коли колгоспників безжально обкладали податками, примушуючи або платити за кожне дерево, або зрубати його. Незважаючи на те, та всупереч тому “есересеру”, люди нашого села зберегли цих велетнів до нашого часу. Для нашого часу. Будьмо вдячні декільком поколінням сім'ї Щербінських, що подбали про цей спадок віків.

Знахідки

Оглядаючи стовбури старих дерев, іноді можна зустріти цікаві металеві речі. Трапляються врослі, “запливші” деревиною вгвинчені кільця й скоби, до яких колись припинали коней, волів, корів... Стовбури їх неначе ковтають. Зустрічаються також старезні коси, прикорні... До речі, не дуже вони й іржавіють у тих деревах.

В старому саду шостої бригади Отрошенко Володимир Миколайович, 1979

р.н., знайшов стремено. Висіло воно на дереві, забуте часом і людьми...

А скільки історій розповідають дядьки по сільських пилорамах про артилерійські осколки, від яких не одне полотно розірвалося. Осколки ті роками дримають в тілах дерев-ветеранів. Сидять там тишком-нишком.

Бувало й, що хтось з лави, а хтось з дверей - виколупував кулю на старому дідовому дворищі... І гостро відчував – за цю землю здавна воювали...

Від степових вітрів, буревіїв, хурделиць, завірюх і суховіїв садок теж затуляв хату. Крім саду, навколо двору висаджували ще інші дерева, як живу огорожу, так званий “живопліт”. Він теж виконував магічну функцію. Такий ось народний прагматизм...

“Обійстя огороджували тином або обсаджували деревами, щоб не заходили дикі звірі, не проникала “нечиста сила”, не заглядало зле око. Отже огорожа була оберегом оселі.” (с.273)

Згадаймо крейдяне коло, що малював Хома Брут з гоголевського “Вія”. Малював на підлозі церкви, і вірив у подвійний захист. (І якби не оте: “Подымите мне веки...”, то залишився б живим. До самого кінця фільму.)

Огорожа і сад не тільки оберігають оселю. В них, як і в хаті, теж поховані старовинні речі. Поблизу огорожі і в саду трапляються цікаві знахідки. І зрозуміло чому. Там, попід старими деревами та на межах, століттями лишається неорананеторкана земля.

Ось ще одна знахідка 2009 року вже з іншого старого саду. Скоріш за все це прикраса з руків'я якоїсь холодної зброї. Ножа чи кинджала. Знаменно, що на виявленому руків'ї викарбуваний орнамент з дубового листа.

Для багатьох народів, яким могла належати ця зброя, дуб був символом мужності, чоловічої нескореності та могутнього здоров'я. Так само й українцям. В їх міфології та казках дуб займає важливе місце.

І там же, коло саду, або за хатою, українці часто ховали своїх померлих. На домашніх цвинтарях. Залишки тих поховань рясніли хрестами по всій сільській Україні. Є такі поховання і в Попельнастому.

В найвіддаленішому куточку села, в садку коло двору Оксамитного Володимира Михайловича, на шостій бригаді, ще й зараз є могила з хрестом. Коло своїх ховали своїх. Коло хати. Бо вірили, і вірять – предки теж захищають.

Як зазначав справді всенародний поет Володимир Висоцький:

*“Наши мертвые нас не оставляют в беде,
Наши павшие, как часовые...”*

Не випадково ж і Григорій Сковорода, для останнього спочинку, обрав собі місце у саду. Був такий мандрівний народний філософ. Були й сади божественних пісень, а не “Фабрікі звьозд”...

Підводячи підсумки спробам нового цивілізаційного вибору українців, маємо визнати, що віддалившись від землі, ми не наблизились до неба.

Втративши досвід поколінь, нероздільних духом з природою, ми тільки імітуємо західну цивілізацію, перебуваючи, насправді, в маргінальному стані.

“Якби ми вчилися так, як треба...”

Література

1. Тут і далі -Україна в словах: Мовокраїнознавчий словник-довідник. - К.: ВЦ "Просвіта", 2004.
2. Халєбський, Павло. Україна – земля козаків: Подорожній щоденник / К.: Ярославів Вал, 2009.

ВЕЛИКИЙ СВІТ УКРАЇНСЬКОЇ ХАТИ

*“Що є, то було вже воно,
і що статися має – було вже,
бо минуле відновлює Бог!”
(Екл.3,15)*

Рецепти побудови

Побачити як будували класичну українську хату – вже неможливо. Але тепер, коли старі хати розбирають люди, або розкривають дощі та вітри й оголюється їх дерев'яний “скелет”, стає видно вуглові опори, начиння стін, підпорки під вікна, крокви...

Стає зрозумілою логіка і послідовність будівництва, філософія витрат, поміркованість капіталовкладень, економічна можливість неодноразового повторення цього дійства навіть для незаможної сім'ї.

Найпростіші хатні споруди мають в стінах густу “арматурну сітку” з переплєтених між собою гілочок, трохи товщих за палець. Навіть дитина могла назбирати таких гілочок. Всі порожнини між ними забивали глиняними вальками. Потім таку стіну обмазували глиною в декілька шарів. Як вуглові опори використовували стовбури дерев, не завжди рівні, то й хата могла бути набокувата. Та при постійному догляді і такі хати живуть століття.

Більш заможні люди складали хати з лампачу (висушені на сонці великі цеглини з глиняно-солом'яної суміші). Потім стіни з середини та зовні обмазували декілька раз глиною з солом'яною січкою, а коли той шар висихав, мазали глиною з кінським кіз'яком. Лампач використовували декілька раз, розбираючи стару споруду і складаючи нову, як з конструктора.

В Попельнастому є багато так званих “литих” хат. Навіть їх залишки вражають своєю міцністю. Тракторець “Білорусь” з бульдозерним ножом - безсило бореться з монолітними вуглами та литими стінами. Начиння таких стін – суцільна глина з невеликою часткою соломи. Видно, що таку суміш заливали в опалубку (між дерев'яними щитами) та ще й натоптували. Після того, як нижній пояс підсихав, опалубку піднімали вище і операцію повторювали. Товщина стін сягала 70-80 сантиметрів. Такі хати надзвичайно теплі взимку і прохолодні літом. Українська лита глиняна хата, з сучасним газовим опаленням – просто рай. (Саме в такій хаті пишеться ця книжка.)

Щоб взимку тримати +20, +23 в кімнатах, газу треба жменька. В роки з найлютішою зимою **річні** витрати газу в старій хаті - дорівнювали **місячним** витратам газу в цегляному будинку. Чому б не використовувати зараз цей безцінний досвід та такі дешеві матеріали, як глина з соломою?

Так, ресурсною базою для будівництва хати в степовій Україні завжди був даний Богом **дар(мовний)** природний матеріал. Глина та пісок – рідна земля. На

покрівлю - солома або очерет. Не розкоші, та все ж незалежність. Майже нічого не треба було купувати. Вікна та двері найчастіше робив хтось з своїх. Все своє, навіть робоча сила – рідня та сусіди.

Погукати на толоку людей, навозити глини й води, двох коней на заміс – та й всьо. Господарі мали також приготувати обід на всю громаду. Відмовитись від запрошення на толоку могли тільки через хворобу. Безпричинна відмова сприймалась як глибока образа. Бо у кожного селянина було відчуття належності до громади, яка, при потребі, допоможе йому, як раніше він допомагав іншим. Такі толкові толоки були! Шкода, що нині такі форми праці майже не використовуються.

Сволок

Масмо усвідомити, що разом з хатою вмирає шмат нашого словника. Відвалюється ціла мовна брила – позначення будівельних матеріалів, елементів конструкції та прийомів роботи. Ось, як приклад – сволок.

Так зветься центральний брус, який проходить через всю довжину хати. Перпендикулярно до нього, (як ребра до хребта) кріпляться дошки, які разом зі сволоком тримають всю стелю. Дуб або липа вважались найкращим матеріалом для сволока. Синоніми: **балка, бантина, бальок, трам, трям, тямок.**

Сволок є не тільки головним конструктивним, а й декоративним елементом хати. На ньому вирізблювали ім'я власника, або дату побудови хати, короткий текст молитви... Та найчастіше, в давні часи, на брусі зображували сонце, місяць, зорі. А також птахів, квіти, дерево життя, потім – хрести. *“Для всієї України типово різьблення на “сволоку”.* (2, с.92)

В Попельнастому досі є хати з оберегами. За словами власників, ці хати збудовані з 1890 по 1917 роки. Зустрічаються вони по всій території села, а воно сягає в довжину 18 кілометрів. Обереги, зафіксовані в Попельнастому, являють собою чотири, шести та восьмираменні (восьмикінечні) хрести з основою у вигляді стилізованого знаку Голгофи, або могили Адама.

«Християнское богословие связало Голгофу с черепом Адама, провиденциально оказавшимся прямо под крестом, чтобы кровь Христа, стекая на него, телесно омыла Адама и в его лице все человечество от скверны греха.»(3, с.308)

Виявлені нами хрести знайдено в чистих хатах, або в світлицях, там де були і досі є ікони, покуть, піч. Хрести- обереги різьблені на сволоку з низу, поблизу вікон, що виходять на вулицю, і звернені до вулиці своїми вершинами. Поблизу оберега-хреста найчастіше підвішували дитячу колиску. В більшості хат виявлено ці місця. Стерті від гойдання, ковані в кузні кільця, вражають своїм монументальним кріпленням. Хата без сволока? Сволок без колиски? Колиска без дитини? Немислимо!

Українська сім'я не мислилась без дітей. Це базова цінність, запорука міцної та щасливої родинин. До того ж, це перевірено тисячолітнім досвідом нашого народу.

(Красномовно, що коли в покинутій хаті починають жити ластівки, вони ліплять гніздечка для діток до того ж сволока, до якого кріпилась колись дитяча колиска.)

Інструмент

Повага до хати починалась з особливого ставлення до інструментів та будівельних матеріалів. Підкреслювалась певним ритуалом під час їх обробки та транспортування.

“Коли будували хату, сволок нерідко піднімали на рушниках, що означало велику пошану до нього. Балки переносили зі старої хати в нову. Старі сволоки тримали на горищі як свячену реліквію роду.

До сволока тричі піднімали дитину хрещені батьки, коли несли хрестити або в день народження, бажали їй щастя. “Сволок” – символ охоронця оселі, лінії, на якій вона тримається, і яку не можуть переступити злі духи. ” (1, с.290)

Як приклад, саморобний теслярський інструмент - фуганок. Він призначений для стругання великих площин і довгих крайок. Це знаряддя праці скромно оздоблене саморобною фігурною ручкою. Та особливо вражає унікальний різець. На ньому виднілось якесь клеймо. Після очищення проявився напис: PEUGEUT FRERES.

Арман Пежо (1849-1915) разом з кузеном Євгенієм в 1865 році заснували маловідому фірму. Розпочала вона свою діяльність з різноманітних металевих виробів. І тільки пізніше вона стала всесвітньовідома своїми автомобілями “Пежо”.

І де та Франція? Та все ж - якісні французькі вироби були знані і в Попельнастому. На це не жаліли грошей, бо добрий інструмент годував. Тому його любили і прикрашали. І сволоки ним обробляли. Так природньо використовували європейський інструмент для творення національного житла.

Безумовно, таке знаряддя праці передавали у спадок, від майстра до учня, від батька до сина...

Зрозуміло, що не все в колгоспній кузні вироблялось. Довгі роки, після того, як кордони закрились, цей різець берегли. І довго ще користувалися справжніми речами, що вціліли з тих часів, до “советів”. Автор і останній господар цього інструменту - Донченко Микола Миколайович, 1936 р.н. Його діти та онуки і сьогодні вправні господарі на попелнастівській землі, які шанують пам'ять діда.

Піч

Покинута людьми стара хата може стояти десятиліттями. Неначе чекаючи повернення господарів. Повільно руйнуючись і тримаючись з усіх сил. Буває...

А буває, що раптово впаде північна стіна і оголить найінтимніше, сокровенне місце – піч. На якій ховались, кохались, народжувались і помирали, вигрівали дітей та курчат. На цій північній, “півчній” стіні, завжди робили тільки одне маленьке віконечко. (Іконечко, якщо дивитися знадвору на дитячий лик у віконечку!) Віконце, до якого тулилися носами діти, сидячи на печі. Виглядали батьків, Святого Миколая чи Діда Мороза... Виглядали з теплої печі, та маювали пальчиками на морозному склі... Піч завжди була серцем української хати.

“Піч обов’язково будували у кожній давній українській хаті. Вона займала внутрішній кут хати з одного боку від вхідних дверей і була обернена своїм отвором до вікон.... Піч обмазували глиною, білили, розмальовували квітами у тих оселях, де жила дівчина.

У давні часи піч символізувала хатнє вогнище і вважалася опікункою дому. Люди були переконані, що оселю тримають три речі - піч, покуть і пікна діжка.

У хаті не можна було лаятися, щоб не образити печі. Вважали, що вогонь у печі очищує дім, не дозволяв проникнути у нього “нечистій силі”. Коли не було вогню – отвір у печі затуляли заслінкою.

...за давнім звичаєм, гості, що заходили до хати, знімали головні убори, кланялися покутю, образам і печі.

“Піч” – символ материнського начала, непорушності сім’ї, неперервності життя українського народу, рідної хати. (1, с.281-283)

Тішить те, що знову й знову підрастає покоління, яке знає смак власного, спеченого в печі **справжнього хліба**. Класичного, еталонного, за рецептом, незмінним декілька сот років. Це діти, які зараз, в XXI столітті, ходять до школи. До нашої Попельнастівської школи.

Більшість з них також має досвід спання на печі. Та не тому, що диванів немає. Так - цікавіше. Та й піч – не “мікроволновка”! “Волнення”, тобто емоції, які дарує піч – не мікро, а макрорівня!

Ковчег

Українська хата, при всій своїй наївній, начебто, захищеності від “нечисті”, була абсолютно відкрита світові і людям. Закритою для зла і відкритою всім добрим істотам. Сільські жителі пам’ятають часи, коли хати не замикались. Паличка у хвіртці або віник впоперек дверей означали, що господарів немає удома і ніхто на подвір’я не зайде.

Тож традиційне національне житло українців було інтегроване у світ, а не ізольоване від нього.

Скільком різним живим істотам давала притулок хата! На даху лелечине гніздо, під ним, і ним захищені, гнізда горобців, нижче - “ластівка гніздечко звилла в стрісі.” На горищі живуть ласки, куниці, миші. По них лазять коти, там же й кошенят приводять кицьки. А ще кажани. А буває і сова, чи пугач в старому димарі... Той, що кричить: “По-хо-вав! По-хо-вав! По-хо-вав!”

Метелик в березні, на снігу – теж з горища. Це осінній, той, що приткнувся десь і заснув, або з кокона виліз, визрівши на лежку.

А скільки радості, як в хату залетить метелик, і в шибку б’ється! Біжать діти, випускають його надвір... А ще в хаті крім людей жили: цвіркуни, комашня, прості мурашки, мурашки з крилами, що навесні вилазили в одному й тому ж кутку... І були козачки, а не “солдатікі”.

Буває, вдариться в травневу ніч об білу стіну хрущ і впаде під вікном. Дітям на забавку. Хтось невидимий точив призьбу, а в дверях “хтось” шкреблось. Коти,

цуценята, курчата зростали під піччю. Іноді і корову в тій половині держали, а новонароджених телят чи козенят, в сильні морози, брали і в чисту хату. Дуже схоже на Ковчег Ноя.

“...та всяка звірина за родом її, і всяка худоба за родом її, і всяке плазуюче, що плазує по землі, за родом його, і всяке птаство за родом його, і всяка пташка крилата” (Книга Буття, 7, 14) Таким ковчегом була кожна українська хата.

Ось що змалку формувало світогляд народу. Не школа чи імперія, а хата і батьки. Тому імперії і розсипаються...

Весь світ до хати завітав... Ось таке воно було – земне житло українців. Така була його відкритість світові.

Горище

Не випадково маємо спільний корінь у словах: горище, гори, горищні, вгору... В тому, що українці старі речі не кидають, не викидають, а піднімають на горище, відчувається певна повага до них. Не викидають, а неначе підносять до Неба і Бога, як послання. А деякі речі ще й пакують, обмотують та підвішують, підв'язуючи під кровки.

Користування цими предметами не припинене, воно просто відтерміноване в часі. До тих речей ще можна повернутися і використати в разі потреби. На горищі чисто, сухо... Іноді, розбираючи хату, тут виявляють забуті потайники дорослих. Потайники від дітей та влади. Або схови дітей - від дорослих та часу.

Кровки на горищі нагадують корабельні шпангоути. А все, що там зберігається - неначе скарби в трюмах корабля. (Тільки в українців цей трюм – близько до неба і догори ногами.)

Льох

Цікавими пам'ятниками давньоукраїнської народної архітектури, що збереглися до нашого часу і широко використовуються в побуті Попельнастого, є льохи.

“Я малою не могла розібратися. Льох – погріб, льоха – свиня, і наш сусід – Льоха”, - так згадує це слово одна знайома.

Синонімічний ряд цього слова - досить багатий і дозволяє уявити произначення цієї споруди в Україні:

погреб, погріб, п'ивниця, глибка, льодовник, льодовня, келер, пивн`иця.

Виходячи з особливостей ґрунтів нашого села – льох в Попельнастому традиційно склепінчастої форми. Копані вони за допомогою звичайної лопати, сліди якої й досі видно на глиняних стінах та стелі. Глибина деяких з льохів сягає 5-6 метрів. Найчастіше, за формою, це квадратове центральне приміщення та три бокові печерки, які по-місцевому звуть **підкопами**. Стеля тримається без жодної підпори, завдяки класичній аркоподібній формі та щільності глиняного ґрунту.

(По такій стелі сновигають химерні тіні, що збуджують уяву навіть зараз, при електричному освітленні. А коли дитина йшла в льох з каганцем, або зі свічкою?)

Льохи ті просторі, вищі за зріст дорослої людини. Вони були і є не тільки продуктовою скарбницею сім'ї. За часів війни, в найбільших з них, іноді, ховалося населення цілої вулиці, рятуючись від артилерійських обстрілів та бомбардувань. У такі льохи навіть коней ховали! Обережно зводили сходінками...

Їх прорізали також в глиняному ґрунті, вони досить високі. “Тунель на низ”, так його звуть місцеві жителі, найчастіше не тільки гладенько обмазаний рудою глиною, а ще й має вибілені вапном чи крейдою, стіни і стелю. Так само як і хата. Це надає льохові несподіваної (як для підземелля) урочистості, підкреслює повагу людей до плодів власної праці.

Також це свідчить про художній смак народу і високі естетичні вимоги не тільки до житлових, а й до господарських приміщень. Вибілені стіни підземелля підкреслюють притаманну українцям охайність в побуті. (Білі сорочки, білі хати – незважаючи на бездоріжжя, постійну фізичну працю та особливості погоди.)

Велика кількість в селі таких сховищ вказує також на заможність і самодостатність середнього селянського господарства у доколгоспні часи.

Було Що, і було Куди покласти. Такі льохи називались **вихідними**. Через те, що туди і звідти сходами ходили, а не злазили в яму по драбині.

Читаю з фантазією - легко уявити і підземні козацькі конюшні та пасіки, скарбниці та підземні ходи, про які пише академік Яворницький. (Див. 4)

При належному догляді, подібні споруди служать людям століттями. (Згадуються й Печерські підземелля, зрозуміліше стає логіка їх побудови...)

В Попельнастому є декілька давніх підземних споруд. На території земської лікарні (збудована у 1913 році) до нашого часу зберігся мурований з дикого каменю льодник. Його діаметр 5 метрів, а глибиною він до 3 метрів. Розташований він поблизу річки, Сухого Омельника, звідкіля (в найлютіші морози) колись возили кригу. Потім шар за шаром її перекладали соломою, і майже все літо лікарня мала “холодильник”.

Інша підземна склепінчаста споруда - великий погріб мурований з каменю та цегли на вапняковому розчині. Висота його від підлоги до найвищої точки склепіння - майже три метри, така ж само ширина, а в довжину має 8 метрів.. Там навіть влітку пара з рота йде, а він же десятки років не зачинається... Скоріш за все – це було овочеве сховище для тієї ж великої лікарні.

В Попельнастому, а це місця виходу на поверхню українського кристалічного щита, завжди було вдосталь будівельного матеріалу. І тому в селі було власне каменеобробне виробництво. Про це свідчать не тільки зразки готової продукції: жорна, фундаменти школи, лікарні, приватних будинків, колишніх аптеки та дитячого садочка, а й залишки кар'єру. Кам'яні моноліти на “Спуску” зберігають сліди свердловин, в які закладалась вибухівка. І таких місць в селі декілька.

Окрема розмова про старовинні надгробки, та про них іншим разом.

Реінкарнація

Селяни то відають, а міським жителям цікаво буде взнати з якою мудрою гідністю “помирає” українська хата.

Отже, господарі перебралися в нову хату. А залишена без догляду стара хата швидко втрачає вигляд власне людського житла. Небілена рік-два хата змінює колір з білого на рудий і поступово перетворюється на клуню, комору, сінник, сарай, курник... Господарі викидають піч, закладають вікна...

З роками й клуня поступово осідає, стає все нижчою, вертаючись до землі і в землю. Стріха трухлявіє, вкривається мохом, вискакують на неї бур'яни, а там і деревця... Гілочками вони тягнуться до неба, а корінням - до справжньої, правдивої землі... Неначе під їх дією і стеля вгинається, наближається до підлоги і, нарешті, досягає своєї мети, обвалюється і стає новонародженою Землею. Так вкотре збувається біблійне пророцтво: *“аж поки не вернешся в землю, бо з неї ти взятий. Бо ти порох, - і до пороху вернешся”* (Буття, 3, 18)

Від хати лишається тільки горбик, горбочок, маленька хвилька серед степу...

Лишається екологічно чисте місце. Небезпечними є тільки провалля льоху та колодязь, замаскований в бур'янах.

Півники та барвінок, що лишилися на місці квітника, найчастіше садили попід вікнами. Тому сьогодні, якщо правильно стати, можна навіть побачити краєвид, що був за тими, давно зниклими вікнами.

Десятиліттями позначають колишнє дворище старі дерева, кущі бузку чи жовтої акації. Тихо й спокійно. Без зайвої метушні...

Хата зникає як людське житло, але не зникає як соціокультурне явище. Тепер вона назавжди потрапляє у власність до інших живих істот, до трав і павуків, народознавців та пташок, до вужів, квіточок і етнографів. Може й зайчик забіжить...

А крім того, (якщо ви дочитали до цього місця), українська хата та знання про неї – збережуться, як схочете, у вашій душі.

Література

1. Україна в словах: Мовокраїнознавчий словник-довідник. - К.: ВЦ “Просвіта”, 2004.
2. Селівачов М.Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). – К.: Редакція вісника “АНТ”; Ніжин: ТОВ “Видавництво” “Аспект-Поліграф”, 2005.
3. Мифы народов мира. Энциклопедия. т. I – М.: “Советская Энциклопедия”, 1980.
4. Яворницький Д.І. Вольності запорозьких козаків – Дніпропетровськ: Січ, 2002. с.211, 244

ЯМИ, ДЕ ПОХОВАНІ НАДІЇ

Весною 2010 року, після надзвичайно сніжної зими, в самих несподіваних місцях села почав провалюватись ґрунт. Про це говорили в учительській. Про це говорили в кожному класі. То з одного крайка, то з другого – про подібні випадки розповідали діти: “У нас там трактор роками стояв...” “Ми там завжди в футбол грали...” “Прямо посеред городу провалилося...”

Що ж то вимила вода? Старі погребби? Колишні колодязі? Військові землянки?

Ті ями були правильної прямокутної форми, явно штучного походження, зі слідами лопати на стінках.

Більшість людей, що знаходили, та старожили, що оглядали їх, вважають, що то таємні сховища для зерна 32-33 років. Сховища від влади, яка вигрібала все до зернини, “под метьолку.”

Але точно задокументувати подібні знахідки не вдавалося. Більшість сховищ, на момент повторного огляду, частково вже була засипана сухим листям або завалена гілками – весною всі прибирають, вигрібають, обрізають дерева...

Так сталося, наприклад, на вулиці Чапаєва 36, вище двору Пранюка Федора Лук'яновича, 1938 р.н.

Так було, допоки житель Попельнастого, Іліка Анатолій Андрійович, 1974 р.н., не запросив автора до себе у хату.

Він розповів, що звичайну глиняну долівку старовинної хати по вулиці Красна 15, в кінці XX ст. вкрили ДСП. А навесні 2010 року, в дитячій кімнаті просіла підлога. Після того, як він зняв плити, відкрилися контури ями розміром 200 x 120 x 170 см. Разом з сином почали вибирати з ями обвалену землю... Міркували - чи то льох з виходом в хату, чи сховок, а може й скарбниця якогось війська?

Та коли натрапили на залишки старого-престарого зерна - інтрига закінчилась і почала відкриватися трагічна реальність.

Найбільше було грудок перетлілого зерна, траплялися залишки тканини, якою воно було укрите, старовинна цегла, що придавлювала ту тканину... Стало зрозуміло, що схованкою хазяїни не скористалися. Чи то померли, чи були вислані...

Зерно погоріло, перетворившись на “ржавчину”. Також в цій ямі зберігся посуд, в якому ховали посівний матеріал. Декілька глечиків розбито, але один горщик лишився цілим... І ось ці глечики і горщик з жменьками квасолі, кабачків, кукурудзи – найзворушливіше з того, що довелося побачити тут.

В таких сховах люди намагалися зберегти запас насіння, який би дозволив сім'ї пережити зиму і обсіятися навесні.

З якою турботою все це загорталось, пакувалось, зав'язувалось у вузлики... З надією, що ці ж самі руки навесні дістануть, переберуть і дбайливо загорнуть кожну зернину у землю...

Люди збиралися садити городи. Одвічний, незупинний колообіг землеробських турбот, чи то у 32-33, чи зараз у 2011 році...

Серед уламків посуду з насінням була й чашка з так званого “радянського агі-

таціного фарфору”. Цей посуд випускався у 20-х роках ХХ століття, і поєднував в своєму оформленні «...плакатную броскость изображения с новой советской эмблематикой и надписями...»

Яка гірка іронія... Плакатний малюнок, з силуетом червоноармійця, схожий на ті, що малював Маяковський у “вікнах РОСТА”, на чашці з насінням, захований від влади. Від тієї влади, що обіцяла щастя і землю, та нічого, крім лозунгів, не дала. “На плакаті серп і молот, а на дворі смерть і голод...”

Кінний плуг

Якось люди припнули телятко на пусири. Прийшли напувати, а ланцюг намотаний на якусь “залізяку”, що стирчить із землі. Спробували витягти – не вийшло, міцно трималася. Почали підкопувати. І відкрився сховок. В ньому, у розібраному стані, вкладено було металевий кінний плуг. Не покинутий, а саме схований. Змашений, зі знятими колесами, з гайками, накрученими на вісь.

Цей кінний плуг знайшов і оприлюднив Щукін Руслан Юрійович, 1971 р.н., за фахом — вчитель фізкультури. З розповідей старожилів стало зрозуміло, що у 30-х роках тут була ціла вулиця... Тож, скоріш за все, коли до колгоспу почали забирати землю, коней та реманент, хтось з хазяйнів, сподіваючись на тимчасовий характер нової влади, приховав свого “годувальника”. Та забрати його вже не зміг...

На шостій бригаді, весною 2010, довелося бачити подвійну стіну, яку теж використовували як таємне вσιплище. Але вже не в хаті, а у сараї.

У Пурисівській хаті (біля аптеки), яка ще раніше належала заможній сім’ї Карасів, під час ремонтних робіт був виявлений сховок під вікном.

Майстерно зроблена глиняна пробка довжиною 40 см, щільно затуляла 60-сантиметровий круглий отвір у 80-сантиметровій стіні. Таким чином, простукування стіни в пошуках порожнечі було марним.

Українські селяни за сотні років звикли не довіряти будь-якій владі, маючи здоровий глузд і гіркий досвід. “Красные придут – грабят. Белье придут - грабят”... А були ще й “зелені”, два рази німці, кільканадцять поляки, без ліку татар. ... Ну як тут повірять комісарам? Така само босота!

Сховок був гладенько вимазаний та ще й побілений зсередини. І порожній. Можна тільки порадити за тих людей, які поклали туди зароблене, і самі скористались своїм запасом, а не віддали його черговим злодіям.

Звісно, підручники історії можна переписати. Та от з ямами, сховками, тайниками - проблема. Їх бачили дорослі і діти, вони сфотографовані, задокументовані, та й ви, читач, тепер теж знаєте ще й цю трагічну історію...

Зброя

Судячи з розповідей старожилів і по окремих знахідках, які доводилося бачити, в Попельнастому завжди була зброя. Більш ніж два століття підряд. Багато зброї. Було що боронить. І було від кого. Завжди тягло злодіїв “на багаті села”...

Найчастіше зустрічаються різноманітні види холодної зброї з часів Першої світової та громадянської війни. Деякі екземпляри, майже в ідеальному стані, знайдено вже у ХХІ столітті.

Більшість попельнастівців середнього віку, згадуючи своє дитинство, розповідають також про вогнепальну зброю, як про звичні в побуті іграшки. Ну, бувало, баба лаялась...

Авторові доводилося тримати в руках декілька зразків так званих “обрізів”. Ретельно сховані ще на початку ХХ століття, вони й досі, іноді, випадково знаходяться.

Їх наявність в селі – найкращий доказ того, що в Попельнастому існував селянський рух опору. Не має значення який, чи то стихійний, чи організований - він мав прихильників в нашому краї. Та й до Холодного Яру тут недалеко, Олександрія григорівська – поруч, а вже що хлопці з Гуляй Поля не раз побували тут, так це точно...

Що ж стосується зброї часів Другої світової війни, то легенд про неї в селі набагато більше, ніж самих зразків. Погріби і колодязі, до самісінького верха завалені карабінами та німецькими автоматами, хвилюють уяву. Їх шукали і продовжують шукати й досі. Як дорослі, так і діти. Гарна забавка, але небезпечна. Сам повикидав у болото не один справний снаряд й не одну міну, що син разом з другом приносили в двір. Повикидав, бо це – смерть! Навіть у старому патроні, яких по наших городах ”як гною”, порох залишається сухим по цей день...

СКАРБИ ЗІ СМІТНИКА

Важливим показником загального рівня життя є культура споживання їжі. Пам'ятаєте “гормозки”? Це загорнута, найчастіше в газету, їжа: варені вкруту яйця, шматок сала, цибулина, сіль в сірниковій коробочці, помідор з огірком. Все це добре знайоме з далеких радянських часів. Це ще коли існували “авоські” та “цілофанові торбочки стірали”.

Та в Попельнастому не завжди так було.

До революції село було заможне, багате. В Олександрії ще на початку ХХІ століття вживався вислів “поїхати на багаті села”. Городяни їздили у віддалені райони по кавуни, курей, картоплю. Купували баранів на шашлик, свіжу рибу, раків... А ще особливих черешень та вишні, яблук на зиму і мед.

До таких сел з давніх часів належало й Попельнасте. “Загалом перед першою світовою війною на Україні харчувалися добре (...) і люди могли користуватися чималими прибутками власного господарства. Особливо “ситне” було хуторське життя.” (ЕУ, т. І, с. 209)

Тож, в Попельнастому, як і всюди на Україні, основну масу повсякденного посуду для зберігання, приготування і споживання їжі складали металеві казанки, пательні (сковороди) та різноманітні гончарні вироби.

Найчастіше купувався той посуд на ярмарках Кременчука, Полтави, Катеринослава. Та й в самому Попельнастому, як свідчить словник Брокгауза і Ефрона, тричі на рік відбувалися великі ярмарки. *

Там й вибиралися глечики, горщики, куманці, дзбани, миски й полумиски, кухлі...

Та разом з цим у дореволюційному, доколгоспному Попельнастому в побуті, як святковий, використовувався також посуд відомих фарфорових заводів. Зокрема заводу Кузнецова у Будах, (Харківська губернія).

Про це свідчать знайдені (на городах поблизу аптеки) фрагменти тарілок і чашок з клеймами цього відомого заводу.

Вироби його мали високу якість фарфорового черепка, та досить стриманий, символічний орнамент. Тому урочисто біле загальне тло тарілок - якнайкраще підкреслювало колір та фактуру страви.

Приємно усвідомлювати, що селяни Попельнастого мали почуття смаку і міри.

Наявні й зараз в багатьох сім'ях поодинокі срібні столові та чайні ложечки, виделки, ножі - теж свідчать про певний рівень життя та споживання у минулі часи. Безумовно, у заможних трударів.

Фарфоровий посуд інших відомих заводів також був відомий у селі. Маємо знахідки окремих фрагментів з малюнками, але поки не виявлено клейм - не будемо поспішати з висновками.

Завершити цей матеріал хочеться “десертом”. Знайдені по селу самовари підтверджують наявність в тогочасному Попельнастому дозвілля і поміркованих розкошів.

Адже чаювання, погодьтеся, це не їжа, а певна церемонія спілкування і ласування. Окропу і в казанці скип`ятити можна... А самовар - це подія. Бо серед столу і хати з`являлося сяюче диво. А якщо на його пузатому боці - медалі міжнародних виставок, то коштувало таке сяюче диво немалі гроші.

Один з подібних екземплярів знайдено і збережено Гарагулею Валентиною Яківною, 1950 р.н. Це не простий самовар.

Вироблено його всесвітньовідомим Торгівельним Домом братів Шемаріних з Тули. Він розрахований на три літри. На самоварі викарбовано напис: "Поставщик двора Его Величества Шаха Персидского", та зображення чотирьох медалей.

І то не є рекламний напис, а правда. Бо серед сотні фабрик, заводів, приватних майстерень - небагато виробляли самовари такого рівня.

Фабрика почала роботу у 1887 році, а Торгівельний Дом був заснований у 1899 році. Тож знайдений екземпляр створено не раніше цього року.

Самовари Шемаріних були представлені на Всесвітній Виставці у Парижі 1889 року. До речі, саме на цій виставці Франція презентувала світові свою Ейфелеву вежу, а самовари Шемаріних отримали там Велику срібну медаль.

Знаю, читач, знаю, і моя бабуся липою, або й вишневими гілочками заварювала "чай". Але ж то не чай!

Справжній чай це той, що купувався в лавці, був запакований у "срібний" папір, і вживався - не щоденно...

Чай пили не поспішаючи, чашку за чашкою... З цукром, або цукерками, варенням, або медом, з пряниками, бубликами...

Та найсмачнішими були розмови за таким тверезим і солодким столом. Не треба було і дітей відгонити, бо було що послухати. За самоваром всі були разом: батьки і діти, діди й онуки, незліченні невістки, зяті, свекри, тещі і свекрухи... Такий відпочинок єднав покоління.

Не тільки під горілку співали пісні. Під час довгих розмов за самоваром планували господарські роботи та вислуховували гостей, переказувались сімейні спогади та місцеві легенди.

Знайдені залишки чашок з тонкого, як яєчна шкаралупа, фарфору домальовують цю ідилічну картину.

Дійсно, серед повсякденних клопотів – були в попельнастівських селян і невеличкі свята.

Воїстину, важливим показником загального рівня життя - є культура споживання їжі.

* «Попельнастое – село Верхнеднепровского уезда Екатеринославской губернии при речке Омельнике. Бывший шанец (1766 год) Елисаветградского пикинерского полка. Потом военное поселение. Жителей 4 тысячи. Школа, три ярмарки, еженедельные базары и лавки.»

Словарь Брокгауза и Эфрона, С-Петербург, 1890-1907 г.

ІКОНОСТАС З ГОРИЩА

Влітку 2010 року приїхала до села сім'я Дроків з Росії. Дід, батько, син і ма-туса. Десятилітнього хлопчика привезли познайомити з Батьківщиною. Бо і дід, і батько родом звідси. Поки оглядали шкільні класи та краєзнавчий куточок, Дрок Микола Іванович, 1954 р.н., розповів таку історію:

“Моя бабуся Федорова (у дівочтві Дрок) Мар'яна Єлєсївна, 1893 р.н., була старостою попелънастівської церкви. Коли в 1967-68 роках цю церкву, а була вона в простій хаті з солом'яною стріхою, закрили і вирішили зруйнувати, то бабуся по-просила мене забрати звідти ікони. Пам'ятаю її слова: “Коли пропаде Антихрист, все вернеш людям.” Це вона сказала мені, 13-ти річному хлопцеві.

Ввечері, сказав батькам, що пішов у кіно, а сам разом з моїм другом і одноклас-ником Шкуратько Володею, пішли до церкви. Була вона неподалік від школи. Це було весною... З нами були електричні ліхтарики, та все одно, було моторошно.

От й винесли ми ікони, а були вони на дерев'яних дошках, писані маслом, і за-ховали ми їх у ямі, у ярочку. Встигли врятувати двадцять дві ікони. Ми вкрили їх двома мішками і завалили гіллям. На другий вечір знову «пішли в кіно». В цю ніч ми перенесли всі ікони до бабусі на горище. Навіть своїм батькам довго не говорив цього. Я закінчив школу, потім медінститут, інтернатуру і тільки коли повернувся додому з Казахстану, розповів їм усе. Наш з бабусею вчинок батьки схвалили.”

Так і пролежали ікони на горищі майже півстоліття. І весь цей час йшли Пленуми і політзаняття, партійні збори і з'їзди КПРС, майоріли червоні прапо-ри... А по селу ходили люди, які вірили, що то все пройде. Воїстину народний розум і воля незнищенні.

В кінці 90-х, довідавшись, що в селі відроджено церкву, Микола Іванович, ра-зом із сином, перенесли врятовані і збережені ікони до хати новопризначеного священника. Це було у його хаті, на Забарівці. Передали, та й поїхали...

У цієї історії мав би бути щасливий фінал. На жаль, він сумний.

Тільки тепер, у 2010 році, стало зрозуміло, що “священник” не просто давно зник, залишивши після себе недобру славу. Він зник з цілим скарбом – іконами старовинної, ще за козацьких часів, Іоанобогословської церкви.

“Серед інших архівів Півдня України більш ранні метричні книги правобе-режних приходів колишнього Новоросійського краю збереглися лише у фондах Кіровоградського та Дніпропетровського обласних архівів. Зокрема, в остан-ньому відкладалася не лише одна з найбільш давніх, а й досить унікальна за зміс-том метрика Іоанобогословської церкви слободи Буянської за 1770–1782 роки (ДАДО, ф. 193, оп. 1, спр.522), яка містить записи фактично двох приходів – Буянського і Попелънастівського, куди з 1772 року було перенесено вищезгадану церкву.”

А знаючи тепер, що ця церква разом з начинням, прибула до села у 1772 році, а закладена була у 1749... Можна лише уявити, що врятували люди, і що було у них вкрадено...

ОБЕРЕГИ ПІД СВОЛОКОМ

Зима і весна 2010 року в Попельнастому стали порою цілеспрямованих пошуків і цікавих нумізматичних знахідок.

Шестикласник Анатолій Ворожко, проявивши неабияку наполегливість та фізичний гарт, оглянув майже три десятки напівзруйнованих хат. В семи з них, під сволоками він виявив давні монети-обереги: 1870, 1872, 1875, 1885, 1894, 1924 років випуску. Стан збереження монет – чудовий, бо в стінах майже герметичне пакування.

Монети з-під сволока... Як відомо, сволок спирається на могутній опорний стовб, вмурований у стіну між двома вікнами. Перед тим, як навічно опустити сволок, у вертикальному стовпі, найчастіше видовбували лунку і вкладали в неї монету. Кажуть люди, щоб хата й родина багаті були.

Для чого туди ж вкладали шматок скла – поки що нез'ясовано, але, безумовно, наявність цих предметів – свідчить про язичницькі елементи у світогляді українців.

Вірування, що подібне притягне подібне (так звана симпатична магія), наприклад - “гроші до грошей ідуть”, прослідковується в уявленнях людей до наших днів. Зокрема у весільному обряді: обсіпання молодих дрібними монетами, зерном і цукерками, має за мету, (на думку віруючих), привернути до нової сім'ї багатство, плодючість, та солодке, щасливе життя.

Та повернемося до знахідок під сволоком. Отже, будуючи хату, туди вкладали гроші... Потім сволоком, як надзвичайно важкою кришкою, накривали монету і вона там “спала” сотні літ. Чула все, що відбувалося в хаті, від перших дитячих плачів і щасливого сміху до лайок, любощів та побутових розмов.

Недалеко від цього схову, у сволок вгвинчували кільце для дитячої колиски та вирізьблювали хрест-оберіг. Так ця “троїця” і освячувала хату.

Змінювалось декілька поколінь, про оберіг забували, а того, хто вкладав монету, давно вже немає на цім світі...

Тож тільки після того, як хата стає непридатна для життя і її лишають, розбирають на дрова або руйнують, стає можливою зворотня операція - підняти сволок і зазірнути у сховок.

Яке ж тоді вас охоплює неймовірне відчуття і передчуття! Не від того, що монета може бути золотою, бо не клали туди золотих монет.

А від того, що вона там просто є, або повинна бути. І кожного разу, коли намагаєш її там, радієш від сталості народних традицій.

Знахідка не тільки підтверджує звичай, а й дає майже фізичне відчуття часу і зв'язку з предками... Невимовне відчуття!

Нагадаємо, що “сволок є не тільки головним конструктивним, а й декоративним елементом хати. На ньому вирізьблювали ім'я власника, або дату побудови хати, чи короткий текст молитви... Та найчастіше, в давні часи, на брусі зображували сонце, місяць, зорі. А також птахів, квіти, дерево життя, потім – хрести. “Для всієї України типове різьблення на “сволоку”. (2, с.92)

Ще два учні Попельнастівської ЗОШ I-III ступенів, дев'ятикласники Сергій

Хорольський і Олександр Данилко також під сволоками виявили відповідно монети таких років карбування.

Хорольський: 1860, 1887, 1893, 1899, 1900, 1903, 1908, 1923.

Данилко: 1874, 1902, 1908.

Найчастіше знаходяться дрібні мідні монети номіналом у дві копійки. Схоже, щодо номіналу існував певний звичай. Розмірковуючи про рік, позначений на монетах, то є велика ймовірність, що він відповідає рокові побудови хати.

За свідченням старожилів та їхніми посиланнями на спогади рідні "... баба казали, що як вони ще дівкою були, то хата вже була стара...", більшість оглянутих хат мають вік 100 – 150 років.

Найдавніша монета, виявлена під сволоком, датована 1772 роком.

На вулиці Красній, на час, коли пишуться ці рядки, й досі стоїть цілий ряд подібних хат. Люди в них живуть по цей день. Всі хати майже однакові за розміром і планом, та мають сволоки з оберезами-хрестами та кріпленням для колиски.

Одна з таких хат, призначених на розбирання, мала під сволоком сховок, де Кошовецьким Віктором Федоровичем, 1963 р.н., виявлено монету 1880 року та шматочок скла.

Можна назвати весь ряд хат по вулиці Красній зі сторони клубу - куркульський ряд. Це підтверджують і старожили.

Вражає фото 60-х років однієї з цих хат. Її високий та гострий дах вкритий черепицею. На фото видно різблений піддашок та різьбленні з дерева наличники на горішніх вікнах. За радянських часів хата "присіла" і змінила покриття. З черепиці на шифер.

Залишки черепиці використані в цьому ж дворі як відмостка біля сараю. На кожній плитці напис: " Яковлевка Х.Н. Ж.Д. Ф. Корнієнко". (Схоже на "Херсоно – Николаевскую железную дорогу"?)

Ось так куркульське надбання вже декілька раз спожите - продовжує споживатися. Вже третім поколінням попеленастівців...

І знаєте, не соромно за куркулів. Роботящі і тямущі були люди.

ТЕПЛІ СТІНИ ЗЕМСЬКОЇ ЛІКАРНІ

Досьогодні у Попельнастому зберігся майже в ідеальному стані лікарняний комплекс з трьох корпусів. Це приміщення колишньої земської лікарні. Ним поперемінно користувалися представники різних режимів як в мирний, так і у воєнний час. Був тут царський, радянський, а потім і фашистський госпіталь. Була потужна лікарня для селян, а потім колгоспників. Приміщення пам'ятає все...

Восени 2010 року розпочалася реконструкція одного з цих корпусів. І в перший же день була зроблена сенсаційна знахідка.

Під час монтажу, так званих, “євровікон”, робочі зняли дерев'яні підвіконня, і з подивом виявили систему парового опалення, встановлену в лікарні ще у 1913 році.

При огляді з'ясувались деталі. Труби (34 мм та 27 мм), яким майже сто років, були прокладені **в стіні (!!!)**, під 10-ти сантиметровим шаром штукатурки. Така геніально - проста конструкція бездоганна не тільки естетично, а й технологічно.

Зрозуміло, що нагріта стіна тримає температуру довше, ніж повітря. А товщина цегляних стін становить 62 сантиметри. (Про якість цегли окрема розмова.)

Опалювальна площа всього приміщення - 170 м². І це при кімнатах, де від підлоги до стелі було більше 4-х метрів.

Чавунні радіатори (батареї) опалення не висять на стіні, а стоять попід вікнами, на підлозі. Стоять, бо кожен радіатор відлитий разом з чотирма ніжками, прикрашеними візерунком. (До речі, радіатори несуть на собі лише один шар міцної заводської фарби.)

Бронзові крани - задвижки у чудовому робочому стані. Всі вони. позначені маркуванням “САНИТАСЪ”, мають спеціальну шкалу, яка дозволяла обрати один з шести температурних режимів для кожного радіатора.

Виявлено також залишки масивного опалювального котла. Можна лише уявляти, яким теплим і затишним куточком була лікарня, коли все це працювало.

Згодом, в радянську добу, стара система була замурована і забута. А нові труби нависили вже “по простому”, так, як ми звикли бачити, прямо по стіні, на неоконкретних гачках.

Багато людей, як молодих так і літніх, роздивлялися і торкалися старовинних батарей з подивом. Але молодь дивувалася більше, не вірили, що за тих часів подібні системи взагалі існували. Та факт є фактом і він мовчазно промовляє сам про себе.

Таким чином в Попельнастому виявлено не просто стару опалювальну систему. Безумовно - це пам'ятка інженерної думки, якій майже 100 років. Вона свідчить про високі технічні стандарти і можливості тогочасного суспільства. Також це показник певного рівня життя та культури сільського побуту.

Саме приміщення теж заслуговує уваги. Кожен тиждень ремонтних робіт приносив нові відкриття і знахідки.

З'ясувалося, що високо у стіні, аж попід стелею, вмонтовані вентиляційні отвори з решітками. Отвори регулюються рухомими жалюзіями, що знаходяться з внутрішньої сторони. На горіщі знайдено вентиляційні колодязі з дерева.

Стан збереження дерев'яної підлога вражає, так само як і вентиляція попід нею з отворами, що виходять на вулицю.

Потім стало зрозумілим, що для хворих і лікарів в приміщенні земської лікарні було обладнано туалетну кімнату. Про це свідчать знайдені залишки каналізаційної системи, (чавунні труби діаметром 130 мм), що йдуть від лікарні в бік річки. Вразило, що **в бік річки**, а не в річку.

Бо по дорозі до річки стічну воду чекали очисні споруди, які теж виявлені під час будівництва дитячого садочка. Це — обкладена цеглою кругляма з бетонним перекриттям, увінчана металевим люком з кришкою. На кришці напис "Екатеринослав".

Яма розділена цегляною перегородкою на дві частини. Перша глибиною 2000 мм, друга — 2500 мм. Тож тільки після послідовного відстоювання в першому, а потім другому відділеннях - верхній шар води рухався далі. Цілком можливо, що таких споруд було декілька.

Ось так, майже сто років тому, дбали про захист довкілля наші предки. (Зараз, у 2011 році, дерев'яний туалет для працівників лікарні і хворих знаходиться надворі, на ямі.)

Показово, що лікарняний комплекс з трьох окремих корпусів будувався саме для потреб сільського населення, за 70 кілометрів від найближчого міста. Будувався за кошти земства, і будувався якісно. На віки.

Підлога в лікарняних корпусах вражає красою і станом збереження. Це справжні килими з сонячно-жовтої або світлої керамічної плитки, з чорним меандровим* орнаментом по краю. Кожна плитка має на зворотньому боці чіткий рельєфний напис: «БЕРГЕНГЕЙМЪ. ХАРЬКОВЪ».

До речі, два екземпляри радіаторів разом з кранами можна оглянути у невеличкому шкільному музеї. На одному з них ще збереглися залишки воску. Довгий час у стіні жили бджоли, їх соти з медом знайшли за батареєю.

Ці знахідки сколихнули село, про них з повагою говорили і старі, і малі, і майже всі там побували під час ремонтних робіт. Було чим дивуватися.

Нині, коли людство розробляє найраціональніші системи опалення, слід не тільки заглядати в майбутнє, а й з увагою вивчати досвід минулого. Він того вартий. Знахідки в Попельнастому підтверджують це.

P.S. І на десерт — ще одна "солодка" знахідка.

Обгортки від цукерок, хоч це й негарно, деякі люди, буває, "ховають" за батарею. Виявляється, що і раніше так робили. Завдяки цій поганій звичці до нас дійшла гарна обгортка від цукерок 20-30-х років.

* Меандр — геометричний орнамент у вигляді безперервної ламаної лінії зі звивинами під прямим кутом; типовий для давнього грецького мистецтва трапляється також у Ренесансі та класицизмі.

УСЕ словник, с.763

НЕДОСПІВАНА ПІСНЯ ІВАНА КОЛЬЧИБИ

Взимку 2010 року відбулося знайомство з унікальним рукописом Івана Кольчиби. Його дружина, Дерун Надія Ільківна, 1924 р.н., все життя зберігала його в належному стані. Рукопис передано до оприлюднення родиною Данилко Лариси Олександрівни, 1965 р.н.

Мова йде про цілий комплекс різноманітних матеріалів, що належали Івану Андрійовичу Кольчибі, 1925 р.н.

Перш за все це унікальний особистий щоденник. В збереженій частині записи охоплюють період з 25 жовтня 1941 року по 23 березня 1942, тобто перші місяці війни. Щоденник надзвичайно емоційно віддзеркалює почуття попелюшастівського десятикласника, шкільні справи, окупаційний побут, стосунки з батьками, друзями та односельцями, мрії про майбутнє.

Також збереглися віршовані і прозові твори, писані Іваном з 1936 по 1941 рік, його табелі успішності, протокол класних зборів та лист з київського видавництва, куди він відсилав свої твори.

З щоденникових записів стає відомо, що в окупованому селі працювала школа, бібліотека, пошта, контора, колгосп. Правда вже на інших хазяйнів, з Заходу...

Молодь продовжувала збиратися вечорами, співали, танцювали, закохувалися, ревнували, одружувалися... Сам Іван майже щодня грав на гітарі та мандолині, настроював музичні інструменти своїм знайомим, вчився грати на скрипці. Загорівся власноруч зробити скрипку, і таки зробив її. За спогадами сестри Кіяшко Євдокії Овдіївни, 1921 р.н., "Іван на фронт пішов зі скрипкою". Крім навчання, майже щодня перебуваючи у школі, Іван грав у шахи.

І все це відбувалося, незважаючи на відсутність палива в хаті, роботи по прибиранню городу, походи до млина, тривалий конфлікт з батьками, окупаційний режим...

На жаль, доля не була прихильна до Івана. Після звільнення села у січні 1943 року, у зв'язку з досягненням призовного віку, він був мобілізований на службу до Червоної Армії, де служив у 813 стрілецькому полку.

18 лютого 1944 року Іван Кольчиба загинув в бою в селі Запол'є, Плюсського району, що на території Псковської області.

Подасмо перші сторінки щоденника, зберігаючи авторську орфографію.

25-26-27 / X - 41 р. Іде дощ. Чорні, похмурі дні. Радості немає. Продовжую начате. Був у школі, опитували німцову. Поставила «Відмінно». Особливостей ніяких.

28 X / - 1941 р. Іде дощ. Холодний, осінній морок виповзає із ярів. Сумно. В присмерку хати вічні, вкорінілі в долю сім'ї клопоти і спори. Немає радості, привітного слова. Великі краплини, що капають густо із стріхи здаються великими сльозами, чорні думи плывуть ні за що не зачипаючись, як хмари по небі. Намочені дощем падають пожовклі листки, вкривають жовтими коврами в галях і садах землю. І як часом серед неба розірветься чорна пелена хмар і заблищить синьо-голуба височінь, тоді все привітно, ніби щасливим променем просвічує

пільму, серце і думки. Пожовклі сади, поля здаються золотими, краплини, що спадають, ніби грудочки широго срібла. Був у школі, учнів не було. Школу розігнали. І тепер втрачені всі надії, знищено основну ділянку сподіванок на майбутнє.

29 / X - 41 р. Був у школі. Сьогодні - радісний день. Сьогодні мені повернено втрачене. Прориваючись через фронт, я залишив свої справи в Т.Н.П., а сьогодні вона принесла їх мені. Погода - без змін. Іде дощ, туман, хмари.

30 / X - 41 р. Був у школі. Все без змін. Грав у шахмат. Є чутки, що будуть викладатися усі дисципліни, за винятком історії. Увечері, прекрасна година. Вийшов місяць, освітив блідим лицем своїм долини, поля. Освітлені простори показувались синюватими. Невтерпів, вийшов надвір. Переклав німмову, прочитав геологію. І потім пішов. Був у Н.І. Вертавсь, співав пісню...

Текст щоденника писано на сторінках колгоспної облікової книги. Записи виконано синіми чорнилами, ручкою з металевим пером. 12 листів формату А-4, густо помережені сіткою з типографським набором:

“Колгоспний облік. Затверджено РНК СРСР 31.1.1939 р.”

“Відомість натуральних і грошових видач”

“Назва та одиниця виміру, ціна, кількість, сума, дебет, кредит, вироблено трудоднів, нараховано по трудоднях, належить до утрим. раніше видані аванси, належить до видачі.”

І поверх цього всього сповідь юнака з Попельнастого:

“30 / X - 41 р. Ось недавно я ще бажав завжди гурту, багато говорити, сміятись, хоч виставлені сьогодні питання стояли ще і раніше. А сьогодні особливо воно стало різко. І що мені робити – не знаю. Попробую прорватись із цього кільця, вишукати можливе і вийти в світ, побачити щастя, а якщо невдасться – кінець моєму житті. Я не витримаю, сили більше немає. А давати себе принижувати, попуститись, щоб гади робили надімною, що захочуть – ніколи. Краще смерть. Життя, його блажені інтереси, відрізані саме найкуцше. Раніше я мав змогу чути пісні, грати і співати, радіти, спостерігати падіння пожовклого листя, чути осінню мелодію. А тепер мені просто боляче на серці.

І часто-густо постає питання: “Чому так?” Чому таким руслом тече моє життя? Чи я не розумію всіх питань його? Чи може не вмію розв’язувати, і глибоко-глибоко розуміти їх? Незнаю. Але попробую. Може десь завалалось щастя в козака.

Особливою трудністю являється пережити зиму, а потім, під сонцем весни полинуть, пошукати. І саме в цей холод, при таких тяжких умовах мені треба так багато зробити. Просто не знаю, що далі діять Мені треба багато працювати по ночам, але немає чим світити. Тепер холод. Топити хату нічим. Мало і мало шансів на перемогу. Але, поборюся!

24/X – 1941 року. Дообід писав вірш, читав. Після обід – у школі. Особливостей немає ніяких. Йдучи додому бачив Н.Д., вірш подвигається вперед дуже повільно, неясні образи ще й мені самому.

31/X-41. Зійшло сонце. Позолочені простори забреніли піснями, полилась мелодія шелесту падаючих пожовклих листків. В просторах синього неба кричали журавлі, поспішаючи на південь.

В 10 годин я відправився в школу. Мав на меті пограти в шахмати. Але дирек-

тор послав мене в Холодіївку. Їхав степом. Зеленіли широкі українські посіви, передавали свої думи вітром могила могили. На одній з них сидів ворон і жалібно крикав. Повернувся назад, побув на 2-х уроках і пішов додому.

Вечором заспівали української пісні десь на кутку дівчата, полилась вона мелодійно переливаючись. Підстроїв мандоліну, пішов, граючи. Н. була там. Ішов додому не дуже веселий. Залишилось нерозв'язане одне хоч і неважливе питання. Але мене дивує фальш людей, їх упертість.

Сумно дивився на землю блідолиций місяць. В синій глибині неба ясно горіли, блимаючи, зорі. По березі покотився сивий туман, обгортаючи верховіття осик, груш та верб. Та ось він своїм крилом махнув, обгорнув хати, вулицю, одинокий бересток і мене. Поплив і поплив над полями все густіючи.

1/ XI – 1941 р. Туманом заслані простори, наповнені осіннім мороком яри, долини. Плачуть гіркими сльозами віття дерев, лежить прибитий до землі лист. Осінь. Пролетіли радісне і нерадісне літо, одцвіло щасливе, радісне дитинство.

Подихне вітер і пожене валами сірий, туман, пожене перекотиполе чи зірвану від землі кураїну. Обгорнені сірою пеленою туману могили, лани і їх силуети (могил) здаються сизими, зажурено посивілими.. На їх шумлять посохлі трави, сідають там чорні круки, співає своєю піснею вітер.

Буду йти в школу. Прийшов у школу дуже рано. Начались заняття. С.І. читав газету “Український голос”. Зацікавився я, вирішив одно і думаю писати. Надворі робилося щось незвичайне. Насували чорні, чорні хмари, спускались все нижче і нижче. І раптом хлинув дощ. Великі, світлі, мов щирі сльози, краплини цокотіли по шибках, обливали віти дерев. Холодні, прозорі струмені побігли по траві, стежками.

Прийшов додому. Повечеряв. Субота. Підти пошукати правди божої – грязь, немає як. Вітер гасає по кручі, рве гілля, свистить, шумить по бур'янах. Розрізані, відірвані один від другого вали чорних хмар, закривають небо, зорі, місяць. А він, блідолиций там сяє десь за хмарами, освітлює синю глибину просторів, золотить ті хмари звідти. А звідси – чорна намокша земля, темна і непривітна осіння ніч, переповнена завиванням вітру.

2 / XI – 41 р. Неділя. Дообід обходив Шамилівку, приніс із млина мішок, виніс із города пшінку. Пообідав і пішов у центр села, надіючись зв'язатися з Кіровоградом. “Пісня про минуле” уже в конверті, готова для відправки, та не працює почта.

Увечері пішов гулять. Світив місяць, сяяли зорі, бреніли пісні по всіх кутках села. Довго стояв, думаючи розв'язуючи питання. Думки про себе, про все взагалі летіли птахами, далеко далеко.

3 XI / Дообід носив пшінку. Читав “Микола Джеря”.

6 XI – 41 р. Ось уже три дні як не берусь я за щоденник. Пролетіли ці дні швидко. Я прочитав “Шхуна Колумб”, писати вірш не пробував. Сьогодні йде дощ. Я в школі, мокрий, змерз. Учнів усього 6 чоловік...”

Читаючи щоденник Кольчиби, дивуюсь. Скільки планів та мрій! Яка енергія всупереч військовому лиху. Як багато може встигнути юнак за своє, таке коротке життя!

А скільки віршів було б ним ще написано, та скільки пісень почули б люди в селі від Івана, якби не війна. Якби не та війна...

ОПИС ГЕРБУ ОЛЕКСАНДРІЙСЬКОГО РАЙОНУ

“На синьому фоні зображений у русі срібний кінь із золотими гривовою і копитами та повернутою вбік головою; на золотій відділеній лускоподібній основі – червоні лук і стріла, покладені в балку; у лівій золотій скошеній главі – червоний лапчастий (козацький) хрест.”

КІНЬ на гербі та в степах олександрійщини

*“Ой, коню, мій коню,
Де ж ті літа, де ж той час,
Як ми слави добували,
І як всюди знали нас?”*

Українська народна пісня

Довгий час історію заснування Олександрійського (с.Лікарівка) кінного заводу пов'язували лише з командувачем 1-ї Кінної армії Семеном Будьоним. В комуністичні часи так, мабуть, було треба, бо кожна епоха творить своїх ідолів. Але в Україні коні водились і раніше. І гарні коні!

Відомості про розвиток скотарства на території сучасної України сягають IV - VI ст.до н.е. Батько історії Геродот згадує про скіфів-скотарів. За твердженнями відомого американського археолога Вальтера Суллівана “коні вперше були приручені в степах України за 4.350 років до народження Христа.” (1)

Як бачимо, не все в світі почалося з радянської влади, і не все з нею закінчилося. А почалося все, безумовно, з диких степових коней.

Літописці називали їх “вътроногими конями”. Їх табуни тисячі років були справжньою окрасою і символом українського степу, і вже тільки потім стали генетичною базою для виведення нових порід коней. Кінь здавна був помічником, трудівником та другом багатьох народів, що в різні часи населяли наш край.

Це і племена, що жили в далеку від нас епоху бронзи, а потім - скіфи, сармати, гуни, печеніги, торки та половці. У язичницьких віруваннях кінь був символом Сонця, символізував зв'язок з потустороннім світом.

Козаччина

Пройшли століття, і розводити коней продовжували вже козаки. Ми горді з того, що започатковано цю традицію було і на території нинішнього Олександрійського району, нашої малої Батьківщини. “Місцевість між Інгулом та Інгульцем відома була, крім усього, тим, що тут у запорожців були кінські заводи і заводи рогації худоби.” (2)

Козаки обрали саме цю місцевість не випадково. “Там сіна по коліно, свіжого поїла по стойло”, - так в народі визначали природні умови на території, що належала до Вольностей запорозьких козаків.

На вільних харчах, серед степового вітру - викохала розкішна українська природа справжнє диво, диких коней-тарпанів. Зустріч з тими конями, справляла належне враження на подорожніх. “Вони бігають з незбагненною швидкістю, принаймні удвоє швидше від доброго свійського коня,” - писав вже у XVIII столітті російський академік Самуїл Гмелін. Та чужоземців вражали не лише фізичні якості тих тварин. Українські степові коні мали дуже волелюбний характер.

“Спіймані в тенета живі дикі коні бігають з великим зусиллям і гинуть переважно через рік після втрати свободи...” (3)

Інший автор додає подробиць: “Вони або втечуть, або здохнуть, бо не можуть жити в неволі,- по степу бігати – оце так.” (4)

Тож нашим пращурам було в кого навчитися незалежності. Ті коні були частиною оточуючого середовища, невід’ємною частиною пейзажу.

Кургани, рухливі хвилі ковили, тіні хмар, що біжать схилами балок, кінські табуни, що мчаться, та курява за ними... Дикі коні надавали динамізму класичному українському ландшафту, врівноваженому і гармонійному.

Ще дітьми, спостерігаючи мінливу красу тих табунів, козак`и й коз`ачки назавжди засвоювали, що то за добро таке – воля. Справжня воля! “Мешканці України, які всі звалися козаками й пишалися цим ім`ям... високі на зріст, кремезні, вправні, щедрі, не цікавляться збагаченням, ревниві до своєї волі й зовсім не придатні носити ярмо. Вони не знають втоми, вперті і хоробрі...” (5)

Знаменно, що кінь, зображений на гербі нашої Олександрійщини – вільний, незагнуданий! Добре, що там є і зброя... Це історичний відбиток найдинамічнішого, можливо, періоду нашої історії.

У козака “бідного сиротини, чорна бурка – його сват, шабля й люлька – вся родина, сивий коник – його брат”. Дійсно, коні запорожців були сиві, мишачої масті, невеликі на зріст, зате міцні, сильні, крепкі в ногах, витривалі в довгих походах, неперебірливі в їжі, дивно спокійні характером і напрочуд тямовиті.

Довгий час дикі та приручені коні запорожців співіснували разом. Проявляли дикі коні гонор також обираючи собі пару.

Ось як здійснювався природній відбір, внаслідок чого і з`являлися нові породи: “Ото, бувало, їде кобилою чоловік по шляху, а дикі коні пасуться. То відразу дикий жеребець збіжить на могилу й нюхає, чим той чоловік їде, кобилою чи конем. Як почує, що кобила, то пиши, чоловіче, пропало: поб`є голоблі, поламає

воза й захопить з собою кобилку. І скільки-то по тій дорозі коліс, ободів, голобель та драбин від возів валялося – усе це шкода диких жеребців.” (4)

Так, для господарства – шкода, але ж для нащадків – безцінний генетичний фонд. Збагатили його також численні нові види, що самі зайшли в Україну з близьких та далеких країв та країн. До того ж, запорозькі козаки, повертаючись з далеких військових походів, часто приводили з собою коней, захоплених як військовий трофей.

В наших степах природі й людям було з чого вибирати, адже Україна, яка розкинулась на перехресті військових та торговельних шляхів, мала коників звідусіль. Крім того, коней купували, міняли і..., ну що ж, ніде правди діти, і крали. Обопільно. Татари, поляки, запорожці, росіяни... Один в одного. Такі часи тоді були, такі краї - прикордонні.

Уявімо собі таку картину... Дикі коні “ходять табунами по 50 - 60 (голів). Вони досить часто викликали у нас тривогу, оскільки ми їх здалеку приймали за татар”. Яка ж то краса була! Хоча і тривожна краса... Далі Боплан продовжує: “... це дивне видовище, оскільки 80 тисяч татар ведуть понад 200 тисяч коней; не так густо дерев у лісі, як їхніх коней тоді в степу.” (6)

Стає зрозумілим, чому шлях, що йшов через всю Україну (в тому числі і Олександрійським районом, через Попельнасте) називався Чорним. Після проходження чи то козацького, чи то татарського війська - трава була витолочена копитами, а під час зупинок і випасена вщент...

Д.І. Яворницький наводить приклад про господарювання та майно запорожців. Зокрема зазначає, що не було такого козака, який би не мав 10-20 коней. Що ж до кошових отаманів, то їх майновий стан “дешо” відрізнявся від простих козаків. Останній отаман Січі Петро Калнішевський під час тільки однієї торговельної операції продав разом 14.000 коней. А у полковника Афанасія Ковпака татари якось під час набігу захопили 7000 коней.

Слава тих запорожських коней сягала як Східної, так і Західної Європи, а від того попит на них був дуже великий. Україна тих часів вигідно скористалась своїм географічним положенням на перетині торговельних шляхів, і продавала коней всім своїм близьким і далеким сусідам: полякам, кримцям, туркам та росіянам.

“Самі запорожці дуже цінували своїх коней, і на знак своєї особливої поваги, іноді, дарували кращих коней гетьманам, панам в Україну і Польщу, вельможам і царям до Москви і Петербурга.” (6)

Пізніше, військові поселенці Нової Сербії, російські військові та інші завойовники, нарешті, просто бандити – пересувались нашими землями теж не на джипах. Таким чином і їхні коні за декілька століть залишили певний слід в генетиці місцевих порід. За що їм наш уклін. (Коням, коням...)

Давні українці вважали коней “чистими тваринами”. Кінь - частий герой народних пісень, фольклору. 6 травня – день Святого Юрія, покровителя коней. В цей день коні не працювали, селяни підрізали їм гриви і хвости, гарно годували.

Колгоспна доба

Розгром більшовиками індивідуальних селяських господарств, спричинений колективізацією, приніс занепад скотарства взагалі, а конярства зокрема.

Загальновідомо, що Голодомор, крім знищення мільйонів людей, спричинив ще й масову загибель коней та спровокував селян на їх вимушений забій. У 1933 році залишилось ледве 41 % коней проти доколгоспних часів в Україні. Ось яка сумна динаміка тих змін. “Якщо у 1916 році в Україні було 5,5 млн. коней, то в:

1930 – 5,3 млн.

1933 – 2,6 млн.

1936 – 2,5 млн.

1938 – 2,9 млн.

1940 – 3,3 млн.” (8)

Поява тракторів не є правдивою причиною зменшення поголів'я в 1933 році, а лише брехливим прикриттям більшовицького злочину. Бо тоді, за логікою колгоспного “благоденствія”, в 1940 році тракторів мало стати ще більше, а коней, відповідно, менше. А ми ж бачимо повільне зростання кінського поголів'я. Таки потрібні були ті коні... І не тільки в армії. Хоча в армії коней кормили краще ніж колгоспників в колгоспах.

Початок

З історичної довідки відомо, що Олександрійський кінний завод № 174 було засновано одразу ж після Голодомору, у 1933-1934 роках на базі зернорадгоспу “Індустрія”. (9) Перша його назва – Олександрійський військовий Кінний завод № 174.

Його робітники навіть урочисто приймали військову присягу, і підпорядковувались Центральному управлінню Військових Кінних заводів. Про це свідчить опис його документів за 1947 рік.

У 1948 році кінзавод був переданий до Міністерства сільського господарства СРСР, а з 1949 року знаходився в підпорядкуванні Українського тресту кінних заводів.

Друга світова війна

Важка та героїчна доля випала працівникам кінзаводу в часи Другої світової війни. В останні дні липня 1941 року було евакуйоване полукровне відділення племінних тварин. Складніше було з цінними жеребцями, матками та молодняком. Раптова та довготривала мандрівка могла їм зашкодити.

Але досвідчені табунники, конюхи, тренери та жокеї вивели весь цей живий скарб степами, над якими вже панувала німецька авіація. Вивели через Дніпропетровськ, на лівий берег Дніпра, скориставшись напівзруйнованими дні-

провськими мостами, які і вдень і вночі бомбардувались. Далі наші коні рухались вже залізницею до Ростовської області, а потім, в зв'язку з поразками на фронтах, рушили пішим порядком ще далі, за Волгу, в Західний Казахстан.

Після перелому у війні фронт покотився на Захід. Була звільнена від фашистів в грудні 1943 року і Олександрія. Кінзавод почали відновлювати негайно. В архівах є документи датовані 31 січня 1944 року. Це накази Управління Військовими кінними заводами.

Зразу кінзавод був вкомплектований трофейними полукровними кобилами угорських порід Ноніус, Гідрон, Фуріозо. Крім того до заводу завезли і висококровних кобил з Бурят-Монгольського кінного заводу.

Так олександрійці вже вкотре відродили традицію промислового розведення коней в нашому краї. На території заводу була збудована кузня з механічної майстернею, продовжувалось капітальне будівництво. У 1947 році тут вже було близько 400 коней, серед них 195 маток. Тоді ж було розпочато роботу по виведенню українського верхового коня, яка завершилась цілковитим успіхом.

Спорт

Коні цієї породи стали широко відомі у світі після перемоги Івана Кізімова на Олімпійських іграх у Мехіко в 1968 році. “Він виступив там на Іхорі, десятирічному коні з Олександрійського кінного заводу.” (10)

Той славетний Іхор найкраще представив світові нову породну групу. Український верховий кінь – великий на зріст, легкий та вільний у рухах, надзвичайно слухняний, має гармонійний екстер'єр.

Це результат схрещування полукровок угорського походження з жеребцями тракененської та чистокровних порід. Важливу роль зіграли і своєрідні умови місцевого клімату, специфіка ґрунту та рослинності.

Закріпила авторитет олександрійських селекціонерів і наступна олімпійська перемога. Іван Кізімов на Іхорі, Елена Петушкова на Попелі, Іван Каліта на Тарифі – стали золотою командою XX Олімпійських ігор у Мюнхені.

“У 1980 році було взято на облік 38,4 тисячі українських верхових коней, в тому числі 3,9 чистопородних. Найбільш цінне поголів'я було на той час зосереджено в Олександрійському та Дніпропетровському кінних заводах.” (11)

За часи незалежності вдалося зберегти колектив Олександрійського кінзаводу та цінне поголів'я, як запоруку майбутнього процвітання цієї перспективної галузі господарства.

Кіномистецтво, бізнес та виховний потенціал

А вже в новому тисячолітті художній кінофільм “Дикий табун” відкрив Україні та державам СНД новий, інформаційно-виховний потенціал нашого кінзаводу. Зйомки фільму на кінзаводі в 2002 році здійснила кіностудія “Злагода”. Фільм з успіхом демонструвався на кіно- та телеекранах. Сподіваємось, що це тільки початок. Але треба не мріяти, а працювати. Городянам і селянам – разом. Дійсно, якщо об’єднати інтереси та інфраструктури міста і району, та прийняти спільну програму, наш край обов’язково стане туристично привабливим! Особливо це стосується зеленого сільського туризму, який в Олександрійському районі має гарні перспективи. Для цього в нас є спільна і багата база! Тут слід згадати Протопопівську “Скелю”, олімпійського рівня басейн, унікальну трасу “Вербова Лоза”, стадіон “Ніка”, річки, ставки та водосховища, кургани, гарний клімат...

Переобладнавши існуючі, та збудувавши нові готелі, в тому числі і в сільській місцевості, можна і гостей запрошувати звідусіль. Треба не тільки іноземцям розповісти, а й самим нарешті зрозуміти, на якій чудовій та багатій землі ми живемо.

Про виховний потенціал Олександрійського кінзаводу годі й говорити. Загальновідомо, що спілкування з тваринами дає надзвичайний лікувальний ефект, зокрема при психічних розладах, ДЦП (дитячому церебральному паралічу), асоціальній поведінці і т.д..

Дитина, якій підкоряється велична тварина, сповнюється віри в себе, і якщо не долає повністю свою хворобу, то завжди покращує стан свого здоров’я та переборює безліч комплексів меншовартості.

До речі, програма “Шкільний автобус”, на місцевому рівні, може працювати в обидві сторони, реалізуючі не тільки підвіз дітей з віддалених сіл до сільських шкіл та Олександрії, а й підвіз міських дітей до сільських “освітньо-виховних-ігрових комплексів”. Ігри в ковбоїв, індіанців, мушкетерів, козаків, причому не комп’ютерні, а справжні – можуть стати реальністю в житті багатьох дітей та підлітків. А чому б і не дорослих? Хіба можна їх цього позбавляти?

Легенди та реалії нашого козацького краю, чарівна природа – це скарб, що дістався нам від предків. І ми його повинні не тільки зберегти, але й примножити!

І пам’ятаймо про наш герб. Адже білий кінь на ньому - нескорений, вільний! А воля – то найвище благо.

Література

1. Лепеха Т.В. Українознавство. – К., Видавничий центр “Просвіта”, 2005
2. Зуев В. Путешественные записки.- СПб, 1787
3. Гмелин С. Путешествие от Петербурга до Черкас. – СПб., 1771
4. Эварницкий Д. Запорожье в остатках старины и преданиях народа. – СПб., 1888

5. Жан-Бенуа Шерер. Літопис Малоросії, або історія козаків-запорозжців... Київ. "Український письменник." 1994
6. Боплан Г.Л. де Опис України... - К.,1990
7. Скальковский,История Новой Сечи, Одесса, 1885
8. Енциклопедія українознавства. – Київ, 1995
9. Историческая справка Александрийского конного завода № 174 Александрийского района, с. Лекаревка. – Александрийский районный архив, фонд № 6734
10. Бобылев И. Ф. Ветер в гриве. – Москва, "Планета", 1976
11. Барминцев Ю.Н., Кожевников Е.В. Коневодство в СССР.-Москва, "Колос", 1983

ЛУК ТА СТІЛИ НА ГЕРБИ ТА В СТЕПАХ ОЛЕКСАНДРІЙЩИНИ

*“ Як натягну лук я, брязну тетивою,
То мусить утікати хан кримський з ордою.”*

Українська народна пісня

Не всім подобається герб району... Хтось хотів би бачити на ньому трактора ХТЗ, а хтось кам'яну сокиру. Адже вони теж були в нашій історії. Чому ж стріла та лук? Відповідь загальновідома. Саме з козаками та їхньою атрибутикою пов'язаний початок боротьби українського народу за своє національне визволення та державну незалежність. А ця боротьба була і залишається центральною подією нашої історії.

Почнемо з питання, а чи були в козаків ті луки зі стрілами взагалі? І чи були вони на території Олександрійщини зокрема? Які, коли? Про це й мова...

Без лука, цього геніального винаходу людства, можливо, не відбулась би вся людська цивілізація. Час появи лука відносять до пізнього палеоліту, або до початку мезоліту (40-30 тисяч років у минулому). Де його застосували на земній кулі вперше, встановити тепер вже неможливо. Зрозуміло, що і на теренах України лук з'явився задовго до козаків, у народів, які, змінюючи один одного, здавна проживали на нашій благословенній землі.

Що ж стосується козаків, то спершу лук був у них мисливською зброєю, (а запорожці починали саме як мисливці), а вже потім лук став військовим.

Літописи

Численні тексти та малюнки в літописах неспростовно свідчать про значне розповсюдження луків в Україні як за княжої доби, так і в часи козаччини.

Одне з найперших документальних свідчень про козацькі луки знаходимо в Літописі Самовидця: “У 1574 році частина козаків Сверчовського була озброєна луками та стрілами, якими вони дуже влучно вражали татар та турок”.

Авторитетна Енциклопедія українознавства стверджує: “Запорозжці ще до XVIII ст. славилися як чудові стрільці-лучники”.

Безумовно, лук винайшли не запорожці. Вони лише розвинули традицію, яка існувала на наших землях ще з княжої доби, та пристосували до своїх потреб військовий досвід, набутий при спілкуванні з іншими народами та племенами.

Малюнки

Відома безліч оригінальних зображень козаків з луком та стрілами. Раннє зображення запорозького лука ми бачимо на портреті засновника Запорозької Січі - князя Дмитра Вишневецького, на прозвіще Байда. Його портрет знаходимо у відомій “Історії українського війська”. Лук в його руці своєю формою нагадує турецький лук XVI століття.

На “Віршах”, виданих у Києві у 1622 році, анонімний гравер зобразив Петра Конашевича-Сагайдачного верхи на коні, також з луком турецького типу та сагайдаком повним стріл. Це саме той Сагайдачний, який надав реєстровим козакам твердої військової організації.

Офіційні документи, що також підтверджують широке застосування луків в запорозькому війську – це географічні карти, зокрема французького інженера Боппана. Територія нинішньої Кіровоградщини та Олександрійського району теж включена до цієї карти під назвою Дике Поле.

Старовинна карта Боппана прикрашена малюнками, які зображують типових жителів України. Найбільше на тих картах чоловіків, і переважна більшість тих чоловіків – запорожці. Знову ж таки - з луками та стрілами.

Таким чином ми бачимо, що тип лука, зображеного на гербі Олександрійського району, співпадає з найдавнішими зображеннями цієї зброї, тому є історично правдивим.

Картини

Луки оселилися не лише в українському побуті, а й стали частиною народної міфології. В українському образотворчому мистецтві XVII - XVIII ст. був розповсюджений такий самобутній жанр живопису, як народні картини “Козак-Мамай”. Історичні документи свідчать, що ці картини були неодмінним елементом кожної української хати, в тому числі і в Олександрійському районі.

Зображення козака під час відпочинку були постійним сюжетом тих картин. Вони вміщували козака в оточенні цілого арсеналу козацької зброї, серед якої обов’язково був присутній лук зі стрілами. Лук та стріли, а також інші предмети козацької зброї та амуніції, художники XVIII століття відтворювали з великою точністю.

Створювали “мамаїв” самодіяльні сільські художники, іноді майстри іконопису. Ці зображення художники вміщували на стінах, дверях хат та на ставнях, на скринях, бджолиних вуликах, а найчастіше – у вигляді окремих картин, писаних олійними фарбами. Так в кожній хаті з’являвся свій маленький знак, символ-оберіг, талісман, а то й герб. І був він в кожній українській хаті – козацький.

До речі, пам’ятник Козаку Мамаю на Кіровоградщині знаходиться поблизу станції Цибульово, сусіднього з нами Знаменського району.

Зображення “мамаїв” стали в XVII – XVIII століттях своєрідними

“пам’ятниками невідомому козаку”, незважаючи на те, що і козаків, і саму пам’ять про них Російська імперія намагалася знищити, стерти з народної свідомості. На наше щастя, їм не вдалося! Бо це був тихий, але всенародний спротив насиллю. Декілька поколінь українців народжувалось і виховувалось саме під впливом тих героїзованих зображень.

Ці картини зазвичай є анонімними, і автори нам невідомі, але відомо, що з давніх давен людей завжди єднала любов до своєї землі та її славної історії.

В XVII столітті не тільки прості люди, а й нова українська еліта, ще не відцуралась нашого спільного минулого, і пишалась козацькою славою своїх предків. Ми побачимо це, якщо звернемось до такого інформативного джерела, як “Гербовник Малоросійський”. З 159 наявних в гербовнику родових гербів, зображення стріл присутні на 55, а ще на 5-ти зображені і стріли і лук.

Герби мали не тільки окремі роди, але й цілі міста, містечка та села. В “Описі козацької України 1649 року” з 56 представлених гербів населених пунктів, на 14 присутні стріли або лук разом з стрілами. Зустрічаються зображення луків та стріл також і на паланкових печатках, відбитки яких зустрічаємо на офіційних документах Запорозької та інших Січей.

Лук

При всій своїй простоті (не робили собі луків хіба що ледачі, або хворі) лук досить-таки складний механізм. За конструкцією та своїми функціональними можливостями розрізняють простий та складний (составний) луки. Якщо перший робився з суцільного шматка дерева, то другий – з декількох. Для простого використовували тільки деревину, яка могла зберігати гнучкість протягом довготривалого часу. Такі властивості мають акація, тис, в’яз, клен та ясен.

Для луків, складених з декількох частин, використовували різні за гнучкістю сорти деревини. Їх з’єднували між собою найчастіше за допомогою риб’ячого клею.

Для збільшення пружності луків, їх підсилювали також кістяними пластинами та жилами тварин, що наклеювалися в декілька шарів. Як бачимо, крім досконалого знання властивостей різних природних матеріалів та майстерності, виготовлення луків потребувало також різноманітних складників. Тому луки були дуже дорогою збробою і їх ретельно оберігали. Можливо, саме з цієї причини вони рідко зустрічаються в козацьких похованнях.

Середня відстань стрільби з лука була в межах 200-300 кроків, а в окремих випадках – до 500. При стрільбі ж з коня відстань польоту стріли збільшувалась на 30-40 відсотків. Лучник міг випустити за хвилину від 8 до 12 стріл, при цьому на відстані 130 кроків майже всі вони влучали в ціль. Запорозькі були вправні вершники і вміли стріляти їдучи верхи і з обох рук. Їх луки, як і у скіфів та інших народів, що приручили коня, були невеликі за розмірами – 65-80 см, а це було зручно для вершника.

В той же час існували луки для піхотинців, значно більших розмірів, від 1,5 до 2 метрів. Відомий найдовший лук у світі, який досягав 2 метрів і 20 сантиметрів і був виготовлений в Південному Уельсі.

Крім того, розміри луків та стріл до них залежали від індивідуальних особливостей стрільця, тому виготовлялися під певну особу, враховуючи зріст людини та довжину її рук.

Тятива

Першорядного значення набувала якість тятиви для бойових властивостей лука. Її якість більше залежала не від самого матеріалу, а від способу його виготовлення.

Особливої уваги потребував процес виготовлення тятиви. Її виробляли найчастіше з шовкових ниток, які сплітались між собою, або конопляних волоконець, кишок чи сухожиль та шкіри різних тварин.

Їх плели, вили, скручували, обмотували зверху іншим матеріалом, вкривали клеєм, лаками, просочували жиром або воском. Між боями тятину найчастіше знімали з лука, щоб він не втрачав своєї пружності.

Стріли

Що ж стосується стріл, то найменші стріли мали довжину від 80 сантиметрів, але в середньому їх довжина коливалась в межах 60 -100 см. Сама ж вже споряджена стріла мала вагу від 25 до 225 г, найбільше – 225 г. Запорожці часто виготовляли стріли з тростнику-комишу, або вистругували їх з окремих видів деревини: ялини, сосни, берези, ясеня або тополі. Але робилось це не з гілок, а з висушеного у спеціальних умовах шматка дерева, який потім розколювався на окремі заготовки.

Стріла оздоблювалась пір'ям місцевих птахів, при цьому на одну стрілу брали пір'їни обов'язково **лише з одного крила**. Тільки при такій умові стріла гарно і влучно “літала”. Козаки використовували пір'я великих птахів, які водяться в нашій місцевості – орла, філіна, пугача, глухаря, сокола, іноді й морських птиць.

Стріли для лука зберігались у сагайдаку, який закріплювали на поясі лучника з правого боку. Луки та стріли вироблялись як самими козаками в Січі, так і окремими майстрами та арсеналами України.

Наконечники

Виготовлялись з кістки, кременю, міді, бронзи та заліза. Відомо близько 100 різних видів наконечників. За козацьких часів вживались вже переважно сталеві, які важили від 5 до 25 грамів, але зустрічались і великі, вагою до 45 грамів.

Особливим видом наконечників були так звані “зрізні”, які використовували

для підрізання жил на ногах коней або тятив у луків ворогів. Їхня передня частина мала форму півкола або була ромбоподібною.

В Попельнастому Яковлев Сергій Олександрович, 1976 р. н., на своєму городі знайшов металевий наконечник стріли.

Сагайдаки

Колчани для стріл чи сагайдаки робились переважно зі шкіри, або дерева, чи кори, наприклад, берези. Найчастіше в такому сагайдакові вміщувалось 20-30 стріл. Тільки скіфи, та деякі народи-сусіди мали до 100 стріл. Це пояснювалось тактикою їх бою - масований обстріл, а також невеликою вагою їхніх стріл.

Довгий час луки і вогнепальна зброя співіснували у запорожців разом. Луком користувалися у випадках, якщо застосування вогнепальної зброї ускладнювалось через відсутність боезаряду, або в дощову погоду, коли вологий порох втрачав вибухові властивості.

Майстерність

Хлопчики за козацьких часів одночасно починали вчитися ходити та стріляти з лука. Майстерність козака-стрілка визначалась ще й тим, що він мав випускати стріли так швидко, щоб п'ята, а то й восьма стріла була випущена в той час, коли перша ще знаходиться в повітрі.

Взагалі, до кінця XIX століття, швидкість стрільби з лука була більша ніж скорострільність вогнепальної зброї. При цьому пробивна енергія стріли була просто жахлива. На відстані в 20-30 метрів стріла наскрізь прошивала оленя.

Але для цього потрібне було постійне та багаторічне тренування, тому мистецтво володіння луком було і залишилось дорогою забавою, яку могли собі дозволити не всі.

Відстань же лету стріли, з зафіксованих рекордів у світі дорівнює 886 метрам. Цей постріл здійснив у 1798 році турецький султан Селім III на змаганнях у Стамбулі.

Українські козаки мало в чому поступалися татарським лучникам і найбільшої ефективності досягали при масованому обстрілу ворогів на відстані від 150-225 метрів.

Таким чином, присутність лука зі стрілою на гербі району є доречним і історично правдивим.

Література

1. Степовик Д.В. Українська графіка XVI – XVIII століть. “Наукова думка”. Київ, 1982

2. Енциклопедія українознавства. Національна Академія наук України, Інститут Української археографії, Київ, 1995
3. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. , “Наукова думка”, Київ, 1990
4. Коваленко Сергій, Пугач Ольга. Опис козацької України 1648-го року. Видавничий центр “Просвіта”, Київ, 2004
5. Лукомский В.К, Модзалевский В.Л. Малороссийский гербовник. “Либідь”, 1993

ЖОВТОВОДСЬКА БИТВА 1648 РОКУ

За радянських часів історія нашого села починалась з 1917 року. Або з 1905...

А про попередні століття майже не згадувалося. Та правдива історія поступово повертається до людей.

Яскравим періодом в історії Попельнастого була козаччина. Зокрема, саме на прилеглих до Попельнастого землях відбулася Жовтоводська битва 1648 року.

Можливо, для когось це стане новиною, але перемогу над польським військом Богдан Хмельницький здобув зовсім не ПІД, і навіть не ПОБЛИЗУ міста Жовті Води. Битва відбулася у верхів'ях річки під назвою Жовта Вода. (За деякими версіями - це назва озера. Ні річка, ні озеро до нашого часу не збереглися. А місце битви досі не локалізоване археологічними дослідженнями.)

В масовій же свідомості Жовтоводська битва і місто Жовті Води так тісно пов'язані, що більшість людей вважає: або битва відбулася поблизу цього міста, або місто засноване там, де відбувалася битва. Приємно спростовувати стереотипи.

«Перший етап битви - облога польського табору, відбувся з 29 квітня по 15 травня 1648 року в квадраті сучасних сіл: Жовте, Пахарівка, Дмитрівка, Жовтоолександрівка. Другий етап - розгром польського війська 16 травня, під час його відступу паралельно балці Княжі Байраки в районі сіл Попельнасте, Грамівка і Григорівка».

Так стверджує військовий історик, лауреат премії Яворівського, кандидат історичних наук - Іван Стороженко.

Таку ж думку мають інші українські вчені. Саме такої версії дотримується й академічна "Історія Української РСР".

А як же місто Жовті Води, в якому встановлено величний пам'ятник Богдану Хмельницькому? Воно - за 50 кілометрів на південний захід.

Ближче ж до можливого місця битви - інший монумент. Він встановлений на кордоні Олександрійського району і Дніпропетровської області. Це дійсно унікальний туристичний об'єкт і маршрут, який, на жаль, маловідомий громадськості нашого району та й області...

У 1998 році в селі Жовтоолександрівці П'ятихатського району було відкрито пам'ятник на честь 350 річниці Жовтоводської битви.

Грунтуючись на дослідженнях Стороженка і було обране ймовірне місце для зведення монумента. Його відкриття відбулося в присутності величезної кількості гостей та місцевих жителів, офіційних осіб та делегацій, телебачення та преси. Освятив пам'ятник патріарх Філарет.

Символічно, що автори пам'ятника увічнили не тільки успішний початок Визвольної війни українського народу проти польських колонізаторів, але й допомогу в цій битві союзного кримськотатарського війська під проводом Тугай-бея. В цій вірності історичним фактам - унікальність цього пам'ятника. Адже трагічне минуле польського, українського та кримськотатарського народів багато що підказує сучасникам, й багато від чого застерігає. Пройшов час, та зв'язки між нашими народами набули нових форм.

Під час церемонії відкриття приємною сенсацією став виступ кримськотатарської делегації, концертна програма фольклорного колективу з Криму, а також безкоштовне розповсюдження унікальної книги про історію та страждання кримськотатарського народу.

Пройшло вісім років і дружні зустрічі з кримськими татарами перейшли в іншу якість.

6 - 7 травня 2006 року в м. Жовті Води проводився історико-художній фестиваль «Пам'ятаємо минуле, дбаємо про майбутнє», присвячений 358 річниці перемоги у Жовтоводській битві.

Відбулась науково-практична конференція, на якій виступили представники української та кримськотатарської сторони: вчені, журналісти, студенти та старшокласники. Учасники фестивалю відвідали Княжі Байраки в селі Жовтоолександрівці, П'ятихатського району, де поклали квіти до пам'ятника героям Жовтоводської битви 1648 року.

Тоді українське козацьке військо під проводом Богдана Хмельницького та союзне кримськотатарське військо на чолі з Ислам-Гиреем здобуло блискучу перемогу над польським військом під командуванням Потоцького.

Кримськотатарська делегація привезла в своєму складі близько ста майстрів народних промислів, художників, театральні та художні колективи. Відбулися виставки та майстеркласи для української та кримськотатарської молоді. Святкування історичної перемоги завершилось грандіозним спільним концертом.

В ньому взяли участь гості з Криму та кращі колективи з Жовтих Вод. Мета фестивалю - сприяти розвитку історичної пам'яті учнівської та студентської молоді, формування толерантних міжнаціональних стосунків та становлення молодіжних лідерів нової формації.

Сподіваємося, що рано чи пізно подібні заходи стануть регулярними, і реально запрацюють на благо нашої багатонаціональної України.

КУРГАНИ - МОГИЛИ ТА “КАМ’ЯНІ БАБИ”

Походження назв

Курган - відоме і широкоживане слово. З тюркської перейшло в деякі індо-європейські мови. Первинне значення (в тюркській мові **кургамак**, - казахське **корган**) - «укріплення». Афганське **курган** – також «укріплення, фортеця». В польській, чеській та словацьких мовах, а також у болгар **kurhan** – «могила». Найбільше значень слово **курган** має в українській та російських мовах. Це і *фортеця*, і *могильний насип/бугор, сопка, вершина*. На курганах та поблизу них половці встановлювали свої кам’яні скульптури.

Половці називали ці скульптури «**балбалами**», що в перекладі з тюркської і означає – *ідоли*. Іранці звали їх «**палван**» - *богатир, атлет*. Літописці Давньої Русі передавали це слово як «**балбал**», або «**болван**». «Тьмутараканський болван» згадується в «Слові про Ігореві полк».

Прості ж люди, вслухаючись в незвичне слово «бал-бал», відтворювали його як «ба-ба». Таким чином словом «**баба**» почали називати всі кам’яні скульптури, незалежно від статі людини, яку було зображено. Яворницький повідомляв, що в Україні довгий час, аж до XVIII ст. побутували такі назви кам’яних статуй, як «**мамаї**» та «**Мар’їні камені**».

Історія створення та авторство

Матеріали розкопок (60-70 рр. XX ст.) поблизу сел Олександрійського району - Головкивки, Войнівки, Звенигородки та Протопопівки - займають сотні надрукованих, але малодоступних матеріалів в науковій літературі.

Дослідники, вивчаючи давні поховання, встановили, що кургани насипали спочатку племена, що жили в далеку від нас епоху бронзи, а потім - **скіфи, сармати, гуни, печеніги, торки та половці**. Чим більший курган, тим родовитіший і багатший був похований в ньому. В козацькі часи відомі так звані “**роблені могили**”, які зводили як межові знаки на кордоні та спостережні пункти.

Більшість курганів містить в собі декілька поховань. Так зване **головне поховання** - найбільш давнє, і наступні, які називають - **впускними**. Нерідко в одному кургані їх налічують до 10 і більше. Скіфські, кімерійські, сарматські... Буває, що могили сусідствують, іноді навіть накладаються одна на одну...

Давнім людям не було відомо те, що стає зрозумілим археологам при повному обстеженні кургану. Давні люди ховали своїх померлих у вже існуючих курганах, як в найбільш помітних в степах місцях, що було необхідне для вшанування предків. При цьому інтервал між похованнями міг бути як в сотні, так і в десятки тисяч

років. Деякі кургани неодноразово досипалися.

Аналізуючи зібрану Дмитром Івановичем Яворницьким колекцію давніх кам'яних скульптур, (Дніпропетровський історичний музей, близько 80 примірників), вчені підкреслюють перш за все їх хронологічне і культурне розмаїття.

Це **чотири** антропоморфні стели доби неоліту (III тис. до н.е.), **дві** скіфські статуї (VI – IV ст. до н. е.), та **шістдесят половецьких** скульптур (XI – XIII ст.) Значна частина останніх потрапила до музею (про це є документальні свідчення) саме з курганів Катеринославської губернії, тож і з наших, олександрійських степів.

Розміри та матеріал

Матеріалом, з якого виготовлялись “**кам'яні баби**”, був сірий, білий та жовтий пісковик, білий вапняк та вапняк-ракушняк, зрідка – граніт. Їх поверхня найчастіше вкрита мохом, постраждала від вивітрювання та атмосферних опадів. Переважна ж більшість скульптур створена з різних сортів пісковика. Що стосується величини, то в колекції ДІМу – розміри **чоловічих** скульптур такі:

найбільша висота – 2760 мм, ширина - 700 мм, товщина - 510 мм. Найбільші розміри **жіночих**: висота - 2980 мм, ширина – 670 мм, товщина - 460 мм.

Скульптур нижче за 1250 мм в колекції немає. Висота ж більшості коливається близько 1500 мм.

Половці

Так їх називали наші літописці, араби та перси – **кіпчаками**, візантійці та західні автори – **команами**.

Половці з'явилися поблизу кордонів Давньої Руси в середині IX століття, перекочувавши сюди з казахстанських степів. За короткий час вони завоювали простори від Волги до Дунаю, від гір Кавказу і приморських кримських міст до Сули та витоків Дону.

І всюди на цій велетенській території вони залишили кургани, курганні могильники та значну кількість кам'яних статуй. Це були родові поминально-поховальні святилища. Але якщо на Алтаї та в Середній Азії відомі тільки зображення чоловіків-воїнів, то в українських степах є і жіночі.

Воїни зображувались зі зброєю: шаблями, луками, колчанами для стріл. Жінки в багатому одязі, з прикрасами, в капелюхах, з люстерками і гаманцями біля поясу. Половці встановлювали їх на честь прародичів, воїнів-предків, та їх жінок - тим, хто подарував життя, благополуччя, родючість.

Ці статуї перетворювались на своєрідні жертovníки. Кожний кочовник, що їхав повз них, мав принести жертву. Про цей звичай писав ще у XII столітті великий азербайджанський поет Нізамі:

*И приходят кипчаков сюда племена
И пред идолом гнется кипчаков спина...
Всадник медлит пред ними, и, коня придержав,
Он стрелу, наклоняясь, вонзает меж трав.
Знает каждый пастух, прогоняющий стадо,
Что оставит овцу перед идолом надо.*

Еволюція сприйняття

До XVII століття кам'яні баби стояли на всіх помітних в українських степах місцях, на відомих шляхах та їх розгалуженнях. Близько трьох віків ці кам'яні велетні вражали уяву як чужоземців, так і місцевих подорожніх своїм величавим спокоєм. Ще в середині XIX століття **тільки в Катеринославській губернії** (сучасна Дніпропетровська обл.) їх налічувалося – 428, а всього в південних степах Росії було відомо 649 кам'яних скульптур.

Але в кінці XIX – на початку XX століть ставлення до них кардинально змінилося. Селяни почали використовувати давні статуї як будівельний матеріал, а пани – прикрашати ними парки своїх маєтків. Майже всі “кам'яні баби” були переміщені зі своїх первісних місць.

Вони використовувались як межові знаки, кутові опори в житлових та господарських спорудах, як стовби в огорожах, або як точила для сап, сокир та ножів. Внаслідок цього багато дрібних деталей в зображеннях втрачено назавжди. Більшість з могил-курганів були неодноразово пограбовані ще в давнину.

*“Якісь дядьки, кудлаті, з клумаками,
В гробницях будуть чиркати сірниками,
Повзти на пuzzi в повній темноті,
З кісток зривати бляшки золоті...”*

Ліна Костенко

В сучасну добу до давніх курганных та підкурганных поховань додалися оборонні та технічні споруди (геодезичні знаки), а також могили померлих та загиблих в XIX та XX ст. На більшості курганів під час Другої світової війни були обладнані спостережні та командні пункти та вогневі точки.

Таким чином кургани продовжують накопичувати і зберігати в собі сліди минулих історичних подій. На території **Кіровоградської області** налічується більше п'яти тисяч археологічних пам'яток – поселень та городищ, курганів та ґрунтових могильників різних епох та культур від давнього кам'яного віку (близько 100 тис. років до н.е.) до епохи середньовіччя (XV-XVI ст.) Лише незначна частина цих пам'яток (**не більше 10%**) досліджені.

Література

1. Городцов В.А. Результаты археологических исследований в Бахмутском уезде Екатеринославской губернии, 1903 г.- в кн.: Труды XII археологического съезда, т. I М., 1905.
2. Забелин И.Е. История русской жизни. М., 1876.
3. Записки Одесского об-ва истории и древностей, т. XXXII, Одесса, 1915.
4. Древняя история Днепровского правобережья. Сборник научных статей. Кировоград, 1988.
5. Крилова Л.П. Археологічні розкопки стародавніх курганів на Криворіжжі в 1964-1965 р.р. – В кн.: Наш край. Дн-ськ, 1971.
6. Курганы верховьев Ингульца. Кировоград, 1983, 1984.
7. Мурзаев Э.М. Словарь народных географических терминов. – М., «Мысль», 1984.
8. Низами. Пять поэм. М., 1968.
9. Плетнева С.А. Печенеги, торки и половцы в южнорусских степях.- В сб.: Материалы и исследования по археологии СССР, № 62, 1958.
10. Пискарев А.И. О местонахождении каменных баб в России. – В кн.: Записки российского археологического общества. Т. III . М., 1851.
11. Уварова А.С. Сведения о каменных бабах.- В кн.: Труды археологического съезда, т.II М., 1889.
12. Формозов А.А. О древнейших антропоморфных стелах Северного Причерноморья.- “Советская этнография”, 1965, № 6.
13. Федоров-Давыдов Г.А. Кочевники Восточной Европы под властью Золотой Орды. М., 1966.
14. Чурилова Л.М. Кам’яні баби. (?)
15. Щепинський А.О. Антропоморфні стели Північного Причорномор’я.- “Археологія”, 1973, № 4.
16. Яворницкий Д.И. Каменные бабы. – «Исторический весник», 1890, СПб., т. XI.

ЗГОРТОЧОК СТАРОГО ПОЛОТНА

Не потребуючи громіздкого устаткування, вишивка в Україні завжди була найпопулярнішим видом народної творчості.

Тому навіть сьогодні, у Попельнастому 2011 року, налічується близько сотні різноманітних зразків давнього одягу, рушників та білизни, прикрашених вишивкою. Це – досі неоцінений скарб.

Гарні вишиті речі є у Будинку культури, невеличкі колекції мають сільські бібліотеки і краєзнавчий куточок у школі. Але левова частка вишиваної спадщини села – дбайливо зберігається в багатьох попелянастівських сім'ях.

І це найкраща гарантія як для збереження, так і для продовження цієї тисячолітньої традиції.

Так, вишивці, як виду мистецтва - тисячі років. Тому підтвердження - історичні відомості. «Давнє поширення вишиваного одягу на території України засвідчують зображення скіфів на знаменитій куль-обської вазі, де можна розрізнити сітчасті візерунки, ромби, кола, хрести.» (1, 51)

Засвідчують існування вишивок у давні часи і літописні, і архітектурні пам'ятники.

“На мініатюрі в “Ізборнику Святослава” (XI ст.), де зображено фігури зодіака, одна жіноча постать має виразну вишивку на рукаві сорочки. На фресках київської св. Софії бачимо і постаті чоловіків і жінок в одягу з вишивками по краях рукавів і на наплечниках” (2,293)

Вишивка - найрозвиненіший вид української народної декоративної творчості. Доказом цього є і “колекція” старовинних попелянастівських вишивок. А вона досить різноманітна. Ми маємо зразки рушників-божників та весільних рушників; чоловічі, жіночі та дитячі сорочки; спідниці, наволочки на подушки, прошви, вишиті картини і т.ін.

Більшість з них створена у кінці XIX-го, першій половині XX-го століття. Найдавніші і найцінніші зразки – це вишивки на сорочках і рушниках, виготовлених з домотканого лляного або конопляного полотна.

Існує також великий і теж недосліджений корпус сімейних фотографій з зображенням вишитих весільних рушників. Серед них можуть бути досить рідкісні і завжди втрачені екземпляри.

Але й тієї кількості збережених зразків достатньо, щоб проілюструвати майже всі види, форми і стилі вишивок, що існували в Україні.

Михайло Романович Селівачов - видатний вчений- мистецтвознавець пише у своїй докторській дисертації: “Українському народному вишиванню властиві мініатюрність, ювелірна чистота виконання, коли вишивка виглядає однакова з лица та в обороту...” (1,55)

Поглянемо на старовинні вишивки з нашого села і зрадіємо: «І в нас так чисто вишивати вміли!»

Присутні на попелянастівських рушниках і написи душеспасенного, повчаль-

ного змісту, прислів'я, монограми й лексичні присвяти, які стають звичайною складовою рушників Подніпров'я, Лівобережжя, та Півдня України.

Знаходимо на попелянастівських рушниках як стриманий геометричний стиль виконання, так і багатоколірний, пов'язаний з барокковою орнаментикою, надзвичайно різноманітний у тонах і деталях. А саме барокковий стиль так пасував до місцевих, писаних народними майстрами ікон. Ті ікони теж врятовані і збережені простими людьми, що розуміються на законах краси.

Є ще одна обставина. Традиційні українські народні вірування - ось головна причина, чому в селі збереглася така кількість прикрашених вишивкою предметів. Згідно з віруваннями "Сорочки (...) мали чарівну силу, починаючи з чисто казкових мотивів (перетворення залятої людини на тварину, коли на неї накидали сорочку), новонародженій дитині дають сорочку, або зберігають її в скрині на смерть як одну з найцінніших речей. Це здебільшого сорочка, що в ній вінчались." (2,295)

Загальновідомо, що в глибоку давнину символи, вживані у вишивках, кераміці, писанках тощо, мали магічне або міфологічне значення. Пам'ятати про це необхідно й у ХХІ столітті, вивчаючи зразки народного мистецтва.

В прадавні язичницькі часи магічний характер мав не тільки сам вишитий предмет з його орнаментом, а й кожний окремих графічний мотив, з якого складався той чи інший орнамент. І хоча власники вишитих речей, та й самі майстри-вишивальниці не завжди усвідомлювали символічний підтекст свого малюнка, все ж відчували його на глибинному, підсвідомому рівні.

Ось це усвідомлення і є найбільш важливим, і саме його десятки років намагалися не допустити до свідомості простих людей радянські "дослідники" українського народного мистецтва.

"Неприйняття комуністичною радянською ідеологією будь-чого пов'язаного з глибинною етнічністю, релігією, потойбічністю, духовністю, інтелектуалізмом виключало навіть постановку питання про приховану багатозначну символіку форм і номінаційного осмислення орнаментики." (1,20)

Розглянемо, як приклад, рушник-божник з шостої бригади Попельнастого. Його зображення є у Додатках.

Центральний композиційний елемент на ньому – Хрест. Основа хреста спирається на вкриту рослинністю земну поверхню. Червоно-чорні квіти симетрично обплітають основу Хреста. В його основі потовщення, утворене прямокутником і квадратом. Біля його верхівки зображено двох птахів у польоті.

Це начебто й все, що ми бачимо. А от, що означає це зображення, пояснити можуть тільки спеціалісти.

«Древо у дохристиянських слов'ян було знаком єднання зі світом предків, а «древо на могилі» – звичайний образ української народної пісні. Традиційний надгробний хрест – це образ дерева, на якому розп'яли Спасителя, джерело вічного життя, через що хрест цей розцвічували квітками, візерунковими рушниками та хустками, декорували різьбленими і пластичними деталями.

(...) ...симетричність указує на «сліди давньосхідного культу священного дерева та його зображень, для яких типові «опущені додолу гілки, квітки на їх

кінцях і особлива штучність листя». Підтверджують це й силуети птахів у кроні чи біля стовбурів, які символізують віщунів із іншого світу, весняне чи вранішнє пробудження.» (1,179)

Ось так було спочатку. Ритмічне повторення однакових елементів в орнаменті мало спочатку магіко-міфологічні смисли. Пройшли сотні років, перш ніж первинне значення кожного з елементів вишивки відступило на задній план у порівнянні з вимогами краси.

Як символічно, що переживши дві світові і одну громадянську війну, Голодомори і репресії, революції, колгоспи і татарську навалу, нищення мови, Чорнобиль і Афганістан – наш народ продовжує вишивати квіти. Так, саме квіти!

Не випадково, що найбільше в українському народному орнаменті саме фітоморфних візерунків, які виникали за асоціацією з деревесними, трав'яними рослинами та їхніми частинами.

Цілком природньо, що і в Попельнастому, як всюди в нашій країні, улюбленим мотивом українців-хліборобів була і залишається квітка. Квітка – “це усміх рослини, знак її глибинної суті, вершина щорічного циклу розвитку від зернини до плоду, що дасть нове насіння. (...) Квітка в народному мистецтві – один з найзмістовніших його символів.

Майстри надають квіткоподібного вигляду зображенням людей, птахів і тварин. Це органічно впливає з народного світосприймання. Наприклад, фольклорні порівняння дівчини з квіткою, пташкою, рибкою; Максима-козака Залізняка, запорозького лицаря – з повною рожею; або Шевченкові вирази: думи мої – квіти мої, моя пташка – мій маковій цвіте, мій братику – королевий цвіте тощо.” (1,173)

Вчені, що простежили розвиток і зміни орнаментики українських рушників, помітили, як антропоморфна (людиноподібна) “богиня” схожа на Оранту, з часом перетворюється на квіткову композицію з розпростертими пагонами.

Близькими за своїм символічним наповненням є й домінуючі орнаментальні мотиви: “квітка” – “вітряк” – “звізди”. В них відображується розуміння народом спорідненості і єдності трьох стихій: земної, повітряної і космічної. В українців не було пустопорожніх зображень...

(Не випадковий і орнамент, що прикрашає обкладинку цієї книги. Це теж обєріг - “вітрячок”).

Найбільш поширенною в Попельнастому технікою виконання була вишивка хрестиком та гладдю, хоча переважає перша. Так було і в XIX, і у XX столітті. Але художня цінність народних вишивок різна.

Давні попелянастівські вишивки і на одязі, і на рушниках вражають продуманою композицією, вишуканою кольоровою гамою, віртуозною технікою виконання. Ця техніка, зокрема на найкращих зразках рушників, сорочок, прошв, поєднує у собі вишивку і мережку, тобто самов'язане крєчком «кружево».

Радянська ж епоха представлена зразками, від споглядання яких болить душа. Збіднені кольори, примітивний лінійний малюнок, зображення в псевдонародному стилі, або вишивки за друкованими масовим тиражем трафаретами.

“Звичайно мода на вишивку часом супроводжується невимогливістю, збіль-

шенням питомої ваги примітивних, недосконалих, а то й недбалих зразків. У орнаментиці й колориті масового самодіяльного вишивання, поширеного тепер і в урбанізованому середовищі, не бракує еkleктики, строкатості, часом несмаку” (1,165)

Збіднюється й асортимент виробів. І це при тому, що зовсім недавно, у ХІХ столітті вишитим було майже все: утирач - для обличчя і рук; стирок - для посуду, стола і лав; покутник і кіловий, для оздоблення покуті та стін; божник для ікон; уповивач для дитини, рушник долі, ритуальні рушники, для поховання, весільні, подарункові, рушник- намітка, що використовувався замість хустки.

У 60-х роках ХХ століття оздоблення одягу вишивками майже припинилося. Та й носити такий одяг майже перестали. Вишивкою ж почали прикрашати переважно подушки, ліжка та створювати вишиті картини. Вишивання рушників стало поодиноким явищем.

Пожвавився інтерес до вишивки тільки в роки незалежності, коли почалось її незаангажоване вивчення, колекціонування та комерційне використання.

Процес цей відбувається і у Попельнастому.

Знаною в селі вишивальницею є Грама Лідія Миколаївна, 1939 р.н.. Педагог, поет, трудівниця. Вона, вийшовши на пенсію, захопилася вишиванням і присвячує цьому весь вільний час, фактично відродивши в селі призабуте ремесло. Її авторські вишивки прикрашають сільську раду, приміщення школи та використовуються у весільних обрядах багатьох сімей.

Лідія Миколаївна зустрічається з учнями школи, творчими людьми і щедро ділиться своїми відкриттями і секретами в царині вишивки.

Рушник завжди був улюбленою окрасою хати в Центральній та Східній Україні. Але люди не завжди усвідомлювали його магічне значення, хоча всі знають слова цієї пісні: “І вишите моє життя, і вишите моє життя на ньому...”

Тож збережіть його, той “згорточок старого полотна”...бо він зовсім не згорточок, а (і ви вже тепер знаєте) магічний предмет. Він має певне енергетично-інформаційне поле, бо вишивався, творився - з молитвою. Тисячі років. І ваша вишита річ – вкрай необхідна часточка у довгому ланцюгу народної традиції.

Література

1. Селівачов М.Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). – К.: Редакція вісника “Ант”; Ніжин: ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2005.
2. Енциклопедія українознавства. – Київ, 1995

КУРГАН “МОГИЛА БЕКЕТНА”

Історія зберігається не тільки в документах, предметах, а й в географічних назвах - топонімах. Рідкісну топонімічну пам'ятку має село Попельнасте. Це - курган Могила Бекетна.

На території Попельнастівської сільської ради зареєстровано 14 курганів. Всі вони безіменні, лише один - має власне ім'я. Під цим іменем він присутній навіть на карті Генерального штабу колишнього СРСР. Могила Бекетна - домінує в місцевому ландшафті. Століттями різні народи та племена обладнували тут свої спостережні пункти та вогневі позиції. Курган продовжує нести свою варту і зараз. Тепер – це варта пам'яті. Пам'яті про козацьке минуле нашого краю. Та й не тільки про нього...

Висота самого кургану Могила Бекетна – 5 метрів. Багато це чи мало? Зауважимо, що переважна більшість позначених на карті курганів (в прилеглих частинах Кіровоградської, Дніпропетровської та Полтавської областей) мають висоту 2-3 метри, іноді – 4. А в курганному комплексі Попельнастого є два безіменні кургани навіть шестиметрової висоти. Правда розташовані вони на рівнинних ділянках, а тому не такі помітні. Могила ж Бекетна споруджена на значному підвищенні рельєфу і впадає в око здалеку.

Академік Яворницький зазначає: “**Бекетами**, или пикетами, у запорожских козаков назывались пограничные разъезды вдоль восточных и южных **границ их владений**.”

...запорожские казаки, естественно, старались принимать разные средства для ограждения своих границ и, с тем вместе, собственной свободы от внезапного вторжения хищных врагов. Таким средством у запорожцев были бекеты, редуты, фигуры и могилы.” (1)

Характерно, що на картах Генерального штабу СРСР назва цього кургану є, а в енциклопедичному словнику та тлумачних словниках СРСР навіть слова “бекет” немає. І зрозуміло чому.

Бо включаючи слово “бекет” до словника, потрібно було б повідомляти і про Вольності Запорозьких козаків, і про межі, кордони, адміністративний та воєнний устрій козацької держави XVII століття в Україні. Про звичаєве право... Про полкові та сотенні містечка, які клопотом і “турботою” компартії перетворені на затюкані колгоспні села, а їх мешканці - на покірливий та заляканий електорат.

У запорожців існував термін –“бекетовий козак”, який означав належність до найбільш відданих та невідкупних вояків. Це була еліта козацького війська, його прикордонні спецпідрозділи. Вони мали гарне озброєння та вишкіл. «Каждый из бекетовых козаков был отлично обмундирован амуницией, вооружен мушкетом, ратищем, саблею и четырьмя пистоллями». (1)

Символічне місце розташування Могили Бекетної – поблизу балки Глиняної, яка теж позначена на карті Генштабу. Адже саме з цієї балки й почалася історія заселення Попельнастого.

Вже не встановити, чий бекет на могилі був першим. Але, включаючи останню

війну, цю, найвищу точку місцевості, завжди обирали для спостережних пунктів. Висота Могили Бекетної над рівнем моря – 165.8 метра.

“*Балка Глиняная*” на Омельнике, в нынешнем приходе селения Попельнастого, давно уже известна и знакома была *многим людям малороссийской нации*. Увлекаясь выгодами и удобствами роскошной, богатой и счастливой местности, в мирное и спокойное время, многие малоросы раннею весною приходили сюда... и с большой пользой для себя занимались здесь земледелием и скотоводством; по окончании летних работ, одни из временных насельников *Глиняной Балки* возвращались в свою Украину, а другие оставались здесь и на зиму, в землянках и шалашах. ...Около 1765 года по распоряжению Новороссийской губернской Канцелярии в *Балке Глиняной* основана и открыта была *государственная воинская слобода Попельнастая* и первоначально под именем 13-й роты поступила в ведение Елисаветградского пикинерного полка”. (2)

Для нашої історії цінним фактом є те, що перше поселення притулилося до Могили Бекетної, розуміючи її захистну силу, - і вціліло. Попельнасте збереглося саме, та зберегло як сам курган, так і його назву - яскравий козацький топонім. Ця назва вживалася настільки часто, і протягом такого тривалого часу, що з імені загального – “могила бекетна”, перетворилася на ім'я власне – “Могила Бекетна”. І не тільки для військових, а й перш за все для тутешніх мешканців. Саме з їх вуст картографи і записують місцеві топоніми.

Курган - давній могильний насип. Це слово тюркського походження перейшло в деякі індоєвропейські мови. В тюркській **кургамак**, в казахській **корган** – означає: «*фортеця*», «*укріплення*». Афганське **курган** – також «*укріплення, фортеця*». У давньоруській мові – «*фортеця, межовий знак*». Найбільше значень слово «курган» має в українській та російських мовах. Це - *фортеця, могильний насип або бугор, сопка, вершина*. В польській, чеській та словацьких мовах, а також у болгар **kurhan** – «*могила*», про це повідомляє словник. (3)

На сьогоднішній день стан збереження кургану Могила Бекетна - задовільний. Поле, що поруч з ним, дбайливо обробляється, але навкруги пам'ятки є охоронна зона, що не розорюється. Нові власники землі з повагою ставляться до кургану і дотримуються Законів щодо охорони археологічної спадщини України.

Сільськогосподарча діяльність не шкодить Могилі Бекетній. Має Могила Бекетна і своєрідний паспорт: Акт технічного огляду археологічної пам'ятки, складений у квітні 2005 року. Опікується охороною і обліком курганів на території району - відділ культури РДА, а в селі – сільська рада разом з громадою.

Неодноразово до кургану приходили екскурсії школярів, тож діти починають розуміти, що їхня земля береже справжнє диво.

Риси Могили Бекетної стали звичними для ока сільських землевласників, воїнів, мисливців, туристів та й всіх жителів села. Безумовно, курган став героєм багатьох фотографій, які презентують історичні та природні пам'ятки нашого району.

Силует кургану надзвичайно виразний, особливо на сході та заході сонця. Дивись на нього і згадуються “...табуны диких лошадей... А на высоких могилах целое море белого шелковистого ковила, который блестит на ярком степном

солнце и от легкого ветра склоняется то на одну, то на другую сторону. Эх, хорошо бы глянуть на такую картину на полотне!” (4)

Та не тільки історію козаччини засвідчують кургани. Дослідники, вивчаючи давні поховання, встановили, що кургани насипали спочатку племена, що жили в далеку від нас епоху бронзи, а потім - **скіфи, сармати, гуни, печеніги, торки та половці**.

“Большинство подобных могил существовало уже гораздо раньше появления запорожцев; они заключали в себе останки погребенных представителей известных народов или племен; таким образом запорожские казаки пользовались уже готовыми земляными насыпями и только приспособляли их к своим стратегическим целям... Могилы служили у запорожских казаков пунктами для наблюдения за движениями тех же татар”... (1)

Крім попельнастівського кургану, в двохсоткілометровій окрузі є тільки 4 кургани з іменами. **Курган Могила Роблена** кілометрів за сорок від станції Щаслива, **курган Могила Невезина** висотою 4 метри поблизу Петрово, 3-х метрова **Могила Бузиновци**, на лівому березі Дніпра, напроти Попельнастого, та 2-х метрова **Могила Корпова** поблизу Саксагані.

До речі, Могила Роблена своєю назвою нагадує про своє штучне походження. Запорожці часто створювали кургани, як межові знаки в прикордонній місцевості.

Перегукується давня козацька історія Попельнастого з історією заснування Нової Праги. Як пише легендарний краєзнавець Федір Миколайович Плотнір: “Один з таких сигнальних постів був і на місці теперішньої Нової Праги. Він містився на колись *високій могилі* (у народі її звали **Сторожевою**)... З дитинства пам’ятаю розповідь дуже старого діда Феодосія Петровича Петренка (він твердив, що в якомусь коліні він є нащадком козака Петрика, засновника Петрівки – Нової Праги): ранньої осені 1728 року Петрик з північного боку Сторожевої могили збудував першу хату, незалежно від зимівника. З тих пір поступово зростало це поселення...” (5)

Сторожева вишка на кургані була запропонована Федором Плотніром як центральний елемент герба Нової Праги.

Боротьба за саме такий герб - тривала багато років. Цей Герб нарешті був затвердженом в 2003 році і отримав офіційний статус. Як бачимо, використання символіки козаччини в Гербах Олександрії та Олександрійського району стало історично обґрунтованою традицією.

Цю патріотичну роботу варто продовжити і в інших селах нашого району. Попельнасте - лише одне з ряду давніх поселень, що сягає своїм корінням славних козацьких часів. Пам’ятаймо про це.

P.S. Замислимося, який би тимчасовий, історично “мілький” та жалюгідний вигляд мав би сьогодні Герб Олександрії, якщо він залишився б із своїм позначенням бурого вугілля та ротором екскаватора...

Подяка тим людям, що змінили його! Переконайтесь самі - історія нашого районного центру набагато давніша і цікавіша, ніж історія будь-яких промислових об’єктів...

Література

1. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: У 3 т. К.: Наук. Думка, 1990-1991. т. I, с. 315, 317, 318.
2. Макаревский Феодосий. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия./ Долгополий В.Г.-Д.; ВАТ “Дніпрокнига”, 2000. Видано за виданням 1880 р., с.381 – 386
3. Мурзаев Э.М. Словарь народных географических терминов. – М., «Мысль», 1984.
4. Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Вип. 4: Листи Д.І.Яворницького до діячів науки і культури. – Д.: АРТ-ПРЕС, 2005. с.213
5. Плотнір Ф.М. Петриківські бувальщини. Центрально-Українське видавництво. - Кіровоград:, 2000. с.6

Наша довідка

Найбільш відомими в Україні є: курган Могила Мечетна - найвища точка Донецької області, курган Гайманова Могила – скіфський некрополь в Запоріжській області, Товста Могила – царський курган Скифії в Дніпропетровській області.

На території Кіровоградської області налічується більше п'яти тисяч археологічних пам'яток – поселень та городищ, курганів та ґрунтових могильників різних епох та культур від давнього кам'яного віку (близько 100 тис. років до н.е.) до епохи середньовіччя (XV-XVI ст.)

КОЗАЦЬКІ СТАНДАРТИ ОСВІТИ

Слово “освіта” в українській мові пов’язане семантично зі словами “світ”, “світло”.

Словник подає наступні значення: Освічений 1, той, на який падає світло, ясно видимий, освітлений 2, - той, який має освіту.

Як бачимо, поняття “освіта” антонімічне до темряви, затемнення. Невипадково, про неосвічену людину в народі кажуть – “темна людина”.

Попельнасте, за свою більш ніж двоохсотлітню історію, пережило безліч ідеологічних експериментів, що влаштовували колишні імперії. Декілька раз, за наказами “зверху”, змінювалися “боги” та суспільні цінності. На прямо протилежні. Школа, намагаючись підлаштуватись під “нових святих”, обслуговувала, перш за все, запити влади.

Не завжди це було корисно дітям.

«Історія шкільництва на Україні ускладнена тим, що різні держави, окупуючи частини України, накидали цім частинам свою систему шкільництва, яка, схрещуючись з місцевою традицією або натикаючись на опір української людності, часом набирала своєрідного забарвлення. Тому дуже трудно подати історію освіти на Україні для всіх частин і для всіх епох і такої історії, власне, українська педагогічна наука ще не має». (3, 917)

Авторитетна Енциклопедія українознавства саме під таким кутом зору розглядає історію освіти на Україні, і не нам спростовувати її чи сперечатися з нею. Тим більше, що зібрані нами відомості документально підтверджують висновки науковців.

Загальновідомо, що попелянівські землі належали до Вольностей Запорозьких козаків. Тож розповідь про історію освіти Попелянастого закономірно досліджувати саме з козацьких часів.

Про загальне ставлення запорожців до освіти та освічених людей можна дізнатися з праць академіка Яворницького. “Грамотные люди высоко ценились в Запорожье, потому что «они святое письмо читают и темных людей добру научают.»” (2, 451)

Святе письмо цінували в Попелянастому надзвичайно, про це свідчить як історія церковної громади так і історія самої церкви. Малоімовірно, що маючи церкву, слобода Попелянастая не мала приходської школи. Ось що стверджує Яворницький.

“Школи церковно-приходские существовали почти при всех приходских церквах запорожского поспосольства, т.е. подданого или семейного сословия запорожских козаков, жившего в паланках по слободам, зимовникам и хуторам. “Церковь с звонницею, на одной стороне ее шпиталь, а на другой школа составляли необходимую принадлежность всякого православного прихода в запорожском крае.” (2, 452)

Відома карта з позначенням хуторів на прилеглих до Попелянастого землях. Складена вона у березні 1752 року року сотником полтавського полку Григорієм

Штепою і келебердянського - Микитою Козельським. (ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 11437, арк. 1). Хуторів там позначено декілька десятків. І церква у кожному великому поселенні. А де церква, там і школа.

Не відомо, чи було у козаків міністерство освіти, але освітянські концепції і стандарти освіти - були. Тоді твердо уявляли, яку людину має виховувати школа.

“Некоторые из этих школ назывались специально “школами вокальной музыки и церковного пения” и предназначались для обучения мальчиков музыке и пению; подобные школы были в Сичи и в паланках; так, в 1770 году такая школа переведена была из Сичи в Орловщину...” Это сделано было с той целью, чтобы среди Запорожья, в центре семейного козачества, поднять и возвысить церковное чтение и пение, чтобы в школе практически приучить молодых козаков, хлопцев, к церковному пению, образовать из них чтецов и певцов для всех вновь открываемых церквей и приходов Запорожского края” (2,453)

Саме у цей час в Попельнастому, що документально підтверджується Феодосієм Макаревським, освячується і відкривається православна Іоаннобогословська церква.

“... церковь из слободы Боянской (Буянской, Оболенской) перевезена в с. Попельнастое, на избранном заблаговременно, удобном месте 1-го июля 1772 года заложена, а 16-го декабря 1773 года освящена по церковному чиноположению.”(5, 382)

Тож цілком ймовірно, що перші попельнастівські священники були саме з цієї когорти вихованців “школ вокальной музыки и церковного пения”.

І саме вони, скоріш за все, й були першими вчителями в церковно-приходській школі.

Замислюючись над загальним рівнем освіченості населення у козацькі часи, знову звернемося до першоджерел.

«...по всій землі русів, тобто козаків, ми помітили пречудову рису, що збудила у нас подив: усі вони за винятком небагатьох, навіть більшість їхніх дружин і доньок, уміють читати і знають порядок церковних служб та церковні піснеспіви; крім того панотці не залишають сиріт напризволяще, аби ті невігласами не вештались вулицями, навчають грамоти». (4, 25-26)

Так пише в своїх дорожніх нотатках арабський мандрівник Павло Халебський, проїжджаючи (влітку 1654 року) територію України за часів урядування гетьмана Зиновія-Богдана Хмельницького.

«Усяке місто й містечко в козацькій країні повні люду, особливо маленьких дітей. Мабуть, у кожному місті їх понад сорок-п'ятдесят тисяч або ще й більше. Ці діти, численніші від трави, усі вміють читати, навіть сироти. А сиріт водиться дуже багато, бо їхніх батьків і чоловіків убито в небезпечних війнах (війни тривали вже шість років)». (4, 65)

Не тільки українські хлопчики, але й дівчатка та жінки були, на погляд іноземця, досить освіченими.

«Ми були захоплені чистотою голосів і співу, особливо ж дів, як дорослих так і малолітніх. Усі вони уміють читати, обізнані з філософією, логікою, захоплюються творчістю». (4, 147)

Про загальну повагу не тільки до церковної книги, а й до будь якої книги, також є документальне свідчення. «Перед читанням кафізм із Псалтиря прийшов за їхнім звичаєм юний чернець, поставив посеред церкви високий гарний аналой, на взірць шафки для книг, запнутий шовковою пеленою, поклав на нього Псалтир - у козаків зазвичай не читають жодної книги, важливої чи неважливої, інакше як на аналої...» (4, 205)

Гіпотетично, більш-менш схожий рівень освіченості був у цей період й на попелянівських землях. Ці часи можна сміливо вважати “золотим віком” культури та освіти у наших краях.

Але після скасування Гетьманської держави в 1764 р. та зруйнування в 1775 р. Катериною II Запорізької Січі, доля України стала в усьому, доброму та лихому, невід’ємно пов’язаною з долею Російської імперії. Це ж стосується і освіти.

У 1766 році в Попелянастому засновують шанець елизаветградського пікінерного полку. Потім військове поселення. Зі скасуванням військового поселення жителі отримують статус державних селян.

Проходить всього сто років, а ставлення до навчання та школи різко змінюється на негативне. За цей період ми вже маємо документи, які підтверджують цей факт. Тож звернемося до них.

У 1878 році член повітової училищної ради Василь Абаза відвідує 11 шкіл північної частини Верхньодніпровського повіту, в тому числі й нововідкриту Попелянівську школу. У своєму звіті земським зборам він повідомляє про результати перевірки наступне:

“Весь успех училища должен быть приписан исключительно добросовестности опытной в деле преподавания учительницы Погорлецкой, в виду того, что местное крестьянство относится к школе далеко не с тем сочувствием какого следовало-бы желать и посещение школы учениками, весьма неисправное, усиливается еще весенними разливами, прерывающими сообщения между окраинами села и его центром.

Кстати, сделаю не лишнее интереса замечание из своей пятилетней практики по обязанности члена Училищного совета: я убедился, что особенным несочувствием к школе отличаются крестьяне бывших военных поселений; свежо ли среди них воспоминание о кантонистских и иных школах времен поселения, где грамота насаждалась жестокими розгачами или другая причина - сказать не могу, только школы в бывших помещичьих имениях пользуются несравненно большим сочувствием и поддержкой населения (Богодаровка, Алферово, Николаевка (Широкая), Николаевка (Остроградскаго), Троицкое и пр.)” (1, 96)

Не може перевіряючий сказати у звіті, що усі ці роки “...школа залишалася російською, чужа для українського народу не лише мовою, а й змістом; дитина із школи виносила мало...” (3, 924)

Саме це й відчували батьки (местное крестьянство), які були незадоволені школою, хоча вони й проявили ініціативу, збудували нове приміщення, попередньо вибивши солідні кошти з земського бюджету. Не задовольняв батьків, скоріш за все, зміст освіти. Але чого вони хотіли насправді для своїх дітей, вони й самі не знали...

“В більшості середніх шкіл панував холодний формалізм, що часто призводило до гострої ворожнечі між педагогами й учнями. Більшість педагогів середніх шкіл були урядовцями, позбавленими любови до дітей і свідомости великої відповідальности за їх майбутнє...” (3, 926)

Пройде ще півтори сотні років, згинуть одна за одною дві імперії, і тільки тоді дійде черга до того, щоб серйозно замислитись, якою ж має бути справжня українська освіта? Якого громадянина потребує незалежна країна?

Чи вже готові разом шукати відповіді на ці питання вчителі, батьки і діти?

Література

1. Метрична книга двох приходів: слобід Буянської і Попельнастої 1770-1782 років /Авт.-упор.: Н.В.Жахалова. –К. Академперіодика, 2011, 163 с.
2. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: У 3 т. К.: Наук. Думка, 1990-1991. т. I, с.
3. Енциклопедія українознавства. – Київ, 1995
4. Халебський, Павло. Україна – земля козаків: Подорожній щоденник / К.: Ярославів Вал, 2009.
5. Феодосій Макаревський. Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії: церкви та приходи минулого XVIII століття. / Дніпр.: Дніпрокнига, 2000, 1080 с.

ДАВНІ ЦВИНТАРІ ПОПЕЛЬНАСТОГО

В першій половині 70-х років XX століття, поблизу школи (по вул. Шевченка) почали будувати тір. Як розповідають колишні учні, нині вже дорослі люди, екскаватори і бульдозери натрапили на старі могили. Зanedбаний цвинтар був поблизу зруйнованої Іоаннобогословської церкви, і саме поблизу неї покоїлися колишні священники.

Тоді до давніх поховань поставились просто, “по-советські”. Вигорнули й покинули.

Перепоховати по-людськи, або, хоча б, вивезти кудись кістки - “команди зверху не було”. Тому черепами померлих, деякі учні школи, “гнали” у футбол, і, судячи з розповідей, дорослі не перешкоджали дітям “бавитися”.

Ось спогад. “Як вигортали могили, я малим був, класі у п’ятому. Ми ж кругом бігали, то бачили. А маслаки ті валялися кругом довго, аж до випускного.

Книжки там з могил різні були, все про бога. Обкладинки такі товсті та цупкі, руками не розірвеш! А сторінки зотлілі. Та воно нікому не потрібне було, позакидали в кущі...

Скільки там всього було, цепочки, хрестики... Візьмеш його в руки, подивишся, та й кинеш. Нашо воно мені, бога ж немає. Ми, пацани, скрізь зброю шукали, нам би аби пострілять, або взірвать щось... А те все не треба.”

Думаю, що з етичних міркувань, тут не потрібні ні прізвища, ні коментарі. Цю жахливу історію, в різних переказах, чуло майже все село. Вона не є вигадкою. Це правда. І про це всі знають.

Що ж стосується старовинних надгробків в селі, то на цвинтарі вцілів тільки один. На Забарівці. Напис на граніті: *здесь покоїтся прахъ фрица ивановича рудо.....ча изъ курляндіи род. 2 мая 1834 ум. 25 іюня 1902 г.*

Ще один надгробок, який відомий на цей час, є білою мармуровою колоною з досить стриманим квітковим орнаментом та написом: *Авраам Алексѣевич Сомов Родился 8 Февраля 1846 года скончался 4-го Мая 1871 года.*

Подібні до цих фрагментів, цілі пам’ятники такого типу можна бачити на старовинних цвинтарях Одеси, Києва, Львова. Таким чином відмічаємо, що існував певний стандарт художнього оформлення надгробних монументів, який був єдиним, як для сільського так і міського поховального обрядів.

Цвинтарів в Попельнастому було декілька, вони позначені на давніх картах села, зокрема на російській триверстовій карті (аркуш XXVI-12 рекогносцировки 1869 року). Під них спеціально виділялась земля, про що свідчать наступні документи.

Згідно до “Відомісті 1915 року про розподіл землі між поселянами села Попельнастого при переході від громадського на відрубне (одноосібне) землеволодіння” була представлена детальна градація земельних ділянок та якості землі, що залишалася в загальному користуванні жителів села (...) зокрема у межах присадибних земель зазначено 20 окремих ділянок загальним обсягом 21 дес. 930 кв.

саж., які перебували під кладовищами”.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що у Попельнастому до, так званої, Жовтневої революції, було досить цивілізоване ставлення до поховань та поховальних обрядів.

Радянська ж доба, з її громадянською війною, червоним терором, Голодоморами, репресіями, ГУЛАгами, масовими розстрілами – сприяла загальній культурній деградації як представників влади, так і населення.

На подолання цих явищ знадобиться, в кращому випадку, не одне століття...

* Метрична книга двох приходів: слобід Буянської і Попельнастої 1770-1782 років /Авт.-упор.: Н.В.Жахалова. –К. Академперіодика, 2011, с. 117

ГОП, І КІНЦІ У ВОДУ...

Піонерський прапор

Неспростовна сила документа. Розумієш це, коли до рук потрапляє предмет, що “говорить”. Треба лише до нього прислухатися. То можуть бути листи остарбайтерів, чи залишки посуду з “кулацького” смітника, прапори і печатки “совєцької” доби, або військове спорядження гітлерівської армії... Байдуже! Кращого підручника історії не знайдеш. Сьогодні ми перегорнемо ще одну з його сторінок.

Почнемо з прапора піонерської дружини Попельнастівської школи. Дякувати Богу, він зберігся. І зберіг для нас реальні відбитки не тільки свого часу, а й стан душі тих, хто його носив, під ним стояв, йому присягав.

Той прапор... То є багата штука! Зшитий з двох полотнищ особливого “набивного шовку”, він був прикрашений бахромою, плетеними шнурами з важкими китицями, і оздоблений вишитим малюнком та написом, “під золото”.

Коли його виносили – стояли струнко! Стандартний прапор, один з тих, що випускались багато років підряд, аж до XX з'їзду Комуністичної партії СРСР. Напис був таким: **” к боротьбе за дело Ленина-Сталина будь готов!”** Довгий час, майже 30 років, це були нероз'ємні імена-поняття-символи. Своєрідні обереги, якщо хочете.

Та після закритої доповіді М.Хрушова, щодо культу особи Сталіна, зображення, книги та пам'ятники Сталіну почали зникати або змінюватися раптово, буквально за одну ніч.

Гіпсових, паперових і бронзових сталінів-беріїв-маленкових укрила штучна хвиля забуття, дбайливо організована (тією ж таки рідною!) Комуністичною партією. Ім'я вчорашнього бога не можна було згадувати, але й забути було “нізззя”! Так і жили, з іменем старого-страшного бога в серці, і з іменем нового-смішного на вустах.

Старожили Олександрії добре пам'ятають подвійний пам'ятник біля другої школи. На постаменті, в кріслах, що стояли звернуті один до одного, вели “мудру розмову” І.Сталін і М. Горький. Раптово Сталін “підвівсь і кудись вийшов”, а Горький, нахилений в порожнечу, продовжував щось пояснювати залишкам сталінівського крісла і сталінським підборам від черевиків.

Так і простояв той “горький” і асиметричний монумент до 70-х років. По тому постаменту лазило не одне покоління олександрійців, тож пам'ятаємо...

В той самий час, по всіх школах (і нешколах!) з прапорів спорювали “золоті нитки”, що утворювали слово “Сталін”. Спорювали обережно і дбайливо, щоб не пошкодити саму тканину. Бо то є “прапор, то святе”!

Сподівалися, що ніхто не побачить! Звісна річ, за одну ніч - нових прапорів не наклепаєш!

Метушилося начальство, як завжди... Змінювали офіційні бланки установ та

організацій, назви вулиць, колгоспів, пароплавів... Важко собі уявити почуття людей, що шкребли таблички з назвами, знімали портрети, вирізали сторінки, демонтували пам'ятники, виносили книжки, палили плакати...

А на ранок, дорослі та діти дивились на ці спотворені предмети і старанно удавали, ніби нічого не сталося і все - "так, як і було".

Навряд, що це були приємні почуття й переживання, навряд чи корисні для людей. Так само, потім, був осміяний і забутий кукурудзяний Хрущов, слідом за ним шепелявий Брежнєв, далі ціла вервечка андропових-черненків-горбачових...

Країна брехунів ішла у забуття, і кожний новий вождик старанно, як киця, "загрібав лапкою" свого попередника, та ще й дивився, щоб від нього нічого не залишилось...

А люди дивилися на них. На те, що лишалося від них. На сліди їхніх дбайливих "лапок".

І навчилися жити без них. Як бачимо – кінець світу не настав.

Значок

Попов Микола Іванович, 1977 р.н., знайшов влітку 2010 року на своєму городі бронзовий значок. На ньому, на фоні земної кулі, зображено в'язницю, з якої робітник виводить під руки на волю змучену людину з кайданами на ногах. Веде він її до наковальні з молотом, позаду якої високо в небо стирчать заводські корпуси з трубами. Віночком над ними напис: МОПР.

Це — досить-таки рідкісний знак, який позначав членство в "Міжнародній організації допомоги революціонерам". Створена вона була у 1922 році і проіснувала до 1947 року. Скоріш за все, членські внески до неї платило все населення СРСР, Попельнасте не виняток.

Людей, які самі переживали розруху й голод, десятиліттями перебуваючи у великій тюрмі з назвою СРСР, переконували: "Та в нас - ще нічого, а он, в Америці, там таке робиться..."

Такі псевдопроблеми нав'язували населенню велетенської країни, щоб якось відволікти його від страшної дійсності.

Ще один знак того часу, тематично близький попередньому - з колекції автора. За формою це щит, увінчаний серпом з молотом. В центрі місце, до якого кріпився круглий медальон з чийось портретом. По полю щита напис: "ТЫ ВЕЧНО БУДЕШ ЖИТЬ В СЕР. ПРОЛЕТАР."

Ось саме таке скорочення. СЕР. – мабуть означало "сердцах", ПРОЛЕТАР. – "пролетариев" или "пролетариата".

Скоріш за все, значок був карбований на пам'ять про чергову смерть якогось чергового "вождя".

Знаменно, що оте їхнє "вечно" - триває завжди недовго. Та й про кого мова, навряд чи зараз хтось пам'ятає.

Людські серця, насправді, живуть зовсім іншою пам'яттю. Геть іншою... І це – нормально.

ОПЛОМБОВАНА УКРАЇНА

Перед нами масивна мідна печатка. Зроблена якісно, для тривалої роботи. Довоєнна. Нею опломбовували конверти, та пакети з секретною інформацією. Важка річ.

Збереглася печатка до нашого часу дивом. І зусиллями небайдужих людей. Адже після ліквідації політвідділів у радгоспах та при МТС-ах (машинно-тракторних станціях) їх архіви, офіційні бланки, службові посвідчення і, особливо, печатки та штампи – знищувались, або потрапляли в спеціальні сховища.

Але наша печатка – не для відтиску на папері. Чорнило або мастика не утримуються на металевій поверхні. Цим «інструментом» працювали так. На конверт-пакет накладали шматок гарячого сургучу та міцно припресовували печаткою. Велика маса металу швидко охолоджувала сургуч і тому ззовні - легко відлипала. До паперового ж конверту сургуч просто прикіпав. Як згусток крові.

Так, в цій печатці відчувається і державна міць і невідворотний тиск влади. Читаємо: **«СВИНОРАДГОСП БІЛЬШОВИК ОЛЕКСАНДР. Р-НУ ДНІПРОПЕТР. ОБЛАСТІ ПОЛІТВІДДІЛ»** (Цікаве семантичне зближення! Знаменне ім'я для свинорадгоспа! А втім, пригадуєте «Ферму тварин» Оруела?)

Загальновідомо, що до 1939 року Олександрійський район входив до складу Дніпропетровської області. Тому, дуже обережно, можна припустити, що свинорадгосп **БІЛЬШОВИК** – це територія поблизу нинішнього села Ульяновка Олександрійського р-ну.

Ну для чого, скажіть, свиням з радгоспу потрібен політичний відділ? Чи може він був потрібен тим, хто доглядав свиней?

Ні, політвідділ потрібен був тим, хто наглядав за тими, що доглядали тих свиней.

Що ж таке політвідділ? Це один з підрозділів комуністичної репресивної* машини. Для контролю і нагляду за людьми, за їх настроями, розмовами, діями, мріями. Для придушення спротиву, для залякування. До творення Голодомору політвідділи були причетні безпосередньо.

Їх завдання було шукати і знаходити “ворогів народу” серед простого народу. Тож і летіли “наверх” доноси, опломбовані подібними печатками. Скільки людей було репресовано в “Більшовику” ми навряд чи колись довідаємось, але, що політвідділи не простоювали – це точно.

На Україні політвідділи працювали дуже конкретно. Ось так:

“Передусім **Постишев*** змінив і обсадив дібраними ним людьми партійне і адміністративне керівництво, від найнижчого – районного й колгоспного починаючи. Згідно з його власною заявою в доповіді про підсумки його діяльності, опублікованій в московській “Правді” з 24 листопада 1933 р., 1340 осіб було послано ним у райони наглядати за виконанням державно-партійних завдань і при цьому змінено 237 районних секретарів парткомітетів, 279 голів районних виконавчих комітетів, 158 голів районних контрольних комісій, **створено і обсаджено відповідно дібраним керівництвом 643 політвідділи при МТС (Машинно-**

Тракторних Станціях, яким було доручено політично-контрольний нагляд над колгоспами) і 203 таких же політвідділи при радгоспах; а також послано 10 000 політично довірених осіб на постійну господарсько-керівну роботу в колгоспах (3000 з них на посади голів і секретарів колгоспів).** (Постышев В.П. "... с 1926 секретарь ЦК КП (б) Украины. В 1930-33 годах секретарь ЦК ВКП (б), с 1933 секретарь ЦК КП (б) Украины..." *Советский энциклопедический словарь*. – Москва, "Советская энциклопедия", 1984.)

Як видно з біографічної довідки, Постышев тоді таки догодив Сталіну і, на кістках українських селян, збудував блискучу кар'єру. От і опинився аж (!) в есерівській еліті. Правда, ненадовго...

А інший предмет походить з сусіднього з "Більшовиком", нашого Попельнастого. Не така тонка робота, як на печатці, але предмет теж промовистий, хоч і саморобний. Це ручний млинок. Ним можна було роздробити-розім'яти якесь зерно. Не на хліб, зрозуміло, та на якесь вариво людям годилось.

Цей млинок врятував не одне життя, тому його люди й зберегли до нашого часу. Але в 32-33 роках за такий млинок селян садили до тюрми, оскільки власне зерно було в них конфісковане. Треба було коритися владі і тихесенько помирати з голоду...

Про боротьбу за життя і селянський опір розповідь у наступному матеріалі.

Печатка – 1. Невеликий предмет з різьбленим зворотнім зображенням якихось знаків для відтворення їх на м'якому матеріалі (на воску, сургучі) або за допомогою фарби. 2. Відтиск таких знаків.

Репресія – Каральний захід, покарання з боку державних або адміністративних органів.

Короткий тлумачний словник української мови. Київ Видавничий центр "Просвіта" 2004

Репрессия – (от позднелатинского, *perpressio* подавление) – карательная мера, наказание.

Словарь иностранных слов. Москва, «Русский язык». 1988

Пресс – от латинского, *pressare* - давить, жать

** Гришко Василь МОСКВА СЛЮЗАМ НЕ ВІРИТЬ.- К. : ЮНІВЕРС, 2003., стор. 235

МЛИНИ, МЛИНКИ, МЛИНЦІ...

*Ми на ланах своїх родючих
Стікали потом і слізьми,
А деспот голодом нас мучив.
Ми є,
Були.
І будем ми.*

Андрій Легім

Неспростовна сила документа. Розумієш це, коли до рук потрапляє предмет, що “говорить”. Треба лише до нього прислухатися. Піонерський прапор і печатка політвідділу “совецької” доби вже були “героями” наших розповідей. Але то були предмети промислового виробництва. Ця розповідь про саморобні речі і вчинки.

Цей предмет походить з Попельнастого. Він німий свідок Голодомору 32-33 років. Ручний млинок, ручна крупорушка, так його називають місцеві жителі. Млинок зберігався майже 60 років в сім’ї Беседи Миколи Васильовича, а потім - Яремчука Леоніда Васильовича, який його і оприлюднив.

Конструкція пристрою дуже проста. Між двома дерев’яними брусками неперушно затиснута металева трубка з отвором для засипання зерна. В середині більшої трубки, за допомогою ручки, обертається вал з насічками.

Отже зерно, потрапивши в проміжок між двома металевими поверхнями, **рушиться на крупу** (тому й крупорушкою зветься!) Розміри млинка **210 X 110 X 110 мм**. За один раз всипати в нього можна - хіба що з півжменьки зерна... Не на хліб, на якийсь вариво, бо молот він дуже грубо.

Що можна було зварити з тої дерті? Якщо то була пшениця, жито, ячмінь чи овес – то варили кашу, кандьор, баланду. Але де те зерно було взяти? Тому селяни мололи лободу й перекотиполе, кору з дерев та жолуді, сухий акацієвий цвіт та... Чого тоді тільки не їли.

Скільки ж людей цей млинок врятував від голодної смерті! Тому й берегли його стільки років.

Злочинна влада позбавила українських селян права мати і переробляти зерно, що ними ж, селянами, вирощувалось. Зерно і млини були конфісковані. Як бачимо, це викликало не тільки сльози і розпач, але й опір людей. Таємне виготовлення і використання пристроїв, подібних до цього ручного млинка, стало відповіддю народу на тиск влади.

Та хіба Попельнасте виняток? Подібні нелюдські умови комуністична влада створила по всій Україні. І відповідь була скрізь однакова. Ось свідчення з Чернігівської, Черкаської, Вінницької та Хмельницької областей.

Пилипенко Катерина Степанівна, 1912 р.н. “Індивідуальний помол зерна заборонявся. Люди самі робили драчки з осколків чавунків, каміння й дерева.” (1, с.229)

Каюк (Синяк) Агрипіна Денисівна, 1909 р.н. “Люди їли товчену кору, яку мололи на жорнах. На жорнах не дозволяли молоти хліб, якщо знаходили жорна, то їх розбивали.” (1, с.191)

Сандул Іван Федорович, 1921 р.н. “Крім викачки хліба, ця банда ще й полювала за жорнами. Спершу було оголошено, що хто має жорна, мусить здати їх у сільраду. Чи здавав хто чи не здавав, але почали ходити по хатах і бити їх (жорна).” (1. с.274)

Пацірук Лідія Миколаївна, 1919 р.н. “Згадався мені ще один “радикальний захід” влади. Була створена комісія, яка ходила по селу з ломом, розбиваючи у людей жорна, щоб у них не було чим молоти зерно і тоді вони все його поздають. Жорна були не в кожного, їх позичали, то ж знали, у кого вони є.

У моєї бабуні теж розбили жорна, верхній камінь на три куски, а нижній на декілька. Вона плакала, просила не бити, не послухали. Потім вона верхній камінь стягнула металевим обручем, а нижній склеїла житнім тістом і глиною з піском. Коли все засохло, ще можна було на тих жорнах молоти зерно на крупу, але змолоти на борошно вже було неможливо.” (1. с.180)

Воістину: “Голь на выдумки хитра!” А яка промовиста народна назва: “ручний млинок”. Зменьшувально-пестлива форма цього слова багато про що говорить. Так само як і словосполучення: “смачні млинці”. (Млинці, а не оладьи!) Хай з лободи, та все одно – млинці!

Отже робили ручний млинок. Маленький, але власний. Домашній, незалежний! Своєрідна селянська автономка, завжди поруч. Поруч, як раніше завжди були поруч великі млини – вітряки, поки їх не розлучили з власниками.

А власників і вітряків у Попельнастому було багато.

Звернемося до карти початку ХХ століття: “г. ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОЙ ХЕРСОНСКОЙ и ПОЛТАВСКОЙ (губернии) Рядъ XXVI Листъ 12”. На цій карті навкруги Попельнастого позначено тридцять три (33) вітряних млина!

За свідченням Данилка Павла Юхимовича, 1928 р.н., млин був “...високий-привисокий, тоді здавалося - до самого Сонця. За допомогою довгезелезного дрючка вітряк розвертали крилами на вітер. Млин був дерев'яний у “Зорі”, третій бригаді Попельнастого. Млин був на чотирі крила, сірий, обмитий дощами.” (4)

Як згадують інші старожили, млини височіли на багатьох пагорбах. Та хіба тільки в Попельнастому? Вітряк завжди був окрасою класичного українського пейзажу, особливо у XVIII –XIX століттях.

Для степової зони, де традиційно панували горизонталі, лиш вітряки та церкви з їх дзвіницями - були вертикальними домінантами ландшафту. Перстами, що вказують на Небо. Оберти крил та оберти жорновів були яскравими символами одвічного кругообігу життя!

Мотив “вітряка” поширений в українській народній орнаментиці. Він використовувався у вишивці, різьбленні по дереву, малюнках, розписах писанок і т.д. На роздоріжжях поблизу вітряків в давнину замовляли пропасницю. “Щепки з вітрякового крила додавали до ліків. Не виключено, що тут відігравала роль і християнська символіка крила, пов'язана з високою, божественною діяльністю.” (3)

Похід чи поїздка до млина (в наших степах найчастіше до вітряка) завжди був

Подією. Вітряк, наближений до Сонця і Неба, сприймався як Храм, що увінчував собою не тільки високий пагорб, а й цілий рік важкої хліборобської праці.

Млини – не тільки споруда, це явище суспільного життя. Млини та територія поблизу них, так само як і церква, ярмарок – були місцем спілкування, своєрідними клубами. Тут люди обмінювались новинами, жартували, укладали угоди, залицалися, наймалися на роботу, призначали зустрічі та побачення...

А скільки естетичної радості дарували вітряки! Вони найчастіше були за селом, на високому і відкритому місці. Вільний вітер... Вітер з волі. Та й огляд був аж до обрію!

Вітряки і храми – кликали в Небо. Вітряки – це втілена мрія про небо й політ. А скільки щастя млини давали дітям! Поїздка на млин – це не тупцювання з мішком в очікуванні їжі.

Жителька Попельнастого Білик Параска Олександрівна, і в свої 86 років, з радістю пригадує, як ще дівчинкою бігала кататися на крилах вітряка з сусідськими дітьми.

“Скільки себе пам’ятаю - вітряк існував завжди. Мельником був Гарагуля Іван. Дід брав мене з собою і це було, як на свято. Мав млин чотири вітрила. Діти, граючись, чіплялись до них. Хлопці були сміливіші, то трималися за крила довше, і крила несли їх високо, наче на небо. Ми ж, дівчата, чіплялися і стрибали низенько. Хтось там і руку зламав... Та хлопці не боялися.” (4)

До речі, місце, про яке йдеться, добре відоме рибалкам всього району. Під тими пагорбами зараз ставок під назвою “Штани”. Це 5-та бригада Попельнастого.

З захопленням “літав” у дитинстві на вітрякових крилах і конях Павло Юхимович. До і після війни житель Попельнастого, з 1962 по 1993 рік - директор Андріївської школи.

“Вдень їдемо коней напувать - мимо млина вниз до річки. Скупаємося разом з ними та й назад, в степ. Знов повз млин проїжджаємо. Буває причепишся до крила, балувались...” (4)

Вітряк, як і церква, був дороговказом і орієнтиром. Перше, що бачили люди повертаючись додому, і останнє, що бачили, прощаючись з селом, це помах вітрякового крила-долоні. Або церковні маківки.

На вітряках, як і на куполах храму, з’являлися найперші сонячні промені. Як на вершинах гір. В селі, понад Сухим Омельником була ще ніч, сутінки, а на ВЕРШИНАХ - вже ранок. Так само й коли вечоріло. Село вже огортали сутінки, а на млинах й на церкві ще ясніло сонечко. Церкви і вітряки подовжували Світловий день.

Невипадково так співзвучні корені цих слів Світ-Свят. Та Україна, яка могла бути Світом Свят (не праздників!) була штучно занурена в Ніч.

Людей із “зв’язками на фуражках” дуже дратували непорушні хрести на церквах, та вічні вітрякові хрести-крила, що велично оберталися у небі. Крила й викликали найбільшу лють. Перш за все людські. Саме їх і хотіла потрошити тоталітарна влада, позбавивши простих людей власності та засобів до існування.

Щоб вижити, люди мусили ховатися під землю, в темний льох, з примітивним знаряддям, щоб змолоти собі бур’яну на їжу. Та й за тими людьми з їх знаряддям

- йшло справжнє полювання. “Після роботи всі ці прилади розбирали на частини й розкидали у різні кутки дворища, щоб не знайшли активісти.” (2)

Здавалося, що люди повернулися до кам’яної доби. Тут вже не до зльотів духу. “Не до жиру, быть бы живу.” Землянки, палки-копалки, зернотерки... Не тільки жителі Попельнастого, мільйони чесних хліборобів разом з дітьми полювали на горобців-мишей-котів-собак-їжаків-ховрашків-жаб. Збирали мушлі (ракушки), мерзлі корінці, бур’яни, падло (падаль)... Здавалося, що всі зійшли на тваринний рівень, рятуючи тільки тіло.

Та не хлібом єдиним живе людина. Наш волелюбний народ ніколи не корився - ні царським, ні сталінським, ні гітлерівським зайдам. В той жажливий час люди все ж намагались врятувати й душу. Історія про порятунок ікон з місцевої церкви – тема нашої наступної розповіді.

Література

1. Український голокост 1932-1933: Свідчення тих, хто вижив: У 3 т./ За ред. О. Ю.Мицика. – 2003, Т.2
2. “Слово Просвіти”, № 13, 2008 р., с.11
3. Селівачов М.Р. Лексикон української орнаментики. – К.:Редакція вісника “Ант”; Ніжин: ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2005.
4. Спогади жителів с. Попельнасте, архів автора.

ВРЯТОВАНІ ІКОНИ

Ікони, лики, образа, які Ви, шановні читачі, можете бачити на кольоровій вклейці, були приречені в СРСР до страти. Ваші очі не повинні були зустрітися з Його Поглядом. Таким був задум влади. Всупереч всьому - ця зустріч відбулася. Відбулася завдяки відомим і невідомим героям. Про них наша розповідь.

Вилучення цінностей

«Именно теперь и только теперь, когда в голодных местах едят людей и на дорогах валяются сотни, если не тысячи трупов, мы можем (и поэтому должны) провести изъятие церковных ценностей с самой бешеной и беспощадной энергией, не останавливаясь перед подавлением какого угодно сопротивления.

...Все соображения указывают на то, что позже сделать нам это не удастся, ибо никакой иной момент, кроме отчаянного голода, не даст нам такого настроения широких крестьянских масс...» (2)

Це слова Леніна (Ульянова). На превеликий жаль, його цинічні розрахунки були реалізовані. Ну що тут скажеш? Знав “вождь” психологію простого народу. Добре знав.

“...изъятие ценностей, в особенности самых богатых лавр, монастырей и церквей, должно быть произведено с беспощадной решительностью: безусловно ни перед чем не останавливаясь и в самый кратчайший срок. Чем большее число реакционной буржуазии и реакционного духовенства удастся нам по этому поводу расстрелять, тем лучше. Надо именно теперь проучить эту публику так, чтобы на несколько десятков лет ни о каком сопротивлении они не смели и думать.» (2)

Гарний момент вибрав “дєдушка Ленін”! От що значить освічена людина! “Все зна, і все понімає. Самий розум!”

Знизу “наверх” летіли доповіді про людські страждання. Так було в голод 21-22 років, так було в Голодомор 32-33. Ось назва лише одного документу з Дніпропетровського архіву МВС: **«О случаях людоедства в Александрийском, Пятихатском, Синельниковском р-нах Днепропетровской области.» (7)**

Влада знала про все, але думки були не про людей, а зовсім про інші: *“Взять в свои руки этот фонд в несколько сотен миллионов золотых рублей (а может быть, и несколько миллиардов) мы должны во что бы то ни стало. А сделать это с успехом можно только теперь.” (2)*

На початку 30-х років, в Голодомор, “успех” Леніна повторив Сталін.

Нам не відомий рік зведення в Попельнастому нового кам`яного храму, але зрозуміло, що він успадкував все начиння від козацької дерев`яної церкви. Кам`яний храм і прийняв на себе смертельний удар більшовиків. Згадує ті часи 87-річний Іван Якович Коваленко, місцевий житель.

“Така ж була красива церква! Здорова, на три куполи. Святі так гарно прорисо-

вані були, як живі. Наче з ними можна балакати. Я саме в школі був, як дзвін знімали. Той самий дзвін, який чути було в 20-ти кілометровій окрузі... Коли голод був, у нашої церкви було повно хліба. Скільки наперли, що стіна лопнула, а людям не давали. Так казали дорослі.”

Церква-мандрівниця

Без сумніву, конфісковувати в Попельнастому було що. Про це свідчить історія села та його релігійної громади. Перша попельнастівська церква сягала своїм корінням ще козацьких часів.

І уявіть собі, та дерев'яна церква була церквою-мандрівницею!* Дійсно, перш ніж потрапити в наше село, церкву двічі розбирали і двічі перевозили на нове місце. Перезносили не цеглу, а церкву! Зрозуміло, що в розібраному стані. Повідомляє про це в своїй відомій книзі Феодосій Макаревський. (1)

У 1752 році на наших землях відбувалося створення, так званої, Нової Сербії. За імператорським указом місцевому населенню було “велено переходити оттуда за черту на новое поселение, занимать и населять новые степи.” Мешканці *Плахтєєвки* та *Бутовки* перейшли в слободу *Бояньську* (Буянску, Оболенску). Туди ж вони перенесли і свою церкву святого апостола і євангеліста Іоанна Богослова, **«со всьми утварьми и принадлежностями ея»**. (1)

Відбулося це з благословіння Київського митрополита, преосвященного Тимофія Щербацького. Та переселення на цьому не закінчилися, і за новим указом, у липні 1771 року, жителів зі слободи Бояньської переселили у Дерев'ю. Мотивуючи це тим, що в Дерев'ю місце більш зручне, вигідне і спокійне.

Церкву ж, що вже витримала один переїзд, знову переносять. Цього разу в 19-ту роту Попельнастівську. Перезносять і закладають церкву 1 липня 1772 року. 16 грудня цього ж, 1772 року, її освячують і вона починає діяти.

Першим попельнастівським священником був Діонісій Демяновський, а в 1779 почав служити ще один – Симеон Ревуцький. **«Такъ произошла и образовалась слобода Попельная!»** (1)

Плахтєєвка, Бутовка і Бояньська, фортеця Мишурин Ріг – це козацькі містечка, що стояли на правому березі Дніпра. Буквально - на березі.

Навпроти, на лівому березі, розташувалися легендарні для козацької історії: містечко Келеберда, місто Переволочна та місто Кременчук. Тут з давніх давен діяли найважливіші переправи через Дніпро та митні пости.

Тож стіни цієї церкви обвівав не тільки дніпровський вітер, а й “вітер історії”, і можна тільки уявляти, кого і що вона бачила... Тут зустрічали переможців і відспівували загиблих. Тут відбувався інтенсивний міждержавний рух людей, товарів та грошей.

Тому цілком ймовірно, що серед церковного начиння були високомистецькі речі, які замовляли, а потім дарували, жертвували до храму, як козацька старшина, так і прості козаки, купці, чумаки, заможні селяни...

Наголошуємо, що майно церкви збиралося просто в легендарних місцях. І ось

ця церква, заснована в Бутівці 1749 року, (6) перевозиться до Попельнастого у 1772 р. Сталося це за три роки до знищення російським урядом Запорозької Січі. Місцева громада не просто приймає дорогоцінний подарунок, а активно продовжує традиції попередніх власників.

В 1782 року до церкви Попельнастого були приписані жителі 105 дворів, 471 чоловік та 455 жінок. До неї належали також мешканці сусідніх населених пунктів:

- “- прапорщика Гаврилова в Николаевке, в 12 верстах, дворов 52, душ муж. 253, жен. 254;

- надворного советника Шараго в Шаровке, в 7- ми верстах, дворов 6, душ. муж.43, жен. 32;

- поручика Майбороды в Майбородиной, в 6 – ти верстах, дворов 17, душ муж. 91, жен 67;

- всех же дворов – 180, в них муж. 858, жен. 828.” (1)

Через чотири роки (у 1786 р.) кількість населення Попельнастого становила вже 939 душ чоловічої та 922 жіночої статі. Як бачимо, з роками, кількість жителів збільшувалась, і в церкві вже працював дяконом «Никита Демяновский». Це був, скоріш за все, син або родич першого священика.

Проминули роки і Симеон Ревуцкий «по старости его лет и крайнему изнеможению силъ» вже не міг справно виконувати обов’язки. Тому попелястівські «парафіяне объявили **единогласно** чистореченого діакона Демяновского, **по хорошим его качествам и добропорядочной жизни**, имеют у себя священником желание». Що й було зроблено після детальної перевірки 20 грудня 1786 року «ради удобнѣйшого тѣм жителям въ полученіи священническаго удовлетворенія».

Проходить всього два роки, релігійне життя продовжує вирувати. І в травні 1788 року селяни вирішили прикрасити своє Попельнасте - збудувати дзвіницю і огорожу навкруги церкви. Для цього потрібна була велика кількість лісу. Але поблизу лісів вже не існувало.

Тому молодий священик Никита Демяновський вирішив купити ліс аж у Києві. Парафіяни Попельнастого звернулися до Катеринославської духовної Консисторії за дозволом на будівництво дзвіниці, та дозволом на поїздку.

Бажання сільської громади підпало під дію закону, прийнятому напередодні (а може хлопці і за законотворчим процесом з Попельнастого спостерігали?) - “на починку церкви, на покупку сосудовъ, книг и тому подобнаго чинить расходы съ дозволения Его Преосвященства ...» * А тому резолюцією преосвященного Амвросія «... отъ 21-го іюня 1788 года дозволено произвести означенныя работы по церкви села Попельнастаго и выдать священнику билетъ на два мѣсяца.” (1)

Можна лише уявляти, з якою надією селяни виряджали, і з якою потім радістю зустрічали свого посланця, як раділи новому будівництву, як піднімали дзвони... Яка активність, яка єдність людей!

Церква та окрема дзвіниця залишалися дерев’яними принаймні до 1848, що підтверджує наступний документ: «...*Построена сия церковь 1773 года тщанием тогда бывшего священника Деонисия Демяновского и прихожан; 1831 и 1832 годов обновлена; 1840 г. окрашена; 1841 сделана деревянная ограда с*

*тростей; 1842 внутри выкрашена и ограда покрашены тшанием священника Евстафия Полонского и прихожан; Зданием деревянная с таковою же колокольнею крепкая; Престол в ней один во имя святого апостола и Евангелиста Иоанна Богослова. Утварью достаточна; (...) **Опись церковному имуществу есть, сделана 1825 г., скреплена и утверждена казеною печатью и подписом Благочинного церковей Протоиерея Василия Кобыляжского;**» (3)*

Духовна спадщина віків створювалась спільними зусиллями - «тшанием священника и прихожан...» Так століттями жили і творили люди.

Грабували все

Аж ось прийшла нова влада. «Народна», як вона сама себе називала. «Опись церковному имуществу есть...» Саме ці давні описи зацікавили радянську владу. В цих описах зазначалась не тільки наявність та вартість того чи іншого предмета, але й *хто і що* жертвував до церкви. Ось витяг з інструкції про порядок вилучення церковних цінностей: «...*обязательно должна быть представлена старая, до 1917 г., церковная опись или инвентарная книга.*» (5) Ці книги й вимагали комісари у священників, під час першого лютого голоду в СРСР на початку 20-х років. Тоді ж комуністи почали грабувати церкву і в Попельнастому, як й інші храми по всій Україні.

За місцевою легендою, попельнастівські дзвони чути було аж в П'ятихатках... А до них же 35 кілометрів. Малоімовірно. Та дуже вже гарна легенда! Хіба що в сильний туман... Ті дзвони скинули і порозбивали. Саму ж красуню-церкву остаточно знищили наприкінці 30-тих років XX століття.

“Україна потерпіла величезні жертви і в людях, і в культурно-історичних пам'ятках, які Москва нищила для того, щоб позбавити український народ свідцтва його високої культури.” (2) Та наругу чинили не тільки в храмах, а й в хатах у людей. По всій Україні.

Згадує житель Вінницької області Наконечний Опанас Андрійович, 1922 р.н. “І ось одного разу, в 1932 р., до нас приїхали чотири підводи з бригадою – чоловік 15 у шкірянках, з маузерами, були і наші із сільради, чоловік 3-4.

Було це літньої неділі, наприкінці серпня. Нас усіх вигнали з хати і заявили, що все у нас конфіскується. З хати забрали дві скрині з одягом, все до нитки. Ікони - 8 штук, **які передавалися з покоління в покоління**, винесли на веранду, скинули в купу, облили гасом і підпалили. Мати впала на коліна, почала плакати й прохати ватажка все забрати, але залишити ікони, її відтягли від ікон і кинули на подвір'ї. Ікони згоріли, мати знепритомніла...” (4)

А газета “Правда” (в номері від 8 травня 1922 року) бадьоро повідомляла з Катеринославщини: “У Новомосковському повіті вилучено 15 пудів 30 фунтів срібла.” Було в тих пудах і попельнастівське срібло...

Як відомо, на 1922 рік, Попельнасте належало до Катеринославської губернії Новомосковського повіту, потім до Дніпропетровської області.

Те, що комісари важили як лом дорогоцінних металів і міряли на вагу – не

можна було ні зважити, ні оцінити. “Найбільш болючим є те, що величезні втрати для України полягають, звичайно, не в тих тисячах тонн срібла, золота та дорогоцінного каміння, що були забрані до Москви, а в тих надзвичайних і неповторних пам’ятках українського мистецтва за тисячу років, що сховані під цими офіційними тоннами.” (2)

Пішли у небуття попельнастівські підсвічники та лампади, чаші та настольні хрести, золоте шитво на ризах та хоругвах, коштовне оздоблення ікон та книжкових обкладинок...

Врятувати вдалось дуже мало. Та в Попельнастому - ланцюжок поколінь не перервався. З-під пресу, з-під тиску тоталітарної влади, що намагалась розчавити саму душу народу, люди рятували що могли. Тож коли закривали церкву і нищили ікони в Попельнастому, селяни врятували найсуттєвіше. І це теж одна з форм родного опору комуністичній ідеології.

Рятували що могли

Майже метрової висоти ікону “Христос Цар Слави” з іконостасу місцевої церкви врятувала Дігтярьова Галина Никанорівна, 1899 р. н. Саме вона зберегла її в найстрашніший час.

На зворотньому боці ікони є напис: *“Сооружена на средства Крестьянина (...) Гордя и жены его Юстинии Масловых 1910 г.”* Тобто створена, написана, споруджена. Крім своєрідної дореформеної орфографії (наявність в одному тексті літер “ы”, “j”, “i”) привертає увагу і слово Крестьянин, написане з великої літери.

Якими б не були достатки цієї сім’ї, але сміливо стверджуємо, що Маслови не тільки не соромилися, але й пишалися своїм селянським походженням. Ось як! Благодійником став не пан чи купець, а Селянин! І себе поважали, і землю, на якій жили. І прикрашали її як могли. Для себе і нащадків, для нас з вами.

Потім ікону було передано до іншої сім’ї. Її довго зберігали Зубенко Марфа Андріївна, 1920 р.н., та її чоловік Зубенко Микола Юхимович, 1918 р.н. Саме він і повернув цю реліквію сільській громаді у 1992 році.

Іх син, Василь Миколайович Зубенко згадує: «Скільки себе пам’ятаю, з 1950-х років, ікона стояла в хаті, в кутку під божницею, де висіли мамині та бабусині ікони, лампадка. Віруючі люди сходилися до нашої хати, спілкувалися, молилися і співали релігійні пісні.

Радісно і урочисто завжди святкувалося у нас в Попельнастому Різдво та Пасха. Колядування та щедрування «зі Звіздою» було звичним явищем, навіть при офіційній забороні. Колядували тоді виключно дорослі люди, а ми, діти, лише супроводжували той гурт. Коли я дивився на Звізду, вона сяяла так, наче золота. Селяни робили Звізду, але то була Різдвяна, а не кремлівська вигадка.»

Ось таким довгим виявився ланцюжок добра. Маслови – Дігтярьови – Зубенки. Земний їм уклін від «мертвих, і живих, і ненароджених...» Вони зберегли Красу і Пам’ять.

Збереглась також керамічна плитка, якою була вимощена підлога Храму Іоанна Богослова. Вона була знята і закопана до кращих часів жителями Попельнастого. Імена їх невідомі, але ті люди, безумовно, були справжніми господарями. Пізніше тією плиткою вимостили коридор місцевої школи, ремонтуючи її після фашистського «гостювання».

Врятувався і чудовий зразок так званого “українського народного хатнього іконопису”. Ікони цього типу створювались народними майстрами. В образах їх святих відсутня аскетична суворість, їх обличчя рум'яні та більш округлі. Через пом'якшення ритму ліній та яскраві кольори - малюнок “теплішає”. Відбувається своєрідна інтимізація божества. Ця ікона збережена Чернявським Олександром Миколайовичем, 1911 р.н., та його дружиною Ганною Антонівною, 1910 р.н. Її назва - “Христос Пантократор”(в українській традиції: “Христос Вседержитель”).

Віддалась ікона до рук дитини. Господь, дбайливо спеленутий, немов дитя, дочекався свого часу на бабиному горищі і знову відкрився людям. Знайшов і оприлюднив це послання з минулого 13-ти річний Сергій Хорольський, правнук Чернявських.

Цей хлопець вже дещо бачив на своєму віку і, сподіваємось, вміє цінувати і берегти красу. Цікава деталь. Натрапив Сергій на прабабину схованку влітку, наступного дня після свого повернення з легендарної Хортиці.

Хатні ікони, намолені багатьма поколіннями наших дідів та прадідів – особливі. Вони зовсім по-іншому впливали і впливають на людей, ніж кольорові фото-ікони сучасного промислового виробництва. Давні ікони - мають надзвичайну енергетику та властивості.

Перед ними століттями горіли незліченні свічки та творилися молитви. Той стан піднесеного спілкування з Божеством вони випромінюють і понині. Світ, що дбайливо створювався українським народом протягом багатьох століть – продовжує жити.

Всупереч нелюдям. Завдяки людям. Пам'ятаймо про це.

Р.С. Висловлюю щиру подяку олександрійському краєзнавцю Ользі Божко, яка надала для користування рідкісні архівні матеріали. Особлива подяка жителям села та працівникам Попельнастівської сільської ради - за безкорисливу допомогу в роботі над цим матеріалом.

Література

1. Макаревский Феодосий. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия./ Долгополий В.Г.-Д.; ВАТ “Дніпронкіга”, 2000. – с.381 – 386 Видано за виданням 1880 р.
2. Верига В. Конфіскація церковних цінностей в Україні в 1922 р. – Київ: Видавництво ім. Олени Теліги, 1996, с.139-141, с. 120, с. 121.
3. Формулярный список Второго Кавалерийского округа Новороссийского во-

енного поселення Попельнастовского, о Иоанно – Богословской церкви ея священно и церковно – служителях за 1848 год.

4. Український голокост 1932-1933: Свідчення тих, хто вижив: У 3 т./ За ред. О. Ю.Мицика. – 2003, Т.2, (с.298)
5. “Известия” № 47, 28 лютого 1922
6. Пивовар А.В. Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії: в документах середини XVIII століття. - К.: Академперіодика, 2003, с. 38
7. Скарбниця ріднокраю. Збірка матеріалів науково-практичної конференції з музейної справи і краєзнавства. Дніпропетровськ.: ВПОП “Дніпро”, 1993, с.107

“КОЗАЦЬКОМУ РОДУ...”

“Тарас Бульба зустрічає синів.” Важко повірити, але народжена ця картина у далекому радянському 1980-му, в самий “расцвет застоя”. Це лише одна з багатьох картин на козацьку тематику, які писав (тоді ще шістнадцятирічний) Олександр Донченко.

Хлопчина з села Попельнастого малював змалку, скільки себе пам’ятає. Сашко знайшов у собі і відтворив в картинах сліди романтичної запорозької легенди. Його картина — це відбиток тієї мрії-спогаду, що століттями жила у свідомості українського народу.

Хлопець з родини колгоспників замість космічних ракет та мотоциклів – написав розкішного козацького полковника з синами... Ви подивіться на цього Тараса. Який простір і воля! Який спокій і впевненість випромінює його постать. Як зручно він розкинувся на лаві біля столу. Згадаємо Гоголя: “Жизнь он вел самую простую, и его нельзя бы было вовсе отличить от рядового козака, если бы лицо его не сохраняло какой-то повелительности и даже величия.”* А сини, з якою гідністю стоять вони перед батьком! Милується синами мати, притиснувши руки до грудей. Всі вони тут - на своїй землі. Їм тут зручно. Здається, навіть коні зараз промовлять: “Тут - я людина!”

Ці картини, безумовно, належать до народного живопису, явища, що здавна існувало як в інших краях, так і в Україні. Світ цих картин - міфологізована Батьківщина-мати. Україна щаслива, гармонійно врівноважена, мирна, спокійна, самодостатня. Така, якою насправді Україна ніколи не була, але бачилась, мріялась, плекалась-плескалась у серцях багатьох людей...

Від цієї картини віє затишком і чистотою. Приголомшує простота і урочистість білих кольорів. Білі батьківські вуса та чуприна, білі сорочки, біла скатертина, білопінний водоспад рушника, біла хата... Воістину - викохане зображення.

Сашко відвідував шкільний гурток малювання, яким керував Павло Михайловича Бичок, 1922 р. н. Він був творчо працюючим вчителем та й взагалі – цікавою людиною. Тож і дітей навчив творчому погляду на світ. Тішить, що ці розкоші створено дитячою душею і рукою. Створено у себе і про своє.

Створено в рік московської Олімпіади, коли Радянський Союз заповнили зображення олімпійських ведмедиків. А ще, о радість! “Партія і правительство” дозволили (коло московського стадіону) навіть продавати “Фанту”, “Кока-Колу” і “даже жувачки” !!!

А насправді - йшов другий рік війни в Афганістані. На рідну землю тихесенько привозили, та тихесенько ховали в неї загиблих на чужій землі солдат...

Юний художник не бажав чужого. Сашко просто любив і беріг своє! І дарма, що дитячий малюнок дещо наївний, в чомусь недосконалий, але він милий серцю і теплий. Бо він зігрітий любов’ю. А СРСР – ще тоді - вже давно захолов...

Є у Олександра Донченка картина на традиційний український сюжет: “Сільська вулиця. Побачення біля хати”. Зображено там стареньку матір, вона поглядає на дочку, що стоїть з парубком – чи все у них чемно. Є там й меншенька

сестричка, що переживає за молодят, є ставок, і хата, є й гуси, і верби над водою... Дійсно, рай та й годі!

Символічно, що ця картина написана на зворотному боці “Соціалістических обязательств”, до того ж - перевернутих до гори ногами. І в прямому, і в переносно-му значенні. “Повысить производительность труда... снизить процент потерь... выполнить годовой план на 105 % ...”

Картини Сашка збереглись. Картини й Сашка зберегли. Інакше він би не повернувся на Батьківщину.... Олександр Донченку скоро 50. Він має цікаве життя. Служив в армії, багато мандрував світом, жив в чужих краях і землях, працював по великих містах, та повернувся в рідне село, де й понині успішно трудиться. Тепер вже не тільки мріє, а й разом з двома синами хазяйнує на власній землі.

Слова подяки за все - говорить він батькам. Батько, Микола Миколайович, 1936 р.н., був гарним механізатором і плотником. Він передав синам любов до рідної землі. Матуся Сашка, Ольга Олексіївна, 1939 р.н., гарно вишивала і до цього часу зберегла Віру в Бога і в своєму серці, і в своїй родині. Вона пишається синами і онуками.

Добре, що Господь невпинно посилає на Землю Тих, хто береже традицію. Добре, що в нас є такі картини. Від них віє Батьківщиною.

Картини, що збереглися в сім'ї Донченко, нині подаровано місцевій школі. Вони не дали себе вирвати з життя і історії України. Традицію підтримано, продовжено та доведено до нашого часу. І в XXI столітті ростимуть в Попельнастому діти, міцно вкорінені у власну історію. Працюймо для цього!

Поруч один з одним ми відчуваємо, що ми були, є і будемо!

ВІЙСЬКОВЕ СПОРЯДЖЕННЯ

Війна немилосердна в першу чергу до цивільного населення. Але й воно – немилосердне до війни. І невмолимо, як шашель, переточує, перелаштовує військове спорядження на свої, мирні потреби.

Причиною того є бідність, заощадливість, придумкуватість... «Голь на выдумки хитра...»

Навіть сьогодні в побуті багатьох українських селян використовуються предмети з часів Другої Світової війни. Німецькі діжки з-під пального – як діжки для пального, чи всипища для зерна. Або в саморобних пристроях, на зразок “бетономішалки”, що зробив свого часу Зубенко Віктор Миколайович, 1940 р.н. Те ж саме з каністрами, флягами, металевими коробками для протигазів.

Колеса з танків та бронемашин використовують як опори чи наковальні. Вони ще й досі зустрічаються по деяких подвір'ях.

З касок - годують собак, сточеними штиками різних армій та моделей найчастіше “колють” свиней, гарно збереженими – користуються на полюванні.

Метал з розбитих літаків пішов на відра, а ще на ночви, у яких купали дітей та полоскали білизну.

Після війни з білого парашутного шовку шилися розкішні весільні вбрання, і незабаром у солдатських казанках вже умлівала каша для немовлят.

Підлітки, в перешитих італійських, німецьких і радянських мундирах, робили дівчатам, матерям та сестрам гребінці з артилерійських гільз від снарядів. А самі жінки, з волоссям, що ледве відросло, шили собі спідниці з брезентових плащанетів, одіяла з шинелей, та штани для хлопців з німецьких мішків.

Вони були цупкіші за будь-які джинси. Штани з орлом і свастикою на ж...пі. І скільки б хлопці ті штани не терли коло річки цеглиною, орли не зникали.

Влітку сушили сушку, на броньованих листах якоїсь бронетанкової дивізії... Метал був товстий і шагрівався за день на сонці так, як ще недавно у бою...

Пройшло декілька років, і на пляжах та в банях майже зникли сліди від шрамів та ран – вони позаростали-позасмагали. Зрадників розстріляли або посадили. Майже вибачили жінок, що розважали німців.

Трофейні мотоцикли і велосипеди пооббивалися в степах і вже не викликали заздрощів, а стали звичним транспортом на вулицях села... З'явилися нові кури й гуси, які вже не боялися потрапити до солдатського казанка. А одна жінка сказала так: “Був у мене ще й штик чотирьохгранний. Я на ньому квочку припинала.”

У вересні всі школи миготіли камуфляжом і сукном різноманітних армій. В перешиту уніформу одягалися не тільки учні, але й батьки. Вчителів – фронтовиків у стареньких мундирах з нагородами боялись навіть переростки-старшокласники. Старшокласники, які у кишенях шаруділи махоркою, і шліфували пальцями запальнички, зроблені із гільз.

Такі запальнички продавали солдати-інваліди по “базарях”. Але при дорослих, “в наглу”, діти тоді не курили. Це дозволяла собі лише дрібна “шпана”. Школярі з куревом ховались. Ховались від матерів та й від батьків. Звісно, якщо батьки вернулися із фронту...

Носити шкіряний шолом льотчика, чи танковий шолом, і командирську сумку-планшет, було мрією кожного нормального хлопчика.

Ну, а в пілотках та військових кашкетах уся Олександрійщина проходила до кінця 50-х. Медалі, фляги, солдатські речові мішки, батьківські ремені – були предметом гордошів. І цим ніхто не торгував. Хоча цим самим ременем, іноді, так перепадало...

Відбудовувалися і села, і районний центр. Металобрухту було – не злічити. Піч, вікна і одвірки перекладалися рушницями та армійським мотлохом. Городини охороняли огорожі з колючого дроту. І перші післявоєнні телята кололи об той дріт свої довірливі морди. І діти, як телята, обдирали спини, і литки...

Сірники по селах все ще були дефіцитом, тож артилерійським порохом-макаронами розтоплювали піч навіть столітні бабці. Ну, а хлопчаки-бешкетники, ті вже обережними ніяк не були. Війна дрімала у землі, в старих окопах, мінах і снарядах і наздоганяла маленьких, тих, хто був найближче до землі... Тому на цвинтарях зарясніли дитячі могили.

Й по цей день, у кожному давньому селі, військові залишки люди пристосовують до діла. Всеперемагаюча сила натурального господарства! Те, що генерали налаштовували для вбивства, люди переобладнали для господарства...

Малопробуткове, інтелектуально недосконале, але стабільне, перевірене віками, саме воно, приватне господарство, або, простіше кажучи, село, ще й досі годує Україну.

Змінювалися князі, королі і диктатори, вожді й прапори, секретарі й президенти. А годує Україну тисячі років - село, перемоловши на прах земний чергове залізо війни.

Село й досі наповнює імпортні холодильники в містах найсмачнішими гостинцями з батьківської землі. Ось що насправді означає: “Батьки в селі...”

Буває почуєш в місті, як хтось з полеглим зітхне в телефон: “Відвезли дітей до баби у село... На все літо.”

Ось там воно і зустрічається, покоління “NEXT” зі своєю справжньою Батьківщиною. (Бо не може бути Батьківщиною дев’ятиповерхівка № такий-то, кв. така-то, у такому-то під’їзді!)

Вивозять дітей у «внутрішню еміграцію», на Україну. Добре, якщо ця поїздка стане подією. Якщо хтось розповість про назви степових квітів і рослин, навчить вишивати, пекти справжній хліб, дістане зі скрині старі листи і фотокартки, пояснить історію знайденого на горіщі предмета...

Але це – коли розкажуть та пояснять. А якщо ні? Дитина є дитина. Хтось поцупить, видурить чи виміняє... Візьме та й викине знахідку, загубить, поламає або здасть на металолом.

Ну, і з чим він далі житиме? Грамотний, але неосвічений. Які цінності залишаться від дитинства? Спайдермен, “фантіки” од “жувачок”, Кіндерсюрпризи і Барбі?

Набагато гірше, коли дорослий, розуміючи цінність реліквії - вкраде дідову медаль чи орден, продасть бабині ікони та рушники, спалить листи чи старі книжки...

Земля Олександрійщини, (і перш за все по селах!) так само як і наша пам'ять, наповнена залишками різних битв. У цій землі перемішані солдатські і кінські підкови, уламки автоматів і мечів, шоломи танкові та скіфські, від списів рештки й від чужих моторів, чиїсь виделки, ложки і кістки...

Будемо дослухатися до історії, яку зберігає земля.

Це – наша правдива історія.

Її не переписати, як підручник.

ЯКІСЬ ТАМ “БАМАЖКИ”...

Під час війни з Попельнастого, як і звідусіль, фашисти вивозили людей на примусові роботи. Частина з тих оstarбайтерів повернулась в село. І, як свідчать знахідки, дехто привіз на пам'ять отримані на території Німеччини поштові картки, що надсилали односельці чи родичі з табору в табір.

Не нам вони були писані, не в ХХІ століття. Але тепер час перетворив їх з приватного повідомлення на історичний документ. Вони містять в собі цінну фактичну інформацію про табірний побут, стосунки з адміністрацією, права та можливості робітників, їхні мрії...

Три картки попелнастівських оstarбайтерів знайшов на горищі покинутої хати Максим Щербаков (1984 - 2009). Знайшов і не вчинив як більшість: “Та нічого там цінного нема, якісь там бамажки...” - , а врятував знахідку, долучивши її до свого зібрання.

Завдяки цій неординарній людині, збережено і (тепер вже з дозволу сім'ї Щербакових) передано для експозиції багато історичних речей, які склали основу шкільного краєзнавчого куточка.

Ось ці картки перед вами. Читайте, замислюйтесь, співставляйте з різними підручниками історії, довідниками, телепередачами...

(Тексти подаються зі збереженням авторської орфографії.)

“Открытка писана 10/XI. 43 року.

Досвоєї подружки Марфуші Акс від Каті Стр. Доброго дня або вечира моя подружичка я тобі повідомляю що я пока знаходюсь жива і здорова і пиридаю тобі свій скучний долгобачений привіт і жилаю тобі щастя і здоров'я вернуця на батьківщину.

Марфуша я тобі пишу отк. утром сама сидю у байраці увесь лагерь поїхав у Дюсельдорх робить, розбило город зовсім анас 9 душ зосталось і немає машини це так я з досади сіла тобі написала бо написалаб додому так недійде, ну наші дівчата получили открытки і фотографії із матерів. Привіт від Насті і Маріки тобі і мамі Наташі від мене найлучий і найближчий.

Досвідання цілую крепко. Марфуша коли ми: побачимося: удвох...

Aksenenko Marfi

Ostarbeiter Unter-kunft

Welper bei Hattingen – Ruh ”

Текст писано чорнилом, на звороті картки —фотографічний краєвид і текст: Luftkurort Schleiden-Eifel, Blick vom Ruppenberg.

“Добрый день або вечір дорога і шанована сестричка Катя я лижу у шпиталі

в городі Бчук. Мене дуже і дуже поранило в ногу проволочка пройшла через ногу і робили операцію витягали її з ноги. Катю вишили міні хочь 2 марки я куплю собі хліба. Мене поранило 9 числа в 9 часов вечора. Ну досвідання жду ответа як соловей лета. Привіт Мані Марфуші.

*Deutschen
Ostarbeiter - Unter-kunft.
Welper bei Hattingen – Ruhr
Strischak Katj ”*

Текст писано простим олівцем, на звороті картки фотографічний краєвид німецького містечка та напис: 527 – 10 BRUCK a. MUR

“На долгу і вечную пам`ять подружи Марфуші Аксьоненко від Наді Аврахової в честь твого дня рождення 19/VII 43 р. Під час перебування в Германії (далі нерозбірливо) возле речки.”

20/VII. 43

Текст писано чорнилом, на звороті картки –фотографія двох закоханих.

Ще одна картка писана з німецького полону, чорнилом, на спеціальному бланку.

Бланк надрукований на трьох мовах: російській, українській, польській. Важливі позначки;

Пошта військовополонених

Вільно від оплати

Число військовополоненого: 134383

Бунин Николай Дмитриевич

Буниной Клаве Кузьмовне

Кировоградской области(далі нерозбірливо) село попильнасте

Штемпель: 26.7.43

Текст на звороті:

“Здравствуй жена Клава и дочь Людмила и сын валерик и также и родители я жив здоров нахожусь в плену в Германии.

Клава если можно выслать посылку то вышли и стем досвидания Бунин Николай.”

Збережено також і передано для оприлюднення Клоковою Ганною Михайлівною, 1945 р.н. унікальний оstarбайтівський записник, що належав Малаховській Парасці Пантелеймонівні, 1924 р.н.

Він містить в собі записи різного характеру: поштові адреси знайомих та друзів, коротенький французько-український словничок, перелік населених

пунктів, важливих подій, виконаних робіт за тиждень, а також записи пісень, популярних в середовищі робітників-невільників.

І от серед солоденьких мелодраматичних текстів російською мовою збереглась справжня фольклорна перлина. Запис українською мовою “Пісні про нашу прокляту жисть.”

Це суміш класичного жіночого голосіння та невольницького плачу з запозиченнями з пісенно-пейзажної та любовної лірики.

В тексті природньо звучать осучаснені мотиви: “високий завод”, ”в столову за баландою йду в чередь стояти”. А поруч з цим традиційно-народні: “в полі билинка”, “немає мені родиноньки окрім соловейка”, і десять звернень “моя мамо”, а ще “матуся”, “ненька”, “мати”, “мамо”, “мама”...

Рядки, писані юною рукою, з типовими дитячими помилками, колись червоним чорнилом, справляють враження наболілої кривавої рани...

Вражаючий документ про справжню війну. Геть не схожий на офіційно-чиновницькі розповіді.

Наводимо невеличкий уривок “Пісні...” зі збереженням авторської орфографії та розділових знаків.

“Була нова пора року май на України,
Як сказали у дорогу молодій дівчині,
Неволею дівчыненька, мусіла збыратся,
Із своєю родыною мусіла прощатся.
Як збыралась і прощалась плакала й ридала,
І не чула тих слів рідних що мати казала.
Що садила й убырала мусіла все кидать,
І в чужую сторононьку мусіла полинуть.
Там ныщастя моя мамо, серце моє чує
Що недобру годиноньку для мене віщує.
Ой як буду моя мамо у світы страдаты,
Незабудьты моя мамо вы, свого дитяти.
А типер жи моя мамо, живу на чюжині,
Привіт щирый посилаю всій своїй родині...”

За цими короткими повідомленнями і записами не просто чиєсь життя, за ними - ціла епоха. Знайдені документи свідчать про неї правдиво і по-людськи зворушливо.

Слід знати, що при поверненні в СРСР, на кордоні ралянської зони, або в фільтраційних таборах, особисті щоденники, приватні листи, будь-які записи - системно вилучалися і знищувалися “енкаведешніками”.

Тому щира подяка тим людям, які попри всі жахи неволі вели записи, жили інтелектуальним життям, а потім довгі роки берегли і переховували ці безцінні і заборонені в “стране саветов” листочки.

Берегли і вірили, що до нащадків таки дійдуть і їх слова, і почуття. І по вірі їх це збулося!

РОСІЙСЬКО-НІМЕЦЬКО-АНГЛІЙСЬКИЙ СУРЖИК

Як відомо топоніміка – це розділ науки про мову, що досліджує географічні назви та їх походження. Сукупність назв, якими наіменовано села, річки, озера, балки, яри, урочища, ліси – є топонімічною спадщиною, в якій збережено певні історичні події, обставини, соціальні явища з життя того чи іншого народу.

Вони з'являються, зникають, змінюються або природно, або насильницьким шляхом.

Топонімічна спадщина України взагалі, і Олександрійського району зокрема, наживалась віками. Пережила вона і декілька хвиль насильницьких перейменувань. Перейменувати село – дуже просто.

Не так з назвами континентів. Назви континентів, річок, гірських систем, морів та океанів залишаються незмінними тисячі років.

Вони постійно і однаково позначаються на географічних картах в усіх країнах світу. Уявіть, яка б виникла плутанина в міжнародній торгівлі, на транспорті, в бізнесі, якби ці назви змінювалися волею якогось володаря чи уряду.

Зовсім інша справа з назвами міст, сільських населених пунктів та вулиць. Особливо - в нецивілізованих країнах. Їх перейменовує на свою честь кожний диктатор чи тоталітарна влада. Історія топонімів Олександрійського району та прилеглих до Попельнастого поселень – яскраве тому свідцтво.

Існує в інтернеті карта німецького Генерального Штабу (1942 -1943), де зафіксовано передвоєнні топоніми нашого краю. Вочевидь, що нацистські картографи взяли за основу довоєнні радянські карти, переважно російськомовні.

Німці на своїх картах України старанно і пунктуально відтворили всі назви німецькими літерами, намагаючись зберегти особливості місцевої вимови назв географічних об'єктів, щоб точно відтворити їх фонетичне звучання.

Після закінчення війни, на основі цієї німецької карти, американці створили свою, замінивши англійськими літерами німецькі.

Саме така послідовність перекладів і створила суміш з трьох різних фонетичних систем на американській карті. Цікавий документ... Деякі назви набули гротескового, а то й пророчого характеру. Наприклад, Пролетарка позначена як “Пролетавка”. Давня помилка і сучасне жаргонне словосполучення: “Пролетів, як фанера” - відображують і нові соціальні реалії, і повчальну долю пролетаріата в СРСР.

Здійснивши жовтневий переворот 1917 року, більшовики заходилися створювати новий світ. Реально змінювати світ на краще було важко й довго. Перейменувати ж його набагато простіше, швидше, а головне дешевше...

Чекати явищ, накопичувати історичні події більшовикам було ніколи. Тому сталися миттєві зміни географічних назв одним розчерком пера.

Найпростіше було скористатися старими топонімами, перефарбувавши їх “по - бистрому” в червоні, комуністичні кольори.

Так в “есесері” і зробили. І в нашому районі також. Найчастіше до старої назви просто додавали “магічне” слово “Червоний” або “Красний”. Були Терни, перейменували у Червоні Терни. Була Федорівка, стала Красная Федорівка...

Попельнастому ж пощастило. Воно як було Попельнастим, так і залишилось попельнастим. Саме так, від перейменування у радянську добу Попельнасте врятував його колір. Навіть комуністи зрозуміли, наскільки смішно буде виглядати така ось назва: “Червоне Попельнасте”. Або ще безглуздіше - “Красное Попельнастоє”.

А Імперія, (не забуваймо, що Росія завжди була такою та й сьогодні намагається нею стати, бодай “ліберальною”), існує лише, як писав М.Бахтін, у “зоні серйозного”, походження її сакральне, її цар – помазанник Божий.

Над ним глумитися не можна. Бо сміх - профанує, розвінчує святість.

Зрозуміло, що Червоно-Михайловка, Червона Федоровка, Червона Дубовка – до “совєтів” були собі просто Михайлівкою, Федорівкою та Дубовкою... Так само, як Красная Аврамовка і Красная Андрєєвка, були Аврамовкою і Андрієвкою. Спробуйте проаналізувати назви населених пунктів, що наводиться нижче.

Devich`ye Pole / Девічье Поле,
Novo-Petrovka / Ново-Петровка,
Lozovatskiy / Лозоватский,
Turgenevka / Тургеневка,
Shevchenko / Шевченко,
Chervona Kamenka / Червона Каменка,
Gapina / Гапіна,
Chervonyy Orach / Червоний Орач,
Bogodarovka / Богодаровка,
Novaye Zhit`ye / Новое Житьё,
Khutorishe / Хуторіще,
Mali Lozki / Малі Лозки,
Chervony Terny / Червоні Терни,
Krasnaya Fedorovka / Красная Федоровка,
Donchenkova / Донченкова,
Krasnobratsoye / Краснобратское,
Trudovka / Трудовка,
Proletavka / Пролетавка,
Lenino / Леніно,
Zelenaya Balka / Зеленая Балка,
Gannovka / Ганновка,
Chervono-Mikhaylovka / Червоно-Михайловка,
Chervona Fedorovka / Червона Федоровка,
Veselyy Podil / Веселий Поділ,
Chervona Dubovka / Червона Дубовка,
Dimitriyevka / Дімітрієвка,
Trudolyubovka / Трудолюбівка,

Vinogradovka / Віноградовка,
Rublevka / Рублевка,
Zales`ye / Залесьє,
Pal`mira / Пальміра,
Christopol`ye / Хрістопольє,
Krasnayu Lug / Красний Луг,
Komissarovka / Коміссаровка,
Pervoye Tovarichestvo / Первое Товарищество,
Petrovka / Петровка,
Lozovatka / Лозоватка,
Afaltas`yevka / Афанасьєвка,
Vtoroye Tovarichestvo / Второе Товарищество,
Popelnastoe / Попельнастос,
Kamenistaya / Каменістая,
Novo-Troitskye / Ново-Троїцкєс,
Vil`ne / Вільне,
Chervono-Prapogovka / Червоно-Прапоровка,
Krasnaya Diriyevka / Красная Дірієвка,
Beresnyagi / Березнякі,
Derzovatka / Дерзоватка,
Zelenyy Klin / Зелений Клін,
Veselyy Tryd / Веселий Труд,
Stroyevka / Строевка,
Voroshilovka / Ворошіловка,
Budenovka / Будьоновка,
Pervaya Sotnya / Первая Сотня,
Vtoraya Sotnya / Вторая Сотня,
Likhovka / Ліховка,
Krasnaya Gorka / Красная Горка,
Lukovka / Луковка,
Krasnaya Avramovka / Красная Аврамовка,
Krasnaya Andreyevka / Красная Андреевка,
Krasnaya Ivanovka / Красная Івановка,
Pervomayskaya / Первомайская,
Grigor`yevka / Григорьєвка,
Rovenska-Pervaya / Ровенска-Первая,
Rovenska-Vtoraya / Ровенска-Вторая,
Veselyy Rasdol / /Веселий Раздол,
Zelenyy Gay / Зелений Гай,
Zelenyy Barvinok / Зелений Барвінок,
Chervona Volya / Червона Воля,
Mikhaylovka / Михайловка,
Tarasovka / Тарасовка,
Veselaya Dolina / Веселая Доліна.

Милі і приємні для вуха і для душі: Дівоче Поле, Барвінок, Богодаровка, Малі Лозки, Зелена Балка, Веселий Поділ, Зелений Клин, Весела Долина – це частина давньої топонімічної спадщини прилеглого до Попельнастого краю.

Поруч з цими мовними розкошами - злиднями виглядають радянські назви: Ворошіловка, Будьоновка, Трудовка, Трудолюбівка, Красная Івановка, Первомайская, Червоно-Прапоровка, Первове Товарищество, Второе Товарищество...

І просто як знущання сприймаються зараз агітаційні назви напіввимерлих у Голодомор сел: “Новоє Життьо”, “Веселий Труд”, “Червона Воля”, “Вільне”, “Щасливе”, “Веселе”...

Свого часу творці Нової Сербії теж намагалися оновити топоніми краю, як і творці “савецкой України”. Однак, природні українські назви помалу повертаються.

Час все розставляє на місця...

УНІКАЛЬНА КНИГА З ІСТОРІЇ СЕЛА ТА ЙОГО ГЕРБ

15 квітня 2011 року громадськості Олександрійщини була презентована “Метрична книга двох приходів: слобід Буянської і Попельнастої 1770-1782 років”, кийського видавництва “Академперіодика”. Автор-упорядник Н.В.Жахалова.

Це одна з найбільш давніх метричних книг Новоросійського краю, виданої до Буянської Іоаннобогословської церкви.

Вона містить записи про вінчання, про народження і смерть, а також сповідальні списки прихожан церкви. Там перелічено близько 4700 прізвищ.

Для багатьох попелянастівських родин ці матеріали можуть стати джерелом для дослідження історії власного роду. Як приклад наводимо окремі прізвища з

“Відомості про склад прихожан Іоаннобогословської церкви села Попельнастого за сповідальним розписом 1890 року”. *

В ньому, серед 2358 чоловіків і 2368 жінок (без урахування дітей до 7-ми років, які не йшли до сповіді)

зустрічаємо, записані російською мовою, наступні прізвища: *Аврахов, Алейник, Артюх, Данилко, Белик, Безрукавий, Бычок, Бевз, Безсмертний, Блоха, Блименко, Боцман, Василенко, Ворожка, Гарагуля, Грамма, Грицаев, Гладырь, Дерун, Дегтярев, Дрок, Дохно, Довбышов, Донченко, Дикой, Дзюба, Ермилко, Жук, Застеба, Задорожний, Кияшка, Зубенко, Куриленко, Кравченко, Капканец, Кушка, Кошовецкий, Кольчиба, Кравец, Крамаренко, Козловский, Лысяк, Лядский, Леб, Лигун, Лысань, Мироненко, Марцофей, Могила, Мороз, Ногаец, Нема, Очеретько, Озерной, Пурисм, Пидоренко, Приймаков, Польща, Пугачев, Прохода, Попов, Пиндик, Рогачов, Робота, Стефанов, Стрижак, Сулименко, Сухомлин, Столяров, Скок, Ткалик, Терещенко, Тонкошкур, Тимченко, Хорольский, Чернобривец, Чернявский, Шкуратько, Шовгеля, Шевченко, Яковлев, Яницкий.*

Навіть без попередніх досліджень можна стверджувати, що нащадки цих людей і по сьогоднішній, 2011 рік, продовжують жити на батьківській землі в рідному Попельнастому.

До видання додано також значну кількість документів з історії краю та села Попельнастого: відомості про розподіл землі, роботу школи, рекрутський набір і т.і.

У книзі вміщено також 29 карт та фрагментів карт з зображенням Попельнастого та прилеглих до нього населених пунктів. Представлені карти охоплюють період від 1737 по 1980 рік.

Це цікавий та унікальний матеріал для дослідження історії, демографії, адміністративно-територіального устрою нашого краю, для топонімічних розвідок та екологічних спостережень.

Гарна книга. Гарний подарунок до 20-тої річниці незалежності України. Бо справжню незалежність дають тільки правдиві знання. Оприлюдненні документи – правдиві свідки нашої історії.

Тепер одурити попелянастівців буде значно складніше. Та й багатьох інших (читаючих) людей теж.

Герб села

В той самий час, коли працівник Олександрійського краєзнавчого музею Надія Жахалова готувала до друку зібрання унікальних архівних документів, йшла робота над створенням гербу села.

Проектне обґрунтування Гербу Попельнастого розробляв член Комісії з питань топоніміки, охорони культурної спадщини та місцевої символіки Олександрійської міської ради краєзнавець Віктор Голобородько.

Попельнасте не мало власного історичного герба, тому його розробку було розпочато з вивчення вихідних даних про історичне минуле нашого села.

Традиційно герб населеного пункту створюється на базі власної назви (топоніму). Оскільки в краєзнавчих дослідженнях немає спільної думки щодо походження назви Попельнастого, а сама назва не пояснюється жодними документальними свідченнями, було прийнято рішення обґрунтувати проект гербу наявними історичними традиціями, пов'язаними з селом.

Віктор Голобородько, автор Гербу, так розповідає про свою роботу над проектом: “Виходимо з того, що **вагомою історичною подією** для села є Жовтоводська битва, яка за думкою багатьох дослідників відбулась саме біля села Попельнастого. Таку версію підтримують академічні видання з історії України, в тому числі академічна “Історія Української РСР”. Згідно геральдичних правил, **значна військова подія** повинна бути обов'язково відображена на гербі.

Оскільки битва пов'язана із козацтвом, пошук зображення, яке б символізувало битву і внесок козацтва у історичну спадщину вашого населеного пункту потрібно було асоціювати із козацькою традиційною геральдикою.

Відповідно до видання, підготовленого Національною академією наук, Інститутом історії України, Науково-дослідного інституту козацтва (“Історія українського козацтва”, т. 2, стор.195,) традиційними символами, які масово були поширені серед козацьких гербів були наступні: **зброя, серце, хрест, зірка та півмісяць**.

“Та чи інша фігура з цього переліку була присутня практично в кожному козацькому родовому гербі”, уточнюється у виданні. Щодо зброї, то дослідники визначають, що найбільш поширеним елементом козацьких гербів була шабля.

Дуже рідко на гербах були зображення тваринного та рослинного світу.

В той же час, значне поширення отримало в українській геральдичній традиції зображення сонця, яке асоціювалось з поняттям щоденного сходу сонця — символом вічного торжества світла.

Безумовно, що будь-яке небесне світило, зображене на козацькому гербі, було пов'язано з такими універсальними індоєвропейськими символами як **світло, вічність, оновлення, безсмертя, перемога**.

У давніх козацьких гербах символи небесних світил найчастіше супроводжували зображення козацької зброї.

“Тому, - продовжує Віктор Голобородько, - “виходячи з історичного минулого краю, значної військової події Визвольної війни українського народу —

Жовтоводської битви, та закріплюючи символи життя і багатства, громадськості села була запропонована наступна емблематика гербу.

Основою герба став іспанський щит, який є характерним саме для української геральдики.

В правій стороні щита (за геральдичними традиціями відлік сторін щита проводиться з сторони того, хто уявно тримає щит) на золотому полі (жовтий колір, що відповідає геральдичному металу — золото) розташоване чорне зображення козацької шаблі.

В лівій частині герба — на зеленому полі (фініфть, яка означає достаток, мирне життя) золоте (жовте) сонце.

За такого розміщення емблем зберігається основний геральдичний принцип накладення металів та кольорів.

Таким чином загальна емблематика вашого герба читається так: “Попельнасте пов’язане із видатною військово-історичною подією. В той же час, жителі Попельнастого особисто вільні громадяни. Шабля символізує не тільки героїчне минуле краю, але й здатність жителів громади захистити свою свободу та відстояти незалежність.

Багатство краю пов’язане сьогодні із мирною працею його жителів, які завжди стоять на боці світла і добра. Попельнастівці підтримують вічні народні цінності, край переживає постійне оновлення, і душа народу є безсмертна, так як і народна пам’ять”.

Додатково в підніжжі гербу було розміщено девізну стрічку, з наступним девізом: “Воля, добробут, відповідальність”.

Щит гербу прикрашено золотою сільською короною з п’яти колосків, яка є традиційним геральдичним символом територіальних громад сіл України.

Прапор села виконаний згідно геральдичних традицій з максимальним збереженням особливостей гербу.”

Після тривалого обговорення і розгляду декількох варіантів оформлення, Герб та Прапор села були одноголосно затверджені Рішенням сесії Попельнастівської сільської Ради № 31 від 16 березня 2011 року.

Співпадіння в часі цих двох подій: публікації архівних матеріалів і створення власної символіки села — не є випадковим. Це закономірний результат роботи декількох поколінь дослідників, що пізнавали історію нашого козацького краю.

І сьогодні Ви, читачі, приєдналися до їх числа. Історія не закінчується ніколи, тож попереду нові дороги, пошуки і відкриття. Хай Вам щастить на цій дорозі!

ПІСЛЯСЛОВО

Так, це не “Історія Попельнастого”, а саме “Матеріали до історії села...” Бо майже три століття життя Попельнастого все ще не можуть бути відображені повноцінно через брак документів. На їх пошуки потрібен час. Тож праці виставити усім бажаючим на багато років наперед. Але пошуки того варті.

Так в Попельнастому, як і в будь-якому селі України, жили й живуть люди різних віросповідань та національностей: українці, росіяни, євреї, поляки, молдовани, болгари, греки... Кожен з цих народів зробив свій внесок, збагативши культуру нашої спільної землі.

Представники різних народів жили й живуть дружньо, адже війни та революції розпочинали не прості люди... Та саме вони, прості люди, найбільше страждали від них. Ця книга - для людей. В пам'ять про людей.

Автор усвідомлює, наскільки кучими і односторонніми є дослідження нашої національної історії, що писалася на догоду більшовицьким вождям. Те ж саме стоєть і й історії села.

Вірю, що знайдуться в архівах документи щодо Попельнастого, які повідають і про козацькі повстання, і про боротьбу за Українську Народну Республіку, і про селянський спротив колективізації, і про роки Другої світової війни, і про погроми та Голокост... Повідають чесно і неупереджено. Тож бажаю успіху наступним дослідникам.

Книжечка ж, яку Ви зараз тримаєте в руках, створена без претензій на повноту, тому кожен читач може продовжити та доповнити її власними матеріалами, документами та спогадами.

В останні дні, коли треба було вже здавати рукопис до друку, сталася ще одна знахідка. Майже містичний збіг обставин. І знову історія, пов'язана з хлібом і духом, за яким особливо полювала тоталітарна влада.

Ліка Анатолій, (про його знахідки вже йшлося в розділі “Ями, де поховані надії”) на тому ж таки дворіщі, знайшов виточену з дерева печатку для просфор. Просфора (prosphora – приношення) це спеціальний хлібець.

Печатка збереглася майже в ідеальному стані. З її допомогою на круглий хлібець з пшеничного борошна особливої випечки, наносили відбиток рівностороннього хреста з літерами « іс, хс, ні, ка », вирізьбленими над і під його раменами.

В народі кажуть “просфіра”, а частіше “проскурка”. Вона вживалася як обрядова їжа під час християнського причастя як прихожанами так і священнослужителями. Просфори для них називались службовими, а дійство з ними відбувалося в алтарній частині храму.

Судячи з розмірів знайденої печатки, її використовували для позначок на службових просфорах. Питання чи належала ця печатка до майна Іоаннобогословської церкви або якоїсь іншої – не суттєве. Головне – що релігійне життя на нашій території виривало і люди «не хлібом єдиним жили», а мали багате духовне життя. Більшість зібраних матеріалів розповідають саме про цю сферу життя нашого Попельнастого.

Весь час роботи над цим текстом - не полишало відчуття, що знахідки, про які ви щойно прочитали, **поспішали потрапити** до цієї книжечки. Неначе наша земля (й невипадково!) сама виштовхувала старовинні предмети із себе, являючи їх добрим людям.

Знахідки наздоганяли та прилаштовувались одна до одної, як частинки мозаїки, або пазли, доповнюючи в тексті фрагмент за фрагментом, так, що поступово почали вимальовуватися риси реальної історії села Попельнастого...

З великою вдячністю односельцям за надані знахідки та документи

Автор.

ДОДАТОК

У 2004 році в Кіровоградському відділенні Малої Академії наук України, (секція історичного краєзнавства) була захищена і отримала схвальні відгуки робота *“Відображення історії України в пам’ятках і пам’ятниках села Попельнастого (Олександрійський р-н Кіровоградської області)”*.

Роботу виконала Жванко Оксана Валеріївна, на той час учениця 9-Д класу Олександрійського колегіуму, слухач Малої Академії наук України. Науковий керівник: викладач кафедри історії, кандидат історичних наук Біденко Наталія Іванівна.

Вважаю за необхідне включити до збірки матеріалів три розділи з цієї роботи.

Оксана Жванко

“ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ПАМ’ЯТКАХ І ПАМ’ЯТНИКАХ СЕЛА ПОПЕЛЬНАСТОГО”

(Мала Академія наук України, секція історичного краєзнавства, 2004 рік.)

РОЗДІЛ 1

ПАМ’ЯТКИ НАЦІОНАЛЬНО- ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ ПІД ПРОВОДОМ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

*Жовті Води – то річка, а не місто,
і татари - не завжди вороги.*

У травні 1998 року виповнилася 350-а річниця Битви на Жовтих Водах, якою розпочалася Визвольна війна українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького за визволення з-під польського колоніального гніту. Жовтоводська битва відбувалася протягом 29 квітня – 16 травня на території П’ятихатського району Дніпропетровської області та Олександрійського району Кіровоградської області (за сучасним адміністративним поділом).

Як вказує у своїй праці І.С. Стороженко: “Територіальна особливість цієї битви полягає в тому, що вона відбулася поетапно у двох місцях, відстань між якими складає 8 – 12 км (...). Перший етап битви, облога польського табору, відбувся протягом 29.04 – 15.05.1648 р. на верхньому лівому розгалуженні р. Жовті Води в районі, який окреслюється сучасними селами: Жовте (північно-східна околиця), Пахарівка, Дмитрівка та Жовтоолександрівка.

Другий етап битви, розгром польського війська, відбувся 16.05. 1648 р. під час його відступу паралельно балці Княжі Байраки у районі, окресленому сучасними селами: Попельнасте, Грамівка та Григорівка.

Незважаючи на велике історичне значення цієї битви, в нашому краї мало знають про неї, недостатньо вона висвітлюється в експозиціях музеїв та бібліотек області, не завершено встановлення відповідних пам’ятних знаків на місцях, де вона відбувалася. Однією з причин такої ситуації є відсутність конкретної і повної інформації про Жовтоводську битву в працях істориків, а також у підручниках для шкіл і вузів.» [27;8]

Прошло п'ять років. За цей час майже нічого не змінилося.

Ці історичні місця залишаються не лише на периферії нашої області, а й на периферії суспільної свідомості. Привернути увагу до вивчення та дослідження цього району та сповна використати його патріотично-виховний потенціал було б дуже доречно. Про це говорять як краєзнавці, так і вчителі історії з місцевих шкіл.

Дуже прикро, але точне місце цього бою донині залишається білою плямою. Археологічна експедиція Дніпропетровського національного університету успіхом не увінчалась, точне місце бою не знайдено, тому й пам'ятні знаки встановлено лише приблизно в місці, де це могло бути.

Перший пам'ятний знак на честь битви було встановлено на околицях села Грамівка. На пагорбах балки встановлено два хрести з меморіальною табличкою, на якій написано: НА ЧЕСТЬ 350-РІЧЧЯ ПОЧАТКУ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ ПІД ПРОВОДОМ ГЕТЬМАНА Б.ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ВСТАНОВЛЕНО КІННИМ КУРЕНЕМ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО КОША В ПОХОДІ НА СІЧ ГОСПОДНЕЮ ВОЛЕЮ ЛІТА РОКУ 1997 СЛАВА КОЗАЦТВА СЛАВА УКРАЇНИ.

В селі Жовтоолександрівці на схилах балки Княжі Байраки побудовано цілий меморіальний комплекс. Місце його розташування обрано дуже вдало. Перед очима спостерігача вдалині розстеляється широкий степ, а поряд - широка, розлога балка-яр. Мимоволі на думку приходять слова української пісні "Ой на горі женці жнуть, а попід горою, ярм-долиною козаки йдуть."

Автори цього меморіального комплексу - архітектори В.Шульга та С. Жилик. Пам'ятний знак являє собою дві стели. Одна з них символізує козацькі війська на чолі з Богданом Хмельницьким. Вершину її увінчує мідний рушник, на стелі зображений герб Хмельницького і сам Богдан.

Менша за розмірами стела символізує кримськотатарське військо союзників Б.Хмельницького, і його ватажка Тугай – Бея з роду Гіреїв. Між стелами розміщений символічний кущ калини. Спокій монументу охороняють три козацькі гармати, символічно направлені на балку Княжі Байраки. Напис на стелі в с. Жовтоолександрівці:

«В цьому районі на річці Жовті Води та біля балки Княжі Байраки з 29.04 1648 по 16.05 1648 року силами війська запорізького під командуванням Богдана Хмельницького та за допомогою кримськотатарського війська очолюваного Тугай – Беєм було розгромлено польську армію і покладено початок визвольної війни українського народу за становлення своєї державності.»

Хоча напис на пам'ятнику розрахований не лише на дітей, а й на дорослих людей, делегації з інших країн, він швидше за все нагадує параграф з підручника історії. В даному випадку слово "пам'ятник" (від "пам'ять") недоречне, бо зараз меморіальний комплекс в Жовтоолександрівці уособлює не пам'ять, а забуття, нещучо.

Його неодноразово грабували, зокрема копії козацьких гармат викрадали тричі. Більшість людей не знають історії своєї Батьківщини, і не завжди в цьому їх вина. Їм потрібно про це нагадувати, розповідати.

До монументу приходять не лише українці, а й приїздять делегації кримських

татар, поляків – вшанувати пам'ять загиблих пращурів. Це дуже важливо, бо в суспільній свідомості відсутні як точні знання історії, так і толерантне ставлення до “бусурменів”. Ось приклад такої плутанини.

Екскурсію цими місцями здійснили учні 5 і 8 класу разом з вчителями історії Войцехівською Л.П. та Волянським О.В. 4 грудня 2003 року. Далі подано уривки з письмових робіт учнів про враження від екскурсії (автором збережено правопис оригіналу):

8 грудня, Кошовецький Олександр, 8-й клас. “ Ми їздили 4 грудня в село Жовтоолександрівка, мені дуже сподобалося. Там був пам'ятник присвячений битві козаків з татарами і козаки перемогли татар...” [16]

Донченко Олег, 8-й клас. “Там ми дізналися від Людмили Петрівни і Олега Володимировича як Б.Х. воював і захищав нашу Батьківщину, нашу Україну від поляків. Мене дуже вразило те, як у такому селі стоїть такий великий пам'ятник. Там люди зобразили Б.Х. який воював проти турків та татар.” [8]

Пенькова Ірина, 8-й клас. “Я дізналася з цієї поїздки, що пам'ятник який там стоїть - присвячений битві Богдана Хмельницького. Цей пам'ятник побудований з гарного каменю, на цих каміннях були зображені козаки і поляки. Я дуже вражена цією поїздкою” [22]

Шовгеля Світлана, 8-й клас. “Балка Княжі Байраки дуже велика. У 1657 році тут відбулася битва. Богдан Хмельницький вирушив на зустріч польському війську де Богдан отримав блискучу перемогу... і почалася визвольна війна Українського народу. На початку балки стоять хрести, які підкреслюють, що в цій балці Б. Хмельницький переміг польське військо.” [29]

Як бачимо, підтверджуються слова І.С.Стороженка про “відсутність конкретної і повної інформації про Жовтоводську битву в працях істориків, а також у підручниках для шкіл і вузів”.

В поданих творах школярів переважають не отримані знання, а історичні стереотипні уявлення, які передаються з покоління в покоління. Тобто татари – завжди вороги, “бусурмани”, а поляки – довічно іновірці, і тільки гнобителі українського народу. Мабуть, таке уявлення про наших історичних сусідів передавалося через усну народну творчість, і врешті-решт глибоко вкарбувалося в пам'ять народу.

Крім того, цьому ставленню сприяло і стереотипне мислення радянських науковців: “...неизвестна ни одна значительная работа о Крыме, которая не была бы выдержана в антитатарском духе (...) Не стоит приводить все (или даже основные) примеры великодержавной, шовинистической трактовки крымской истории, использования антинаучных терминов и ярлыков типа «крымские хищники, захватчики, разбойники, агрессоры» уже из-за их огромного количества (только книг, где они приведены, сейчас, по подсчетам Р.Я. Эминова, уже больше сотни)” [4;4-5]

Проте в творі Тамбовця Романа присутні не лише книжні знання, але й самостійне зіставлення фактів:

Тамбовець Роман, 8-й клас. “... відбулася битва Богдана Хмельницького з союзниками татарами проти польських військ. Козаки взяли собі в союзники татар, хоч спочатку самі проти них воювали, але кращого союзника не було. В татар тоді була сама краща кіннота. Але це був не надійний союзник, бо кримський хан міг

розвернутися і піти назад, або якщо Річ Посполита дасть більше грошей, то вони могли піти проти козаків...” [27]

Як бачимо, хлопець аналізує історичний процес, можливо навіть натякає на битву під Берестечком, де татари зрадили козаків. Але і він скаржиться на недостатню ознайомленість з темою:

“Ця битва була дуже важливою для українського народу, бо це була національно визвольна війна. Богдан Хмельницький проти Казимира. Я не знав, що біля нас таке визначне місце в історії українського народу, я не знав що ось біля нас відбулася битва, і я не знав, що вона така важлива для України і українського народу. Тепер я буду знати, що то за битва.”

Донченко Ярослав, 8-й клас. “... стоїть пам’ятник який присвячений українським козакам і їхньому отаману Богдану Хмельницькому. Там Б. Хмельницький розграбив польське військо на чолі з Стефаном Потоцьким і комісаром Шельбергом. Битва відбулася 4-8 травня 1648 року. Пам’ятник зроблено з двох високих каменів і один з них більший, на більшому намальовані козаки, а на меншому – польське військо. Вищий камінь символізує перемогу. Я знав цю битву, бо ми її вчили по історії, але я не бачив її і коли ми їздили то я вже почав собі уявляти по справжньому.” [27]

“Хто не знає минулого, у того немає майбутнього.” Держава, на території якої розгорталися масштабні світові події, майже не дбає про збереження історичної пам’яті в душах свого народу. В дітей повільно формується почуття патріотизму, вони пізно визнають, що відбувалося в тих місцях, де вони живуть, що по рідній річці понад 355 років тому плавали козацькі чайки:

Донченко Олег, 8-й клас “Я й не сподівався, я до цієї поїздки не знав де поставлений пам’ятник Великому і могутньому Богдану Хмельницькому...” [8]

Дітям, та й дорослим, важко сприймати сухі історичні факти. Подорожі до музеїв, археологічні знахідки, виставки, подорожі історичними місцями прискорять засвоєння інформації про історію рідної країни. Ось як розцінює продуктивність таких заходів учитель історії Попельнастівського ЗНЗ Войцеховська Л.П.:

“Після відвідання історичних місць, пов’язаних з Жовтоводською битвою, в учнів з’явилося почуття гордості за те, що на околицях нашого села 355 років тому відбулася битва, яка віднесена до перлин військового мистецтва. Абстрактні слова вчителя в класі про Жовтоводську битву, і реальне відчуття під ногами землі, политою козацькою кров’ю, це зовсім різні речі. Дитина по-іншому починає сприймати історію взагалі і історію рідного краю зокрема.” [5]

РОЗДІЛ 2

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РОКІВ У ПАМ'ЯТКАХ С. ПОПЕЛЬНАСТОГО

2.1 ПАМ'ЯТКИ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ

Підручники історії в бур'янах.

У 1932-1933 роках Україну спіткало страшне лихо – геноцид, організований радянською владою. Голодомор вніс у життя тисяч людей багато лиха. Багато наших співгромадян втратили своїх близьких та рідних, багато дітей залишилися сиротами, багато сіл назавжди зникло з мапи України.

“З березня 1933 року, президія Зінов'євської міськради прийняла обов'язкову постанову “Про охорону посівматеріала для весняної посівної кампанії”, згідно з якою колгоспи під контролем сільрад і міліції повинні були організувати охорону насіння, зокрема “шляхом введення до складу охорони перевірених, стійких ударників, встановлення круглодобового чергування”[1;7]

“Список районів, які найбільше потребують додаткової продовольчої допомоги. (...)

II Днепропетровская область

1. Александрійський

2. Н. Пражський

3. Каранський

4. Долинський

5. Межевської” [6;188]

Як бачимо з “додатку до протоколу Політбюро від 21 червня 1932 року”, Олександрійський район (тоді ще Дніпропетровської області) сама влада назвала одним з найбільш голодних.

Не оминув голод і Попельнасте. “Село дуже постраждало під час голоду. Був один дядько, що померлих на волах до кладовище відвозив. Були такі, що додихали люди, так він каже: щоб мені завтра не їхати, то давай я тебе сьогодні одвезу. Це страшне діло було – сталінський час був.

Тоді ж забирали поголовно усе. Де в кого яка квасолина, де яка зернина була – усе відбирали. Я то цього не пам'ятаю, бо я сам 1938 р., мені мати розказувала. По цьому крайку залишилося 11 хат, а були ще аж туди де череда, і туди до ярка, де Сторговисиха жила.” [17]

Ось що зі слів своєї матері розповіла про голодомор старожил нашого села: “Он хати, там хати були, так цілими сім’ями люди вимирали. І родичів мало позо-ставалося. І в нашій сім’ї померли в голоді дід, і баба мамині померли, бо їх роз-куркулили. Діда вислали, забрали за те, що в нього була молотарка і пара коней. Бабуся тут померла. Мама виїхала в город бо брат - він на паровозі робив і мою маму до себе забрав. Ну, а у ті роки тікали на виробництво, бо там хоть якийсь пайок отримували. А канешно про цей голодомор – це страшно.” [2]

А ось і пряме підтвердження факту голодомору в Попельнастому:

БАБЕНКО

Филипп Ефимович

1878-1932

Василий Филиппович

1909-1933

Григорий Филиппович

1917-1932

Александра Филипповна

1919-1932

Екатерина Филипповна

1924-1932

Мотрена Филипповна

1913-1917

Мария Филипповна

1927-1932

Це напис на великій стелі, що встановлена на одному з багатьох цвинтарів с. Попельнастого. Її виготовив та встановив один з уцілілих членів колись численної сім’ї Бабенків – Бабенко Іван Пилипович, який в 80-х роках ХХ ст. перепоховав своїх родичів, загиблих в голодомор, і посмертно увічнив пам’ять про них. Цим самим він увічнив й сам факт голодомору для всіх своїх односельців та їх нащадків, які не були свідками голоду.

БАБЕНКО

Іван Пилипович

11.10 1915-

28.01 1985

Дуся Іванівна

14.03.1919-

26.03.2000

А це вже напис на могилі його самого та його дружини. Він заповів поховати себе біля рідних, поруч з встановленою стелою.

Ось що розповідають про сім’ю Бабенків їх односельці: “Померли Бабенки у голодомор. Жили тут недалеко од нас. Батько Пилип тут похований, бабуся його десь в Олександрії. Дітей їхніх я не знаю, бо я сама з 34 року, а вони ж малими померли. Тут мабуть і немає таких, хто їх помне. Ото я знаю Івана Пилиповича, бо вони тут жили, тут померли. Скільки їх там померло, а залишився один Іван Пилипович, скорбів по них дуже і поставив їм пам’ятник” [2]

“Вони усі померли в 33 р. Стелу привозили з Олександрії, у мене справляли похорон. Поховані там діда Бабенка брати і сестри. Стела встановлена уже давно - років з 15. Це син його тільки переробив і доставив огradку тоді, хоронив там батька й матір (це мої дядько і тітка).

Стелу поставили саме на тому місці, де під час голоду їх і поховали. Ховали вони не в загальній ямі, а окремо. Ото перед стелою гробки і туди далі, то от це всі люди там з голоду поховані.”[17]

Зверніть увагу на шанобливе ставлення цієї сім’ї до своїх родичів ще в часи голодомору:

“Скільки людей померло, ніхто не рахував, просто забирали людей та й у ями скидали, без труни, без нічого - насипом. **А Бабенки – ці якось робили, що кожному гробик і окремо.** А чому тільки вони пам’ятник поставили, я не знаю.

Іван Пилипович остався живий, то попереносив їх усіх до кучі, щоб всі були на одному місці і поставив стелу. Як його син Вітя ховав, а я сварку привіз, я тоді на тракторі робив, та ото самі зварили та поставили” [17]

Є в Попельнастому ще один пам’ятник, присвячений сім’ї, яка померла в голодомор. Він являє собою металеву чотиригранну піраміду висотою близько п’яти метрів. На ній міститься металева табличка з написом:

*«Здесь покоится прах семьи Пурис К. Е.
Отец КУЗЬМА ЕМЕЛЬЯНОВИЧ,
Мать НАТАЛИЯ КИРИЛОВНА,
Братья ИВАН, ВАСИЛИЙ, НИКОЛАЙ,
ИВАН, ХАРЛАМПИЙ, сестра МАРИЯ
Умерли 1921- 1933гг.
Спите спокойно, пусть земля
Вам будет пухом. От сына и брата
Григория, невестки Феодосии,
Внуков и правнуков.
1979г.»*

Наступні цитати стосуються голоду 1921-1923 років. Порівнявши статистику голоду 21-23 рр. зі статистикою 32-33 рр. ми можемо констатувати, що наслідки останнього були набагато трагічнішими за подані тут. Та за браком безпосередньої інформації про голод 32-33 р. спробуємо уявити його, враховуючи детальне зображення попередньої трагедії.

На 1922 рік с. Попельнасте знаходилося в складі Катеринославської губернії. Ось як тоді там “жилося”:

“Большевицька газета “Новий Мір” подає, що на Катеринославщині голодує 109.000 дітей, а всього там голодує 400.000 душ” [21,183]

“Про стан родинного життя, безпритульність дітей в колгоспному селі на Україні дає уявлення така приказка: “тато в СОЗі, мама в СОЗі, діти пухнуть при дорозі.””[10;320].”

У найближчому ж до нас місті знаходилася місія Нансена, що підтверджує катастрофічний голод на цій території: “місії Нансена були відкриті в Одесі, Харкові, Єлисаветграді, Олександрії, Новомиргороді, Знам’янці, Бобринці.” [15;8]

“Особливо багато з’явилося частівок і приказок, загадок в часи голоду на Україні 1933-го року. (...) “Нама хліба, нема сала, бо совєцька власть забрала.” Або другий варіант цієї частівки “Нема хліба, нема соли, ні корови, ні свині, тільки Ленін на стіні.” “Над колгоспом серп і молот, а в колгоспі смерть і голод” [10;320]

“В Апостолівському районі Криворізького повіту голодує більш як 100 тисяч чоловік, які вже місяць їдять лише курай, макуху й інші рослини. Всю худобу поїли, навіть племінну. Багато людей продає своє майно за хліб, решта кидає рідні хати і виїздить в інші губернії” [25;181]

Не краще були справи і в сусідів, запорожців: “Надісланий до Запорожа делегат повідомляє: в трьох південних повітах Запорожчини голодує понад 190.000 чоловік. Четверта частина голодних лежить і вже не може піднятися. Се населення засуджене на смерть. Вже давно поїли всіх собак і котів. Запаси висушеного бур’яну доходять докінця. Їдять все. Шкіри звірів ріжуть на шматки, варять і їдять такий холодець” [25;265]

“На Катеринославщині вже доїдають останні суррогати. Їдять полову, солому, глину, варену шкіру. Макуха і качани пшенички вже є ласощами”[25;265]

“Харківські вісті” в числі 82 подають: « Катеринославська губерніяльна комісія допомоги Голодним дістала акти загальних зборів села Широке, Криворожського повіту, який є яскравим виявом тих незносимих страждань, які переживають голодні райони. Акт підтверджує, що голодні люди Широкого розривають могили і витягають звідтіля трупи й їдять їх» [25;483]

«Міжнародний Комітет Допомоги Голодуючим видав звіт економічного експерта при місії д-ра Нансена п. Жака де Ліберзак, котрий обїхав майже всю В(елику) Україну. Зміст цього звіту такий...Околиці Єлисаветгороду, колись такі багаті, тепер опущені і знищені. Ні одного людського ества, ні одної звірини.» [25;551]

«До Катеринослава він (проф. Гачкінсон) доїхав тоді коли самі більшовики вже писали («Правда», 1922, ч.8): « Все Запороже корчить ся в голодних конвульсіях. Страхіття голоду на Запорожу значно перевищують все те, що діялося на Волзі». З Катеринослава Гачкінсон поїхав до Єлисаветграду – і там, як сповіщало Роста в радіо з 7 лютого, хапав ся за голову в розпущі від того, що він бачив навколо себе – поголовне вимирання дітей та дорослих. Самогубства з голоду, людодїйство. А ще 19 грудня те саме Роста з тогож Єлисаветграду сповіщало: « Для натиску населене при збираню продподатку в повіті організовано дві додаткові сесії продревтрибуналу. В повіті буде працювати 4 сесії продревтрибуналу, розбиті на 12 груп». [25;494]

«Канадійський Фармер», 18 березня 1923 писав:

«Катеринославський губерніяльний комітет комуністичної партії звернувся до центральних комітетів партії Росії і України з такою заявою: В губернії третій місяць панує страшний голод, місцева влада не має сили боротися з усіма впливаючими завсіди наслідками. Селяне і мешканці містечок доведені до відчаю, самовольно забрали з продовольчих складів заготовлене для засіву насіння; скрізь поширились пошестні захворювання тифом і шлунковими хворобами; дитяча смертність досягла кольосальних розмірів, села з населенням 500 душ, де цілком

нема дітей в віку від роду до дев'яти літ. В губернії зросла злочинність; тюрми і арештні доми переповнено здичавілими вбивцями й грабіжниками. По селах ходять вагаги бандитів, які грабують заможних селян, кооперативні крамниці і товарні склади залізничних станцій.» [25;646]

Більше такого інформаційного потоку з СРСР про голод ніколи не буде. Його припинять не те що в 32-33 роках, його припинять ще в 22-му, через тиждень після входження України до складу СРСР.

Ось документальне підтвердження цього: “Український Голос” **3 січня 1923** пише: “...по пропозиції Чічеріна совітський уряд запропонував совітській пресі, а також тим закордонним газетам, які одержують субсидію, тимчасово здержатися від друкування звісток про голод на полудневій Україні (...) до кінця льозанської конференції і повороту Чічеріна з закордонної поїздки”[25;632]

Красномовною є ця інформаційна блокада, яка встановилася зразу ж після підписання Україною союзного договору в грудні 1922 року. Голод не щез, щезла інформація про нього. А в 33-му така інформація взагалі не могла вже з'явитися в принципі.

Але, як бачимо, попри всі намагання викреслити з народної пам'яті правду про голод, в народі пам'ятають також голод 21-го – 23-го років, який став прелюдією наступного геноциду 1932-1933-го рр.

Що ж стосується двох попелнастівських пам'ятників, то зараз вже важко з'ясувати, хто був перший, хто кого надихнув на такі дії, але як і пам'ятник Бабенкам, пам'ятник Пурисам поблизу садиби колишнього колгоспу ім. Шевченка, був встановлений наприкінці 70-х років ХХ століття. В “розквіт” застою радянської влади. А оскільки ці пам'ятники були справою не однієї родини загиблих, а багатьох просто чужих людей, (бо багато людей ці пам'ятники робили, виливали, привозили, встановлювали!) то вони і формували колективну пам'ять народу. Повз ці пам'ятники дорослі йшли, і досі ходять, на роботу, діти - до школи. І хоча офіційно держава не визнавала самого факту голодомору, в народі залишилися і його свідки, і пам'ять про нього серед широкого загалу.

Попелнастівці зробили це, не чекаючи на ухвалу Міжнародного симпозиуму “Голодомор-33”, який відбувся 5-7 вересня 1990 року: “Ми вважаємо за необхідне створення Музею народної скорботи, в якому мають бути зібрані всі матеріали і свідчення про велику трагедію, як нагадування та пересторога нащадкам. Будуючи своє майбутнє, український народ ніколи не забуде про насильницьку смерть мільйонів своїх братів і сестер. Вічна їм пам'ять” [14;113]

Попелнастівці створили такі “музеї” самі. Таким чином історична правда (всупереч державній політиці!) існувала та передавалася з покоління у покоління, розголошуючи нащадкам, Богові та небу, всьому світові, про голод 21-23 років, та геноцид 1932-1933 років двадцятого століття в Україні.

І це в той час, коли офіційні джерела радісно стверджували:

“В побуті з'явилося нове: комсомольське весілля, при реєстрації новонароджених з почесними батьками – зіздини, урочисті відрядження на пенсію, вечори ветеранів праці, вечори передовиків колгоспного виробництва, зустрічі трьох поколінь” [12;8]

Насправді ж в побут повертається вічне, нормальне. Шанобливе ставлення до

своїї сім'ї, землі та історії. Те, що так хотіли витравити у цілого народу.

“Феномен тривалого приховування від громадськості соціального лиха таких гігантських масштабів і наслідків криється перш за все в тоталітарному, закритому характері тогочасної радянської держави, намагання прикрасити кричущі деформації суспільного розвитку. А слідування давній забороні в післякультовські часи пояснюється надто затяжним вивільненням громадської свідомості з-під впливів догматів сталінщини” [6;5]

2.2 ЗМІНА СТРУКТУРИ ТА НАЗВ КОЛГОСПІВ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЗМІН В СУСПІЛЬСТВІ

Офіційні джерела замовчували факт голоду. В фундаментальному історико-краєзнавчому виданні “Історія міст і сіл Кіровоградської області” жодним словом не згадано про більш ніж 20-річний період, на який припадає голодомор і півтора десятиліття по ньому. Невтішною залишається ситуація і зараз:

“... головна акція зараз – друкування великим накладом, - понад 100 000 примірників, - брошури про голодомор. Бо поки що у школах та інститутах знайти інформацію про це практично неможливо” [18]

За браком прямої інформації в офіційній науковій та періодичній літературі автор бере за джерельну базу даного розділу зміну структури колгоспів, розташованих та території с. Попельнасте. Адже ці зміни є прямим відображенням історичних та демографічних процесів, які намагалася приховати влада.

На 1930 р. перші колгоспи в Попельнастому отримали назви: “Путіловець”, “Спартак”, “Оріон”, “Червоний партизан”, “Нове життя”. Ці назви далекі від українських реалій. Лише такі, як “Тарас Шевченко”, “Україна”, ім. Шевченка – наближені до них.

Ось як відбувалося укрупнення колгоспів в 1931 році:

1. “Червоний партизан” + ім. Шевченка = “Червоний партизан”
2. “Нове життя” + “Батрак” = ім. Леніна
3. “Спартак” + “Україна” = “Спартак”
4. “Оріон” + “Путіловець” = ім. Молотова

Ми бачимо за схемою, що вже в 1931 р. назви “Україна”, “Батрак” змінюються на: “Спартак”, ім. Леніна. Колгоспам надаються назви радянських заводів, комуністичних діячів або просто назви, які відповідали тогочасним політичним настроям: “Червоний партизан”, “Спартак” (бо підняв рабів проти рабовласників в Римі, за аналогією – селян проти куркулів – “великих землевласників” в ССРСР).

А в 1933 р. після голоду, в Попельнастому починається розукрупнення колгоспів.

1. ім. Молотова – ім. Молотова і “Перемоги”.
2. “Спартак” – “Спартак” і “Комуніст”.
3. “Червоний партизан” – “Червоний партизан” та ім. Шевченка (потім змінено на ім. Стаханова).
4. ім. Леніна - “Зоря комунізму” та ім. Леніна.

Рукописна “Історія села...”, створена в 70-х роках ХХ ст. пояснювала причину цього так: “...матеріальна база є слабкою, а організація праці - низькою”. [12;5]

Ніхто і не згадує, що цьому передував голодомор. З цього можна зробити висновок, що сам факт голодомору замовчувався, що людей, працюючих в колгоспах, стало менше - значить село дуже постраждало в цей період і працювати в колгоспах просто не було кому. Змінилася не лише структура колгоспів, змінилося і саме село: “Село було заможне. Тут у нас були до голодомору в степах Шáпошнікова землі. Такі багаті, як наші депутати. Вони навідувались сюди раз в рік, знали, що тут їхнє хазяйство, скотина, земля оброблялася, йому все відправляли. Вони самі жили в Києві, у великих городах, і до війни робили на нього люди.

І Обáзине, і Шáпошнікове хазяйство було, як тепер фермерське. Люди там робили, були там і урядники. Тут жив один недалеко, помер. То він був ключником пана. Він і за скотиною дивився, фураж видавав, всім відав, ключі у нього від усього були, був як хазяїн. То він до пана приїжджав, то сам пан сюди навідувався, розпитував, як наприклад скотиною розпорядитися. Там були і корови, і коні, та усе це у полях, там і люди робили. Десь там і наші степи були, - моєї мами, а тоді все пішло... Бог його знає! Коли я стала щось розуміти? З 41-го, 43-го. То у воєнні роки більш-менш щось розуміла, а тоді вже нічого не знала, що воно.

Оце і Грамівка і Щорса – все було до Попельнастого. Грамівка названа на честь Грами, який брав участь у революції, ще у 1905 році і у 1913. Попельнасте ж за-сноване, здається, 1755 року. *(За словником Брокгауза – 1766 р. (Ж.О.)*

А тільки у мене рік народження виписано в Дніпропетровської області, Верхньодніпровський район 1934 рік. Дніпропетровської області, губернії... А коли воно стало, не знаю, що з села...” [2]

А в селі продовжуються “роботи” з перейменувань.

Українські назви знову зазнають утисків - колгосп ім. Шевченка перейменовують на ім. Леніна. А після війни, у 1949 р. з розукрупнених в 1933 році восьми колгоспів роблять чотири.

1. “Зоря комунізму” + “Перемога” = ім. Жданова
2. ім. Леніна + ім. Стаханова = ім. Горького
3. “Червоний партизан” + “Комуніст” = ім. Маленкова
4. “Спартак” + ім. Молотова = ім. Молотова

Нові назви повністю відповідають іменам комуністичних лідерів та письменників, і лише в 1961 р. одному з колгоспів повертають назву - ім. Шевченка.

В 1959 році укрупнення виглядало так:

ім. Жданова + ім. Горького + ім. Маленкова + ім. Молотова = “Україна”.

В 1961 знову відбулося розукрупнення:

“Україна” --- ім. Чапаєва, ім. Шевченка, ім. Щорса.

В 1974 році відбулося об’єднання трьох колгоспів в один, який знову отримав назву **“ім. Шевченка”.**

Вже у незалежній Україні, в 1995 році, внаслідок важкого економічного стану, в колгоспі ім. Шевченка відбулася реорганізація – роз’єднання на три самостійних господарства. В результаті роз’єднання було створено такі колективні сільсько-господарські підприємства: ім. Шевченка, “Нива, “Мир”.

А ось і результати такого хазяйнування.

В історії села рух населення визначається так:

“ Станом на 1782 рік населення в селі було 794 чол.

В 1908 – 7874

В 1959 – 2906

В 1964 – 2811

В 1980 – 2103

В 2003 – 1290” [12;3]

В передвоєнні роки “...було відкрито одну середню, одну семирічну і чотири початкові школи, в яких щорічно навчалося 1300 – 1400 учнів.” [12;6]

Учнів було стільки, скільки у 2003 році всього населення. Яка страшна і красномовна статистика!

“Соціальний склад населення до Жовтневої революції був: службовців - 13 чоловік, служителів культу – 8 чол., приватних торговців і промисловців 86 чол., решта селяни – 7767 чоловік. З них бідняків 30 %, середняків 50%, заможних і багатих 20%.” [12;2]

Після реформ радянської влади в селі залишилися лише службовці та колгоспники. Це теж промовистий факт про збіднення, уніфікацію життя людей та оточуючої дійсності. Як зразок - ось списки заарештованих в 32 – 33 роках по Донецькій області.

№	Соціальний стан, рід занять, посади	Заарештовано осіб	% від загалу
1	Середняки	4586	23,9
2	Рядові колгоспники	4212	21,9
3	Куркулі	3232	16,8
4	Завгоспи і комірники колгоспів	1062	5,5
5	Службовці	965	5
6	Голови колгоспів	871	4,5
7	Члени правлінь колгоспів	867	4,5
8	Бухгалтери і рахівники	758	4,5
9	Бідняки	758	3,9
10	Робітники	533	2,8
11	Бригадири	514	2,7
12	Служителі релігійних культів	183	1
13	Голови сільрад	167	0,9
14	Інші	604	3,1
15	Загалом	19224	100

[19;1]

“Найбільша частка заарештованих припадала на одноосібників - середняків. Приблизно такою була й група рядових колгоспників. Тобто, майже половину становили прості трудівники села, які працювали у різних формах власності. Кількість куркулів була значно меншою (16,8%). Таким чином, вістря репресій було спрямовано зовсім не на потенційних ворогів влади на селі”. [19;7]

А в той же час селяни свідчили: “Куркулі – це люди, які працювали з ранку до ночі , крім роботи нічого не бачили і не знали. Щоб обробити близько 4 тисяч десятин землі і дати їй толок, треба було добре попрацювати!” [1;57]

№	Рід занять , посади колгоспників	Заарештовано осіб	% від загалу
1	Рядові колгоспники	4212	50,9
2	Завгоспи, комірники	1062	12,7
3	Голови колгоспів	871	10,5
4	Члени правління	867	10,5
5	Бухгалтери і рахівники	758	9,2
6	Бригадири	514	6,2
7	Загалом	82849	100

[12;2]

«Серед колгоспників рядові становили понад половину репресованих. Понад п'яту частину складали голови та члени правління (загалом 21%). Різного роду службовці (завгоспи, комірники, бухгалтери та рахівники) загалом перевищували п'яту частку. Якщо врахувати, що чисельність різного роду керівників та службовців у колгоспах була значно меншою, ніж рядових, можна зробити висновки про спрямованість цих репресій проти найбільш впливової частини колгоспників.»[12;5]

№	Соціальні стани , групи	Заарештовано осіб	% від загалу
1	Середняки	4586	52,9
2	Куркулі	3232	37,3
3	Бідняки	670	7,7
4	Служителі культу	183	2,1
5	Загалом	8671	100

[12;4]

«Суммарно в цій групі майже дві третини серед репресованих становили «соціально близькі » до радянської влади – середняки та бідняки. Членів партії більшовиків було 532 (2,8% загалу), колишніх членів 46 (0,2%), комсомольців - 74 (0,4%).»[12;3]

Наведені таблиці дають змогу поглянути на населення України очима “творців” голодомору. З того, які категорії соціального стану виокремила влада можна зробити висновки, що людей було репресовано та засуджено за їх МИНУЛЕ ЖИТТЯ! І хоча дані таблиці характеризують ситуацію тільки у Донецькій області, **термінологія, вживана у них – загальноновживана на всій території України**, через розгалужену мережу місцевих відділень ГПУ-НКВС.

Промовисто свідчать про економічний стан та торговельні зв'язки Попельнастого, заможність його жителів - матеріальні залишки минулих культур, які знаходяться на території села. Це велика кількість фундаментних блоків з тесаного граніту, цегла з Катеринослава, черепиця з Німеччини, художньо виготовлені кахлі, та розкидані по селу жорнова...

Ще одна ілюстрація на місцевому матеріалі – спогади про наслідки голоду: “... оце проти нас бугор. Кажуть тут був domeк, критий цинком і вікна були красиві (тоді ж дома були маленькі) То хто знає, де й люди ділися, чи померли, а чи

виїхали кудись, бо може ж зажиточні були. Так цей домок і розвалився, без роду він, і даже ніхто не знає хто там жив. Ми як уже переїхали, то осталися тільки розвалище та кущі бузку. І ці люди так і не повернулися чи вони померли чи виїхали кудись, може і втекли за границю. Хати тут валилися і самі, і розбирали люди...” [2]

Все це матеріальні докази того, що село до більшовиків було заможне, адже цегла, черепиця та кахлі використовувались в глиняних мазанках лише зрідка. Пустотілі кахлі (для кращого збереження тепла) – це груби, а не печі. Жорна – це млини. В селі був ярмарок, десятки приватних крамниць, декілька церков. Їх спіткала загальна доля – вони були пограбовані та зруйновані за централізованою вказівкою В. Леніна.

“Именно теперь и только теперь, когда в голодных местах едят людей и на дорогах валяются сотни, если не тысячи трупов, мы можем (и поэтому должны) произвести изъятие церковных ценностей с самой бешеной и беспощадной энергией, не останавливаясь перед подавлением какого угодно сопротивления» [3;139]

А ось і результат:

“Из бывшей сельской церкви Ивана Богослова уцелела одна икона. (...) интересна надпись на ее обратной стороне: **“Сооружена на средства Крестьянина Троицкого Гордия и жены его Юстинии Масловых 1910 г.”** Кроме своеобразной дореформенной орфографии обращает на себя внимание слово Крестьянин, написанное с большой буквы. (...) Сама же красавица-церковь, колокольный звон, которой был слышен на расстоянии до 25 километров, была закрыта в 30-е годы. Позже – разобрана. Ее камни использованы в 60-е годы для “возведения” колхозного свинарника. Свинарник до наших дней не сохранился. Как и колхоз. Его тоже растащили на хозяйственные нужды.” [13;3]

Спроби відродити церковне життя в селі вже в часи незалежності поки не є вдалимими. Під церкву пристосовано колишню ветеринарну лікарню, але одна стіна, та, що непомітна від дороги, так і залишилась необкладеною цеглою, а жоден з трьох запрошених священників не залишився в селі надовго.

Наведемо ще раз соціальну довідку з рукописної історії села:

“Соціальний склад населення до Жовтневої революції був: службовців - 13 чоловік, служителів культу – 8 чол., приватних торговців і промисловців 86 чол., решта селяни – 7767 чоловік. З них бідняків 30 %, середняків 50%, заможних і багатих 20%.” [12;2]

Після голодомору Україну спіткало наступне рукотворне лихо – війна. І знову нова влада, на цей раз – німецько-фашистська, змушувала людей коритися. Нескінченні зміни влади, устрою в країні, все нові й новіші “нові порядки” - безумовно впливали на свідомість людей, особливо сільських. Життя за царя, розподіл земель, прихід комуністів, розкуркулення, війна, прихід німців, повернення “куркулів”, втеча “куркулів” разом з німцями, голод 47-го, повністю дезорієнтували населення та зруйнували традиційну ментальність українця-землероба. Такі випадки мали місце і не були поодинокими: “У воєнні роки розкуркулені люди поверталися. Одбирали у людей хати. Тут на нашому краю жив один Живліт Кузьма і хата у нього була хороша. От коли у війну влада помінялася, повернувся і Дохно

і одібрав хату у людей. Каже: “Мене розкуркулили, з хати вигнали...” Ну пожив він пожив, а після війни знову кудись поїхав, хату продав дешевенько. Ну, а хто і повертався – хати є, то люди і вернулися. Поверталися до села не тільки ті, хто розкуркулені. Маму не розкуркулювали – повернулася. Мало поверталось, багато дуже померло - вимерло село, хати кругом були. Що залишилося?” [2]

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Бондар В. Голоси із 33-го (Голодомор на Кіровоградщині). – Кіровоград, Центрально-Українське видавництво. – 1993р., 174 с.
2. Булименко Паша Федорівна 1934 року нар. Спогади записані 7 серпня 2003 року.
3. Верига Василь. Конфіскація церковних цінностей в Україні в 1922 р. – Видавництво ім. Олени Теліги, Нью-Йорк – Київ – Торонто. – 1996. – 190с.
4. Возгрин В.Е. «Исторические судьбы крымских татар», Москва, «Мысль», 1992р. – 446с.
5. Войцеховська Людмила Петрівна. Аналіз уроку. 12 грудня 2003 року.
6. Голод 1932 – 1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів . – К., Видавництво політичної літератури. – 1990р. – 605с.
7. Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин. – К., Дніпро, 1993. – 448 с.
8. Донченко Олег. 1989 року нар. Роздуми записано 13 грудня 2003 року
9. Донченко Ярослав 1989 року нар. Роздуми записано 13 грудня 2003 року
10. Енциклопедія українознавства. Загальна частина, т. I. – Перевидання в Україні. – Київ, 1994., 400 с.
11. Зімниця Ольга Василівна 1949 року нар. Спогади записані 5 червня
12. Історія села Попельнастого. Рукопис. 70-ті роки. Зберігається в Попельнастівському ЗНЗ 1-3ст.
13. Икона от семьи Масловых. \Городской курьер. - № 46. – с.2 2003 року.
14. Кардаш Петро. Злочин. – Фортуна, Мельбурн – Київ, 2003. – 555с.
15. Класова О. Місія Нансена в Єлисаветграді. – Освітнянське слово. – Вересень 2003 – с.8
16. Кошовецький Олександр 1989 року нар. Роздуми записано 13 грудня 2003 року.
17. Лисяк Микола Григорович 1935 року нар. Спогади записані 5 червня 2003 року.
18. Музиченко Ярослав. Україна запалила свічки. \ Україна Молода. – 25 листопада 2003 року. - №219. – с.2
19. Нікольський Володимир, Репресивна діяльність органів ГПУ під час голодомору в УРСР (1932-1933) Інформація з офіційного сайту СБУ.
20. Новоженець Ростислав. Народовбивство голодом. – Українське Слово. - № 49. – 4-10 грудня 2003 року. – с. 12
21. Норов Микола Якович 1949 року нар. Спогади записані 5 червня 2003 року.

22. Пенькова Ірина 1989 року нар. Роздуми записано 13 грудня 2003 року
23. Пивоніс Володимир Григорович 1949 року нар. Спогади записані 5 червня 2003 року.
24. Попович М. В. “Мировоззрение древних славян”
25. Сербин Роман, Голод 1921-1923 і українська преса в Канаді. Українсько-Канадський Дослідчо-Документальний центр Інститут української археографії Академії наук України, Торонто-Київ, 1992. – 700 с.
26. Стороженко І. С. , “Богдан Хмельницький”
27. Тамбовець Роман 1989 року нар. Роздуми записано 13 грудня 2003 року
28. Шкуратько Олена Федорівна 1951 року народження. Спогади записано 15 серпня 2003 року.
29. Шовгеля Світлана 1989 року нар. Роздуми записано 13 грудня 2003 року
30. Яремчук В. Народнознавство й історична пам'ять. – Освітнянське слово. – січень 2002. – с.5

Всі наведені далі зображення – це знахідки, знайдені на території села Попельнасте. Фото 1991-2011 року.

1. Найдавніші знахідки: зуби, уламок кам'яного молота (молота-сокири?), ноже-подібна крем'яна пластина та окремі крем'яні відщепи, фрагменти орнаментованого посуду.
2. Натільний хрест, натільний хрест із залишками емалі (лицьова та зворотня сторони), фрагмент іконки-складня, ложечки для причастя, прикраса у вигляді птахів, медальон із зображенням св. Луки на емалі.
3. Натільний хрест (козацьке бароко?), накінецьник від стріли, пруська монета 1626 р. Георга Вільгельма, тугра – герб кримського хана Іслам-Гірея III (з архіву Саїда Фазізова), монети російської імперії 1734 та 1763 рр., козацька люлька-носогрійка, гарматне ядро.
4. Ікона Божої Матері Праворучниці (велика), ікона Ісуса Царя Слави та напис на її звороті, скляна лампадка, ікона Спаса, ікона Божої Матері Праворучниці (маленька), уламок церковного дзвону. Друга половина XIX ст.
5. Обереги-хрести, різьблені на сволоках старовинних хат. Друга половина XIX ст.
6. Сімейні фотокартки, зірка Давида, різьблена на скрині, деталь крану з опалювальної системи, дитяче кілечко, дерев'яна печатка для просвірів. Друга половина XIX ст.
7. Зразки вишивок на рушниках та сорочках XIX ст.
8. Фотокартки військових, пряжка російської армії, кинджал артилерійський часів Першої світової війни, відзнака за стрільбу, медаль Кримської війни 1853 – 1856, дверцята від плити із зображенням вершника.
9. Радянська монета 1933 р., значок МОПРа, обгортка від цукерки, печатка політвідділу свинорадгоспу «Більшовик», пам'ятний значок, сімейне фото 1930-х років, глечик зі сховку з посівним зерном, прапор піонерської дружини, ручний млинок часів Голодомору.
10. Жіночий гребінь з артилерійської гільзи, фотокартки радянських військових 30-40-х років, німецька губна гармошка, медаль “За взяття Берлина” та листи часів Другої Світової війни.
11. Револьвер системи «Наган», фашистські сталеві шоломи, фашистський посуд, гільза-світильник, радянські сталеві шоломи, хрест – зварений з уламків радянської та фашистської зброї. Перша половина XX ст.
12. Значки дитячо-юнацьких організацій, фото дітей з дитячих ясел колгоспу Жданова 1956 р., воляче ярмо, фото колгоспників та сільської вулиці часів СРСР. Перша половина XX ст.

Валерій Іванович Жванко

МІЙ БЕРЕГ

Матеріали до історії села Попельнасте

Зінаїда Володимирівна Жванко

МІЙ БЕРЕГ

Вірші

Українською мовою

Коректор Тетяна Пащенко

Дизайн Костянтин Колякін

Підписано до друку 10.07.2011 р.

**Формат 60x84 ^{1/16} Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.
Ум.друк.арк. 15,1. Наклад 200 прим. Замовлення 777.**

Зверстано в КП “Центрально-Українське видавництво”

Україна, 25000, м. Кіровоград, вул. Тимірязєва, 69.

Телю:(0522) 24-48-51, 24-25-96.

**Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
від 27.12.2004 р., серія ДК № 2051**

1

3

Августинъ въ Сербіи
въ мѣстѣ Милушине
въ 1716 г.

6

7

11

12